REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 5

Acımak

İNKILÂP

ACIMAK'ta, görevine bağlılığıyla tanınmış bir ilkokul başöğretmeni olan Zehra Hanım'ın trajik serüveni dile getiriliyor. Doğruluk, temizlik, fedakârlık hastalığı, onda insanlığın en değerli yeteneğini öldürmüştür: Acımak yeteneğini. Duygusal, geniş ruhlu bir kadın. Güzel, doğru, temiz şeyleri çılgınca seviyor. Ama zaafa, düşkünlüğe ve çirkinliğe acımıyor. Yapılmış bir kötülük için hiçbir gerekçe tanımıyor ve acımadan söküp atıveriyor. Bütün insanları etkilemiş güzel bir duygunun romanı.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

1889'da İstanbul'da doğdu. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Liselerde öğretmenlik, müdürlük, Millî Eğitim Müfettişliği, Paris Kültür Ataşeliği yaptı. UNESCO'da Türkiye'yi temsil etti. Romanları, hikâyeleri, tiyatro eserlerinin yanısıra çeşitli çevirileri de vardır.

ISBN 975-10-0000-9
9 789751 000002

Acımak

Reşat Nuri Güntekin

Eserin bu baskısı, Suhulet Kitabhanesi tarafından 1928'de yapılan baskısından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Dizgi
Girişim Dizgi

Kapak Tasarım
Ümit Kıvanç

Yayına Hazırlayan
Pınar Güven

Baskı
ANKA BASIM
Matbaacılar Sit. No. 38 Bağcılar-İstanbul

ISBN
975-10-0000-9

04 05 06 35 34

İNKILÂP

Ankara Caddesi No: 95 Sirkeci - 34410 İSTANBUL
Tel: (0212) 514 06 10 - (Pbx) • Fax: (0212) 514 06 12
Web sayfası: http://www.inkilap.com
e-posta: posta@inkilap.com

Acımak

Reşat Nuri Güntekin

34. BASKI

İNKILÂP

Eğitim çağındaki öğrencilerimizin kitabı rahatlıkla anlayabilmesi, Türkçemizin toplumun genç kesimleri tarafından çağdaş ölçülerde ve doğru kullanılması amacıyla, yayınevimiz bu yeni baskının ekinde küçük bir sözlüğü okuyucularına sunmaktadır.
Bu sözlükte yer alan yabancı kökenli sözcüklerin, genellikle kitabın metni içinde geçen anlamlarına yer verilmiştir.
Genç okuyucularımızın ilgiyle yararlanacağını umarız.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN
ESERLERİ

Çalıkuşu
Dudaktan Kalbe
Akşam Güneşi
Acımak
Damga
Kızılcık Dalları
Eski Hastalık
Miskinler Tekkesi
Anadolu Notları I-II
Yaprak Dökümü
Ateş Gecesi
Bir Kadın Düşmanı
Gökyüzü
Değirmen
Yeşil Gece
Olağan İşler
Gizli El
Harabelerin Çiçeği
Sönmüş Yıldızlar
Tanrı Misafiri
Kan Davası
Kavak Yelleri
Leylâ ile Mecnun
Son Sığınak

PİYESLERİ

Hançer
Hülleci
Çalıkuşu (N. Cumalı)
Bir Köy Öğretmeni
Balıkesir Muhasebecisi
Tanrı Dağı Ziyafeti
Eski Şarkı
Yaprak Dökümü

TERCÜMELERİ

Hz. Muhammed'in Hayatı
(Emil Dergmenheim'den)
Kahramanlar (Carlyl)
Don Kişot
(Cervantos Saavedra)
Yabancı
Atlı Adam
Bir Fakir Delikanlı
La Dam O Kamelya
(A. Dumas Fils)
Evham
Hakikat (Emil Zola)
İtiraflar (J. J. Rousseau)

BAŞLANGIÇ

– I –

— Kasabanızda Zehra Hanım isminde bir başmuallim varmış... Hangi mektepte olduğunu bir yere kaydettim, ama bir türlü bulamıyorum.

Mebus Şerif Halil Bey, cüzdanını, yelek ceplerini karıştırıyordu.

Maarif müdürü gülerek:

— Zahmet etmeyin efendim, malum, dedi, Zehra Hanım, vilayetin en maruf bir simasıdır.

— Dostlarımdan biri bu hanım için sizden on, onbeş gün izin istememi rica etti... İstanbul'da ihtiyar ve alîl bir babası varmış... Son günlerde ağır surette hastalanmış... Hayatı tehlikedeymiş... Belki izin koparmak için mübalağa ediyorlar ama, bir şey yapmak mümkünse...

— Mümkün tabii... Ancak, benim bildiğime göre Zehra Hanım, kimsesiz bir kadındır. Beş seneye yakın bir zamandan beri tanırım... Bana babası filan olduğundan hiç bahsetmedi... Mamafih, kendisine sorarız. Zaten biraz sonra onu göreceksiniz.

— Ben mi, ne münasebet?

— Birazdan size kasabayı gezdirecek değil miyim? Evvela Zehra Hanım'ın mektebinden başlayacağız. Daire-i intihabiyenizde göreceğiniz en şayan-ı dikkat müessese bu mekteptir. Halk, mektebin asıl ismini unutmuştur. "Zehra Hanım Mektebi" diye tanır. Hatta kâtiplerimiz bile bazen şaşırırlar, resmî evrakta, "Zehra Hanım Mektebi" diye yazarlar. Geçenlerde bir çeşme başında iki kadın konuşuyordu. Birisi, "Ben çocuğumu maarif mekteplerine vermem... Zehra Hanım'ın mektebinde okutacağım!" diyordu.

Mebus, gülmeye başladı:

— Çok garip... Bu Zehra Hanım, size karşı adeta istiklal ilan etmiş vaziyette...

— Kelimeyi çok yerinde kullandınız... Zehra Hanım, icraatında hemen hemen müstakildir... Bizim emirlerimize, nehylerimize hiç kulak asmaz... Hasılı, bildiği gibi hareket eder.

— Bu, sizin maarif müdürü, idareci izzetinefsinizi rencide etmez mi?

Maarif müdürü, pencereden uzaklara bakarak gülümsedi:

— Keşke bütün mekteplerimizin başında Zehra Hanım gibi muallimler olsa da bizim hiç hakkımız kalmasa... İstiklal alameti olarak onlara birer davul ile tuğ gönderir, maarif idarelerinin kapılarını kemal-i emniyet ve iftihar ile kapardık...

Mebus Şerif Halil Bey ile Maarif Müdürü Tevfik Hayri Bey, iki eski mektep arkadaşı idiler. Mülkiyeyi bitirdikten sonra muallim olmuşlardı. Şerif Bey, sonradan mesleğini değiştirmiş, Tevfik Bey, maarifçi kalmıştı. Dörtbuçuk seneden beri (........) de maarif müdürüydü. Mesleğin kutsiyetine inan-

mış bir idealistti. Fakat bir parça gevşek ve hayalperestti. Başındaki süslü rüyayı hakikat yapmak için yalnız düşünmek, okumak ve söylemek kâfi olduğuna inanırdı. Faal ve uğraşıcı değildi. Zaten burasını, en ziyade sükûneti için seviyordu. Bütün boş vakitlerini kasabanın kenarından geçen derenin kenarındaki söğütler altında kitap okumakla geçirirdi.

Daire-i intihabiyesini gezmeye gelen Şerif Halil Bey, onun evine misafir olmuştu. Gölge ve çiçekle dolu bir bahçeden geçilen küçük bir odada öğle yemeğini yedikleri esnada, bu Zehra Hanım bahsi açılmıştı.

Tevfik Bey devam etti:

— Bundan dört sene evvel küçük bir kız, minimini bir Dârülmuallimat mezunu olarak buraya gelmiş... İlk zamanlarda çok sıkıntı çekmiş... Fakat meyus olmamış... Kasabayı kendine vatan, mektebi bir aile ocağı yapmış... O kadar azim ve gayretle çalışmış ki, terfi ve terakkisine mâni olamamışlardır. Daha yirmibeş yaşına gelmeden başmuallim yapmışlar, eline kocaman bir kız mektebini teslim etmişler... Şimdi yirmidokuz, otuz yaşlarında vardır... Kasabanın en sevilen, emniyet edilen, hatırı sayılan bir insanıdır. Bugün ekserisi kocaman ev hanımları olan eski talebesi üzerinde hâlâ eski nüfuzunu muhafaza eder... Onu bir abla, bir ana gibi dinlerler, bütün müşküllerini ona hallettirirler. Mektebe gelince... Biraz sonra göreceksiniz ya... Bu mütevazı kasabada umulmayacak kadar güzel bir şeydir... Parasız hiçbir şey olmaz, deriz... Esas itibariyle çok doğrudur... Fakat çalışan ve irade sahibi bir insanın da az para ile ne büyük işler yapabileceğine bu mektepten güzel misal gösterilemez... Mesela badana, dam, cam tamiri filan gibi şeyler için para veririz. Eteklerini beline dolar, bu işleri kendi görür... Zaten elinden gelmeyen iş yok gibidir... Artırdığı para ile bilfarz yemekhaneler için sofra takımı,

yahut sınıflar için ders aletleri tedarik eder... Yerli zenginlerden bir kısmının yardımıyla binayı büyüttü, tamir ettirdi, bahçesini genişletti. Eşraftan biri, vefat eden anası için türbe şeklinde bir mükellef mezar yaptıracaktı. Zehra Hanım, günlerce gitti, geldi. Bu türbe projesini, mektep bahçesinde bir projeye tahvil ettirdi. Ne yaptı, ne söyledi bilemiyorum. Fakat hadd-i zatinde çok iyi ve rakik bir adam olan bu zengin, bir gün daireye geldi, aşağı yukarı şu sözleri söyledi: "Çok düşündüm. Merhume validenin mezarına sarf edeceğim para ile mektepte bir kış teneffüshanesi yaptıracağım. Türbe, ancak zaman zaman yalağından su içmeye gelecek birkaç kuşa yarayacak. Fakat bu teneffüshanede karda kışta yüzlerce çocuk barınacak. Yavrucakların burada sıcak sıcak, rahat rahat eğlenmeleri, merhumeyi mezarında daha memnun eder. Teneffüshanenin içine merhumeye ait bir de kitabe vazına müsaade buyurulursa vesile-i rahmet olur." Bu sözler tabii Zehra Hanım'ındı. Onları bu saf adamın zihnine çivi gibi mıhlamıştı. Şimdi hak verdiniz ya... Keşke böyle birçok muallimimiz olsa da bizi hiçe saysalar...

Yemek bitmişti. Mebus, dizlerine tırmanan bir kediyi okşuyor, ona sofra artıklarıyla ziyafet çekiyordu:

— Bunlar, mektebin göze görünen kısımları, dedi. Manevi ciheti nasıl acaba? Hayat beni biraz reybî yaptı. Zahiren çok faal ve işgüzar görünen insanlardan daima bir parça şüphe ediyorum... Kezalik, görünüşü, gösterişi çok mükemmel olan müesseselere de pek emniyet edemiyorum.

— Bu Zehra Hanım için sizi o cihetten de temin edebilirim. Çocuklarımıza verdiği terbiye de aynı derecede temiz ve mükemmeldir. Bir kere çok müspet kafalı bir kadın... Hurafe ve hayal ile mütemadiyen mücadele eder, talebesine ancak ilmin en müspet hakikatlerini öğretir. Sonra onda bir ne-

vi hastalık, hiç durmayan, onu daima için için yakan bir humma var: Doğruluk, fedakârlık, manevi temizlik hastalığı... Haksızlığın, yalanın, riyanın hasılı, bütün ahlaksızlıkların ve zaafların müthiş bir düşmanıdır.

— Şu halde bu hanımın kasabada birçok düşmanları olacak.

Maarif müdürü, kesik kesik gülerek cevap verdi:

— Orası öyle... Mamafih yine zannettiğiniz kadar değil... Fena insanlar, suçlu insanların kendilerini telin ve tecziye eden insanlara daima düşman olmaları lazım gelmiyor. Bir günahımızı, bir zaafımızı yüzümüze vuran aynı günah ve zaaf ile malul olduğunu bildiğimiz bir insana çıldırıyoruz, isyan ediyoruz. Fakat infiallerimiz, kinlerimiz evvelki kadar kuvvetli olmuyor. Bu Zehra Hanım'ın acı bir lisan ile kabahatlerini yüzlerine vurduğu birçok insanlar bilirim ki başlarını mazlumane önlerine eğdiler. Çünkü onun en temiz ve namuslu bir insan olduğundan şüphe etmiyorlardı. Bu kadının hususi hayatında en küçük bir leke, ahlakında en ehemmiyetsiz bir zaaf gösterilemez.

— Mübalağa ediyorsunuz.

— Katiyen, hakikati söylüyorum.

— Siz ancak romanlarda tesadüf edilebilecek ideal bir kahramandan bahsediyor gibisiniz. İnsan olsun da hiçbir zaafı olmasın?

Maarif müdürü, arkadaşının yüzüne bakıp gülerek:

— Böyle bir iddiada bulunmadım.

— Onda en ehemmiyetsiz bir zaaf gösterilemez demediniz mi?

— Evet...

— Şu halde?!...

Tevfik Bey, elini eski arkadaşının dizine vurarak:

— Bir insan için zaaftan mahrumiyet de büyük bir zaaf değil midir? Hatta zaafların en büyüğü...

— Paradoks yapıyorsunuz Tevfik Bey...

— Bilakis, Allah'ın en basit bir hakikatini söylediğime kaniim. Zehra Hanım'ı size bir kemal heykeli, ideal bir roman kahramanı olarak tasvir ettim. Fakat dikkat ediniz ki "tam bir insandır" sözünü sarf etmedim. Şimdi de size bu güzel madalyanın ters tarafını, kendi görüş ve düşünüşüme göre tasvir edeyim. Doğruluk, temizlik, fedakârlık hastalığı onda insanlığın en kıymetli bir kabiliyetini öldürmüştür: Acımak kabiliyeti... Zehra Hanım'a hissiz bir kadın denemez... Bilakis geniş bir ruhu var. Güzel, doğru temiz şeyleri çılgınca sevebilir, onlar için her fedakârlığı yapıyor. Fakat zaafa, düşkünlüğe, çirkinliğe acımıyor. Sadece kızıyor, hırçınlaşıyor. Kabahatli insan, düşkün insan onun gözünde ekin tarlalarında bitmiş muzır bir ot gibi. Onu acımadan söküp atıyor. Yapılmış bir fenalık için mazeret tanımıyor: Hak namına, hakikat namına insafsızca vurmak... Bunu bir adliyeci, bir hâkim için anlarım. Hatta onlar için bile bazı kayıtlarla... Öyle ya, cürmlerin, günahların içyüzleri her zaman bildiğimiz, anladığımız gibi midir acaba? Evet, bu katiyeti, bu huşuneti bir hâkim için bir dereceye kadar anlarım. Fakat bir mektep hocası için...

Tevfik Bey'in her zaman gülümseyen sakin çehresi, garip bir heyecanla takallüs ediyordu:

— Acımak... Ben, insan ruhlarındaki derinliğin ancak onunla ölçülebileceğine kaniim. Evet, dibi görünmeyen kuyulara atılan taş, nasıl çıkardığı sesle onların derinliğini gösterirse başkalarının elemi de bizim yüreklerimize düştüğü zaman çıkardığı sesle bize kendimizi, insanlığımızın derecesini

öğretir... Fikrimce yalnız doğruluk hastalığı, bir hak ve hakikat meselesi etrafında toplanmak kabiliyeti, bir cemiyeti mesut etmeye kâfi gelemez... Bunun için acımak, birbirimizin feryadını, iniltisini duyabilmek de lazım... Yine Zehra Hanım'a geliyorum... O, şüphesiz çok mükemmel mahluk, çok iyi muallim... Fakat bu söylediğim eksiği tamamlanmadıkça hiçbir zaman istediğimiz muallim olamayacak... Biliyor musunuz, bu fikrimi ben kendisine de daima söylerim... Uzun uzun münakaşalar ederiz. Hatta bu yüzden bazı idari ihtilaflarımız da olmuştur... Bir gün daireye geliyordum... Bir bahçenin kenarında üç küçük kız çocuğu gördüm... Çantalarını bir büyük taşın üstüne koymuşlar, dertleşiyorlardı. Bu saatte sokakta dolaşmaları dikkatimi celp etti. Evvela onları mektep kaçağı zannettim... Fakat öyle olsa beni görünce tabanı kaldırıp kaçmaları lazım gelirdi... Halbuki onlar uzaktan bana bakıyorlar, hatta bir şey sormamı bekliyorlardı... Çağırdım, niçin mektebe gitmediklerini sordum... Birisi, "Gittik ama muallim hanım bizi mektebe sokmadı... Evimize gönderdi" dedi. Sebebini sordum. İkisi daima mektebe geç kalıyorlarmış. Erken gelmelerini, ders başladıktan sonra gelirlerse mektebe kabul etmeyeceğini söylemiş... Onlar yine gecikmekte devam etmişler... Zehra Hanım da dediğini, tehdidini icra etmiş... Çocuklara, niçin muallim hanımın sözünü tutmadıklarını sordum. Birisi, "Annem hasta... Ben ev işlerine bakarım... Küçük kardeşimin yiyeceğini yediririm... Kuyudan su çekerim... Ateş yakarım... Bu işler bitinceye kadar vakit geçiyor" dedi. İkincisi titiz bir çocuktu. Hiddetle kendini müdafaa etti: "Ne yapayım efendim... Her sabah değil ya... Bazı gün erken geliyorum... Bazı günler de hava kapalı oluyor... Anlayamıyorum." Bu mantık tuhafıma gitti. "Hava kapalı olursa geç gelmek mi lazım kızım!..." dedim. Çocuk, hiç aklıma gelmeyen

yerinde bir cevapla ağzımı tıkadı: "Hava kapalı olunca saati nereden anlayayım?" Demek, onun da evinde saat yokmuş... Üçüncüsü çok fakir kıyafetli, fakat gayet edalı bir kızdı... Sualime pek çok tereddütten sonra cevap verdi: "Efendim, muallim hanım, nalınla mektebe gelme, diyor... Benim yeni fotinlerim var ama ayağımı sıkıyor." Onun da derdi anlaşılmıştı. Zavallının ya giyecek potini yoktu, yahut da ailesi bin zahmetle aldığı bir potini her gün giyip çabucak eskitmesine müsaade etmiyordu. Bu mesele üzerinde Zehra Hanım ile uzun uzun konuştuk, bir türlü anlaşamadık. Bir vaka daha anlatayım. Bir gün başmuallim, talebeden Ferhunde isminde bir kızın kaydını silmek mecburiyetinde olduğunu idareye bildirdi. Affedilmez bir kabahati varmış; arkadaşlarından bir kısmının para ile vazifelerini yapıyormuş. Bazı hayır sahipleri Ferhunde'ye, "Maarif müdürüne git... Rica et" demişler... Kızcağız ağlaya ağlaya geldi... Kabahatini itiraf etti... Ailesi çok fakirmiş. Sırf mektep kitaplarını ve defterlerini tedarik edebilmek için bunu yapmış... Çocuğun hali bana dokundu. Zehra Hanım'a rica ettim, sözlerimi hayretle dinledi: "Çocuklarımızı sahtekârlığa alıştıran bir talebenin mektepte kalmasını istemenize şaşıyorum" dedi. Mazeretini anlattım, ısrar ettim. "Olabilir dedi, fakat ben elime teslim edilmiş yüz kadar çocuğun ahlakından mesulüm... Müsaade ederseniz ben sade bir muallim olarak çalışırım... Arkadaşlardan birini başmuallim yaparsınız... Çocuk da mektebe kabul edilir." Hâsılı, Zehra Hanım'ı fikrinden döndürmek için sarf ettiğim emek boşa gitti. Kızlardan bazıları ya aile terbiyesinin tesiriyle, ya görenek neticesi olarak hafiflik ederler. Zehra Hanım, onları koleralı hastalar gibi derhal öteki çocuklardan ayırır ve son derece huşunetle muamele eder. "Kuşpalazına, kızamığa, çiçeğe tutulanları umumun sıhhati namına nasıl arkadaşlarından ayırı-

yorsak, bunları da yine umumun manevi sıhhati için öyle ayırmak mecburiyetindeyiz" der...

Kasabayı dolaşmaya başlamak zamanı gelmişti. Maarif müdürü, şemsiyesini; mebus, bastonunu aldı, sokağa çıktılar.

Yolda biraz gecikmişlerdi. Mektebe girdikleri zaman ders bitmişti. Talebeler evlerine dağılıyorlardı. Zehra Hanım'ı bahçe kapısının yanında buldular. Sabahları olduğu gibi akşamları azat vaktinde de kapının yanında durur, çocukların kıyafetlerini muayene ederdi. Kiminin saçını düzeltir, kiminin kuşağını bağlar, kiminin kirlenmiş yüzünü, mürekkepli parmaklarını yıkamaya gönderirdi. Hatta ayak üzerinde, sökük elbise, kopuk düğme diktiği olurdu. Maarif müdürüyle mebus, kapıdan girdikleri zaman onu bir dadı gibi yere çömelmiş, minimini bir ana sınıfı çocuğunun potinini bağlıyor buldular.

Maarif müdürüyle misafirine hafif bir selam verdi.

— İçeri buyurunuz... İşimi bitireyim... Hemen geliyorum, dedi.

Potinini bağladığı küçük kızla bir arkadaş gibi konuşuyor, gülüyordu.

Mebus, yavaşça gülerek dedi ki:

— Zehra Hanım bu ufak tefek, kara kuru kız mı? Siz, onu bana heykel gibi heybetli, korkunç bir insan gibi tasvir etmiştiniz...

— Haşin, hâkim bir insan olmak için mutlaka iriyarı olmak mı lazım?

— Ya bu kahkaha, bu çıngıraklı kahkaha... İnsan görme-

se ondört, onbeş yaşındaki kızlardan biri gülüyor zanneder... Ne billur gibi taze bir ses...

— O sesi, ağır, ciddi bir şeyden bahsederken ve emir verirken işitmenizi isterdim... Görüyor musunuz, ne dikkatle çocukları muayene ediyor... Sabahleyin fena bir kıyafetle mektebe gelen çocukların analarına kızar, hatta bazen onları mektebe davet edip haşladığı da olur... Buna mukabil, talebeyi akşam azatında evlerine gönderirken kıyafetlerine nezaret etmeyi de kendine ait bir vazife addeder... Akşamüstü sokakta kirli ve kılıksız bir talebe görülürse pek fena üzülür, "Vazifemi yapamadım, rezil oldum" diye asabileşir.

İki tarafına muntazam ağaçlar dikilmiş bir yoldan geçiyorlardı. Maarif müdürü, arkadaşına onları gösterdi. Gizli bir istihza ile:

— Şu ağaçlara bakınız, dedi, Zehra Hanım'ın ruhunu ve çocuklara verdiği terbiyenin cinsini göstermek için bunlardan iyi misal olamaz... Bahçede ne kadar sakat, cılız, çarpık ağaç varsa budamıştır. Bütün sıhhatini kuvvetli ve güzel olanlara sarf etmiştir; onların asker taburları gibi intizamla saf saf dizilmesine çalışmıştır. Sivri tepeleri kestirir; fazla dalları budar, hâsılı, hepsini birbirine benzetir. Birinin ötekinden büyük ve başka türlü olmasına tahammül edemez. İnsan, şu bahçeyi adeta bir fabrikadan çıkmış zannedecek...

Mebus:

— Siz çok zehirli ve zalim bir insan olmuşsunuz, diye gülüyordu.

Tevfik Bey sadece:

— Ben muallimliği, terbiyeyi başka türlü anlıyorum, dedi ve bahsi değiştirdi.

Biraz sonra Zehra Hanım, mektep kapılarını kapattı; misafirlerinin yanına geldi. Binanın sağ tarafında büyük bir kes-

tane ağacının altına armut biçiminde bir havuz yaptırmış, kenarını çiçek saksılarıyla süslemişti. Maarif müdürü ile arkadaşına bir kahve ikram etmek istedi, oturdular.

Zehra Hanım, otuz yaşlarında vardı. Ufak tefekti. Fakat kuvvetli bir irade sahibi olduğunu ve etrafındakilere çok tatlı muamele etmekle beraber emretmeyi de bildiği anlaşılıyordu. Güzel değildi. Donuk, esmer bir çehresi, irice bir burnu, çıkık elmacık kemikleri, kuvvetli bir çenesi vardı. Dişleri bembeyaz ve sağlamdı. Yalnız iki tanesi, ağzını kapadığı zaman üst dudağını hafifçe şişirecek derecede büyüktü. Yüzünün en göze çarpan yeri geniş ve zeki alnının altındaki hafifçe çatık ince kaşlarıydı. Konuşurken bu kaşlar büyük bir süratle hareket ediyor, teessür ve infiallerinin cinsine göre çehresindeki manayı değiştiriyordu.

Mebusa mütemadiyen maariften, mektepten ve talebesinden bahsetti. Bilhassa sevdiği çocukların sözü olurken küçük siyah gözleri canlanıyor, yüzü hemen hemen güzelleşiyordu. Nihayet asıl meseleye geldiler. Şerif Halil Bey, izin meselesini açtı; Zehra Hanım'ı birdenbire korkutmamak için:

— İstanbul'daki bir dostum bilhassa sizi görmemi rica etti. Galiba pederinizi tanıyormuş, dedi.

Muallim, "peder" sözünü işitince vaziyetini değiştirdi, kaşlarını çattı; yüzü sert bir mana aldı:

— Yanlış olacak... Benim babam yok efendim...

— Nasıl olur?

— Belki bir başka Zehra olacak...

Maarif müdürü söze karıştı:

— Kasabada bir ikinci Zehra Hanım yok ki...

Mebus tamamladı:

— Hatta mektebini de söylediler... Demin beyefendiyle

konuşurken aklıma gelmemişti. Fakat şimdi gayet iyi hatırlıyorum...

— Mademki size babam olmadığını söyledim efendim...

Zehra Hanım asabileşmişti. Gözleri karanlık, çehresi çatkın, başını önüne eğiyordu.

Maarif müdürü ile mebus birbirlerine baktılar.

Tevfik Bey:

— Ben de bu işte bir yanlışlık olacağını beyefendiye söylemiştim, dedi. Dört seneden beri Zehra Hanım'la baba kız gibiyiz... Babası olsaydı herhalde bilecektim.

— Şüphesiz efendim...

Şerif Halil Bey:

— Olabilir, dedi, mamafih, bu Zehra Hanım siz olmadığınıza memnunum... Çünkü maatteessüf pek hoş bir haber getirmiyorum. Efendim, bu Zehra Hanım'ın pederi hasta imiş... Mutlaka kızını görmek istiyormuş... Onbeş gün kadar İstanbul'a gitmesi için kendisine izin istememi rica etmişlerdi de...

— Hasta mı imiş... Nesi varmış acaba?

— Hastalığın cinsini söylemediler... Mamafih, esasen alîl bir zatmış...

— Çok mu ağırmış... Hayatı tehlikede mi imiş?...

— Herhalde ziyadece hasta olacak...

— Ya!??...

Zehra Hanım beş on saniye derin derin havuza bakarak düşündü, sonra gülümseyerek:

— Sualimi mazur görünüz... Alakadar olmamak kabil olmuyor... Ne de olsa bir meslektaşımın babası... Allah şifasını versin...

Söz değişti. Yine mektepten ve çocuklardan bahsetti. Misafir mebusa sınıfları gezdirmek istedi. Sıraların önünde duruyor, her birinde oturan talebeden büyük bir şefkat ve alaka ile uzun uzun bahsediyordu. Muallimin canlı bir lisanı, boya gibi, çizgi gibi sarih kelimeleri vardı. Mebus boş sınıfta, boş sıraların üstünde renk renk, çeşıt çeşit çehrelerin belirdiğini, her birinin kendine ait hususiyetleriyle sevindiğini, düşündüğünü, güldüğünü, ağladığını görüyordu. O söyledikçe, sınıf yavaş yavaş hayalî çocuk alayıyla doluyordu. Yalnız, her sınıfta bir köşeye ayrılmış birkaç sıra vardı ki muallim, onların önünde haşin bir çehre ile sükût ediyordu: Fenaların, zayıfların, düşkünlerin oturduğu yerler...

Maarif müdürü, Zehra Hanım'ın bu aralık dışarı çıkmasından istifade etti, arkadaşına, önünde sükût edilen sıraları göstererek dedi ki:

— Sınıfların bir kısmı bende, duvarlar, kalın demir parmaklıklarla etrafı çevrilmiş tecrithaneler; kanunun, küçük yaşları sebebiyle hapishanelere, menfâlara, darağaçlarına sevkedemediği minimini mücrimlere mahsus "ıslahevleri" tesiri yapar... Bu yerler, fena ana babalardan doğmuş, fena muhitlerde büyümüş, daha aklımız ermeyen sebeplerle beden ve ruh maluliyetlerine uğramış biçarelere mahsustur... En ziyade yüreğimi yakan nedir bilir misiniz?... Bunların içinde, haşin bir ahlakçı olan Zehra Hanım'ın yanlış anladığı çocuklar da var... Öyle çocuklar ki mesela ince, oynak bir zekâya malik... Hali vakti yerinde bir ailenin sevilmiş çocukları olsalardı buluşlarıyla, zarafetleriyle pırıl pırıl parlayacaklardı.

Fakat fakir yahut düşkün bir aile içinde yetiştikleri için bu zekâ, başka yollara dökülmüş... Bir ekmek parçası, ufak bir süs için, yahut sadece haksız dayaklardan ve zulümlerden korunmak için hırsızlığa, dolandırıcılığa, yalancılığa çevril-

miş... Size yine, bu sıralarda oturmuş, çalışmış, ağlamış bir biçareden bahsedeyim... Bu, onbir yaşında kimsesiz bir kızdı. İki sene evvel bir yaz gecesi, zenginlerden birinin evi soyuldu. Sahipleri muvakkaten kasaba haricindeki bağlarına gitmişlerdi. Hırsızları bir türlü elde etmek kabil olmuyordu. Nihayet polis, bir ipucu ele geçirdi. Güya bu küçük kız, hırsızlara kılavuzluk ve gözcülük etmiş... Çocuğu karakola götürdüler... Uzun uzun istintak ettiler... Evvela inkâr ediyordu... Üzerini aradılar. Cebinden yırtık bir mendile sarılmış yetmişbeş kuruş çıktı. Küçük kızın mücrim olduğunda şüphe kalmıyordu... Öyle ya, bu kadar parayı başka türlü nasıl elde edebilirdi? Nitekim bunu kendisi de anladı. Samanlıkta çocuklarla oynarken üç kişinin kendisini nasıl çağırıp kandırdığını anlattı. Annesi, ölmeden evvel, bu evde çamaşıra, tahtaya giderdi. Onun için kapısını, bacasını, kıyısını, bucağını çok iyi biliyordu. Hırsızlara yol göstermiş, onlar işlerini bitirinceye kadar sokakta gözcülük etmiş, uzaktan birisinin geldiğini gördükçe kedi gibi miyavlamış.

Bir aralık mahalle bekçisi evin karşısındaki çeşmenin kenarına oturmuş, bir sigara içmeye başlamış... Küçük kız, bekçinin orada oturup kalmasını hırsızlar için tehlikeli görmüş... Adamcağızı uzaklaştırmak için bir şeytanlık düşünmüş... Sokağın öte başında yüksek bir sesle ağlamaya başlamış... Bekçi, tabii bu sesi merak ederek yanına gitmiş... Küçük kız, "Teyzemin evinden geliyordum... Köpeklerden korktum, karanlıkta yolumu kaybettim" diye ağlıyormuş. Bu rolü öyle tabii oynuyormuş ki adamcağızın merhamet damarları kabarmış... Çocuğa çeşme başında su içirip yüzünü gözünü yıkamış, elinden tutarak iki mahalle aşırı yere götürmüş... Tabii o esnada da hırsızlar rahat rahat işlerini bitirmişler... Zaten küçük kızı ele geçiren şey, bekçinin anlattığı bu vaka olmuş-

tu. Çocuk, işi, olduğu gibi anlatıyor, kendini müdafaa etmiyordu. Hırsızların kim olduğunu sordular. "Bilmiyorum, yabancı adamlar" dedi. Bu sözün doğru olmasına imkân yoktu. Kasabaya yeni gelen yabancı hırsızlar, soyacakları evi teferruatıyla bilen yegâne aç ve muhtaç çocuğu samanlıkta oynayan bir alay çocuğun arasından nasıl ayırabilirdi? Hem güpegündüz kasaba sokaklarında dolaşan üç yabancının kimse tarafından görülmemiş olmasına nasıl imkân vardı? Çocuk, herhalde mücrimleri biliyor, fakat nedense kim olduklarını söylemekten çekiniyordu. Evvela onu tatlılıkla kandırmaya başladılar. Allah'tan, peygamberden, ahiretten, cehennemden bahsettiler. Kısa bir tereddüt devresi geçirdi. Belki söyleyecekti. Fakat gözü masanın üstünde duran paralara ilişince vazgeçti. Tekrar yalan söylemeye başladı. Para teklif ettiler. Hırsızlardan aldığı paranın üç misli para gösterdiler. Yine cevap yok. Nihayet korkutmaya, tehdit etmeye mecbur oldular. Aynı netice. Polisler artık bu inatçı yumurcağa iyiden iyi kızıyorlardı. Evvela kollarından tutup şiddetle sarstılar, tartakladılar. Sonra dövmeye başladılar. Dizüstü yere düşmüştü. Gözlerinden akan yaşlar, yüzündeki toz toprakla karışarak kirli bir çamur vücuda getiriyor, çatlamış dudağının kenarından kan sızıyordu. Kemikleri çıkmış zayıf göğsü, şiddetle kabarıp iniyor, vücudu korkudan, acıdan titriyordu. Mamafih hâlâ sükût ediyordu. Bu yaşta bir çocukta bu kadar melanet ve habaset akla sığar mı? Rica ediyorlar, kendine bir fenalık gelmeyeceğini temin ediyorlar, Allah'tan, doğruluktan, cennet ve cehennemden bahsediyorlar. Eğer derdi para ise para gösteriyorlar, en nihayet, ahirette zebanilerin elinden çekeceklerine mahsuben bir küçük avans veriyorlar... Fakat hepsi tesirsiz kalıyor... İnatçı yumurcak Nuh diyor, peygamber demiyor, hırsızları himayede devam ediyor.

Maarif müdürü bu son sözleri söylerken Zehra Hanım tekrar içeri girmişti. Fakat Tevfik Bey sözünü değiştirmeye sebep görmeyerek devam etmişti.

Başmuallim söze karıştı:

— Galiba şu onbir yaşında hırsız kılavuzluğu eden mikroptan bahsediyorsunuz, dedi, hakikaten ne korkunç bir mikroptu. Yaşamış olsaydı cemiyet için bir felaket olacaktı.

Zehra Hanım, maarif müdürünün fikirlerini bildiği için Şerif Halil Bey'e hitap ediyordu:

— Tasavvur ediniz beyefendi... Bir çocuk ki, üç beş kuruş için hırsız kılavuzluğu ve gözcülüğü ediyor, polisin bütün ısrarlarına rağmen hırsızları ele vermemekte taannüt ediyor, ve...

Tevfik Bey, boş sıralardan birine oturmuştu. Alay için hocaya gülünç sualler soran bir yaramaz talebe gibi parmağını kaldırdı:

— Pardon, pardon hoca hanım... "Hırsızları ele vermedi" diyorsunuz. "Müttefiklerini, arkadaşlarını satmaktan çekindi" deseniz daha doğru olmaz mı?

Zehra Hanım, cevap vermeye hazırlanıyordu. Fakat nedense vazgeçti. Hafifçe dudağını ısırdı.

Fakat Tevfik Bey onu bırakmamak, bir münakaşaya sürüklemek istiyordu. Oturduğu yerden aynı afacan çocuk tavrıyla devam etti. Ses ve tavırlarıyla arasıra Zehra Hanım'ı taklit etmek istediği anlaşılıyordu:

— Evet, oniki yaşına bile girmemiş bir çocuk ki yetmişbeş kuruş gibi bir para için hırsız kılavuzluğu etti... Belki o para ile oyuncak veya fantazya alacaktı... Yahut da kendine ve kardeşine ekmek, hasta büyükannesine ilaç alacaktı... Mamafih, belki bu parayı ikide bir kapıya gelerek bağırıp çağı-

ran bir alacaklıya verecekti... İnsanlıktır bu. Olmaz olmaz, değil mi? Her ne ise, maksat o değil... Hırsızlık hırsızlıktır... Evet, bu parmak kadar çocuk yetmişbeş kuruş için hırsızlarla bir mukavele yaptı... Teşebbüslerinde yardım ve onlara sonuna kadar muavenet etmeyi taahhüt etti... Kader yardım etmedi, ele geçti... Kendisine hırsızın verdiği paranın üç beş mislini teklif ettiler... Bu, birkaç lira, onun için milyon demek... Çocuğun o dakikadaki halet-i ruhiyesini düşünüyorum... Bir zaman tereddüt ediyor... Söylerse hem başını kurtaracak, hem bir hayır işleyerek Allah babayı memnun etmiş olacak, hem de hırsızların verdiği paranın birkaç misli para kazanacak... Ne güzel bir fırsat değil mi? Fakat bu çocuk, yetmişbeş kuruşa o adamlarla mukavele yaptığını düşünüyor... Daha forme olmamış karışık zihninin, karanlık ruhunun içinde bir şey, ona bu "ahde vefasızlık"ın fena bir şey olduğunu söylüyor...

Maarif müdürü ile başmuallim birbirlerini hürmetle severlerdi. Fakat anlaşamadıkları noktalar vardı. Bazen uzun uzun münakaşalar ederlerdi. Kitaplar içinde yaşayan, hayatla pek az teması olan Tevfik Bey, biraz fikirlerini müdafaa ihtiyacıyla, biraz da bu azimkâr, cesur, fakat mahdut arkadaşa muziplik etmek için açtığı bu münakaşalarda bazen kuvvetli bir mantıkla, bazen mahirane mügalatalar ve safsatalarla onu çıkmaza sokar, asabiyet ve hiddetiyle eğlenirdi.

Zehra Hanım, düşündüklerinin doğruluğuna inanmakla beraber, bir yabancının yanında mağlup olmaktan korkuyor, ağzını açmıyordu.

Şerif Halil Bey, Zehra Hanım'ın kızdığını anlamıştı. Ondan tarafa çıkıyor gibi görünerek Tevfik Bey'e cevap verdi:

— Beyim, bunlar bana biraz sizin şairane hülyalarınız gibi geliyor. Elinizde olsa bu çocuğa bir iftihar nişanı verecekmişsiniz.

Maarif müdürü, oturduğu sıraya iyice yerleşmişti. Bu defa da Şerif Halil Bey'e hücuma başladı. Fakat, sözlerinin asıl hedefi, Zehra Hanım olduğunu gözüyle işaret ettikten sonra:

— Beyim, müsaade edin de size bir sual sorayım: Bu çocuk, farz-ı mahal olarak, hali vakti yerinde bir ailenin kızı olsaydı.. Yine farzen, bu kasabada yaşayacağı yerde düşman istilasına uğramış şehirlerimizden birinde yaşasaydı... Tesadüfen düşman karargâhı hakkında malumatı olsaydı... Bir gün, üç vatandaşını o karargâha sevk etse, onlar da memleketimiz için faydalı bazı evrak ve haritaları çalsalardı... Düşman bu küçük kızı ele geçirse, sual sorsa... Cevap alamasa... İşkence etse... Yine sükût ile mukabele görse, ilâ ahirihi... Bu çocuğa iftihar nişanı ihsan etmez miydiniz?

— Evet ama, münasebet yok...

— Hele Zehra Hanım kızımız, onun için bir heykel yapılmasını isterdi.

Bu defa Zehra Hanım cevap verdi:

— Memleketi uğruna işkence çekmiş bir çocuk için elbette...

Maarif müdürü, yavaş yavaş ayağa kalktı. Karıncalanmış ayağıyla hafifçe topallayarak yürümeye başladı:

— İyi ama hamur, maya, aynı maya... Birkaç sene evvel aramızda yaşamış, ağlamış ve ölmüş hakiki çocukla, bu tasvir ettiğim hayalî çocuk ruhları, temayülleri itibariyle kardeştirler... Muhitlerini ve biraz da terbiyelerini değiştiriniz... Birinin yaptığını ötekinin de yapmamasına hiç mâni kalmaz...

Tevfik Bey, hafifçe içini çekerek kapıya doğru yürüyor ve gülümsüyordu:

— İşte böyle Zehra Hanım kızımız... Hakikaten düşkün,

ruhen malul olanlara, dejenerelere, biraz başka türlü muamele edilmesini anlarım... Fakat bu arada yanlış anlaşılmışların, yahut iyi anlaşılmamışların da yanmasından çok korkarım...

Artık iyiden iyiye asabileşen Zehra Hanım, hemen hemen zorla bahsi değiştirdi, mebusa, çocukların elişlerini, resimlerini gösterdi, uzun izahat verdi.

Biraz sonra mektepten çıktıkları vakit Şerif Halil Bey:

— Hayret edilecek şey, dedi, demek babası hasta olan Zehra Hanım, bu değilmiş...

Maarif müdürü düşünerek:

— Zannederim ki o... dedi.

— Zehra Hanım yalan söylemedi ya?

Tevfik Bey dudağının ucuyla:

— Bilinmez, dedi.

Bir zaman konuşmadan yürüdüler. Sonra maarif müdürü katî bir kanaatle:

— Zan dedim ama, şimdi eminim ki odur, dedi. Sözlerinize ne kadar alaka gösterdiğine dikkat etmediniz mi? Babasından bahsettiğiniz zaman şaşaladı, siz ısrar edince kızdı... Haydi, bunu bir dereceye kadar izah edelim... Fakat ihtiyarın ağır hasta olduğunu söylediğiniz zaman gösterdiği teessüre ne diyeceğiz?

— Sebebini izah etti... İnsanlık, merhamet...

— Asıl o izah midemi bulandırdı ya... Niye buna lüzum gördü? Şimdi daha başka şeyler de aklıma geliyor Şerif Bey... Zehra Hanım ile daima böyle münakaşa ve mücadele etmeyiz... Çok tatlı ve samimi konuştuğumuz, bir baba-kız gibi

dertleştiğimiz saatler de vardır. Bana, şimdiye kadar babası ve hatta ailesi hakkında bir kelime söylememiş olması manidar değil mi? Sonra, bu kasabayı bu kadar kuvvetle benimsemesi, İstanbul'u hiç aramaması, nihayet sekiz, on saat uzağımızda olan vatanını sekiz senede bir defa bile ziyaret etmemiş olması pek garip. Mamafih itiraf edeyim ki, şimdiye kadar nazar-ı dikkatimi celp etmemişti. Herhalde bu, bir aile sırrı olacak... Bakalım belki ileride anlarız...

- II -

MAARİF MÜDÜRÜ, bu muammayı halletmek için pek çok beklemedi. İki gün sonra İstanbul'dan gelen resmî bir telgraf, Zehra Hanım'ın babası Mürşid Efendi'nin ölmek üzere olduğunu, muallimin hemen yola çıkarılmasını bildiriyordu.

Tevfik Bey, mektebe bir hademe koşturdu, Zehra Hanım'ı çağırttı, on dakika sonra başmuallim, maarif müdürünün odasına giriyordu. Çehresi sakin, fakat ölü benzi gibi renksizdi. Fevkalade bir şeyler öğreneceğini biliyor, metanetini kaybetmemeye azmetmiş görünüyordu.

Tevfik Bey, heyecan içindeydi. Birdenbire söz bulamadığı için önündeki kâğıt yığınını, yazıhanesinin çekmecelerini karıştırıyor, bir şey arıyor gibi görünüyordu.

Zehra Hanım, odanın ortasındaki masanın yanında durmuştu. Sakin bir sesle:

— Beni emretmişsiniz efendim, dedi.

Maarif müdürü yerinden kalktı, telgrafı parmakları arasında bükerek:

— Bir telgraf aldım, dedi, hemen İstanbul'a hareket etmenizi bildiriyorlar.

Tevfik Bey, fazla izahat vermeye kuvvet bulamıyor, onun sormasını bekliyordu.

Başmuallim, ağır ağır yazıhanenin önüne geldi, elini uzatarak maarif müdürünün parmakları arasında buruşmuş kâğıdı istedi:

— Lütfeder misiniz?

Tevfik Bey, telgrafın zorla alınmasından korkuyor gibi birdenbire elini çekti.

Zehra Hanım, yine sakin, fakat çok yavaş bir sesle sordu:

— Ölmüş mü?

— Kim?

— Babam...

— Hayır, fakat hastalığı artmış... Gerçi ümit kesilmez ama...

— Fazla bir şey söylüyorlar mı?

— Hayır... Yalnız mümkün olduğu kadar süratle İstanbul'a gitmenizi... İşte telgraf...

Zehra Hanım kâğıdı aldı... Odanın kâfi derecede aydınlık olmasına rağmen pencereye çevirdi, kelimeleri seçmekte, anlamakta güçlük çeker gibi bakıyor, tekrar tekrar okuyordu. Sonra ellerini yazıhanenin kenarına dayadı, pencereden uzaklara bakmaya başladı. Çehresi o kadar vakur ve sakindi ki maarif müdürü, böyle zamanlarda söylenmesi mutat olan beylik ve teselli sözlerine cesaret edemiyor, bekliyordu.

Odaya bir kâtip girdi. Maarif müdürüne birtakım kâğıtlar getirdi.

Tevfik Bey, onları birer birer gözden geçirdi, imzaladı. Bir şey söylemeden iade etti. Tekrar yalnız kaldılar. Zehra Hanım, hâlâ o vaziyette duruyordu.

Tevfik Bey:

— Hemen hazırlanmalısınız kızım, dedi, tren (.....) istasyonuna ikibuçukta geliyor... Onikide, nihayet yarımda bura-

dan çıkmalısınız ki yetişesiniz... Ben o vakte kadar size bir otomobil buldururum.

Zehra Hanım bir uykudan uyanır gibi silkindi, maarif müdürüne baktı. Kendine gelmiş, kararını vermişti.

— Teşekkür ederim... Hacet yok, dedi, gitmeyeceğim.

Tevfik Bey şaşırdı, kulaklarına inanamadı:

— Nasıl olur kızım?

— Öyle icap ediyor...

Başmuallimin çehresi kapalı, küçük gözleri karanlıktı. Bu fena alametti. Maarif müdürü onu çok iyi tanıyordu. Fikirlerine ve mesleğine uymayan bir şey teklif edildiği zaman daima bu çehreyi alır ve dediğinden dönmezdi. İki gün evvel inkâr ettiği bu babanın vücudu hakkında anlaşmışlardı. Bu noktadan aralarında bir sır kalmamıştı. Fakat şimdi Tevfik Bey, yeni bir muamma karşısında kalıyordu. Maarif müdürü biraz kati hareket etmeye lüzum gördü.

— Pederiniz hasta... hatta ziyadece hasta, dedi. Sizin mutlaka İstanbul'a gelmenizi istiyorlar. Siz gitmeyeceğinizi söylüyorsunuz. Sebebini izah edebilir misiniz?

— Maarifle alakadar bir mesele olsaydı arz etmekte tereddüt etmezdim.

Zehra Hanım, maarif müdürüne karşı haşin ve mütecaviz bir vaziyet almıştı. Tevfik Bey, müşfik ve biraz mahzun bir sesle:

— Zehra Hanım kızım... Bu suali maarif müdürü değil, sizi daima kızı, küçük kardeşi gibi sevmiş bir dostunuz sordu, dedi. Onun için bana böyle cevap vermenizi doğru bulmadım.

— Affınızı rica ederim, Tevfik Bey. Ayıp ettim. Fakat mazur görünüz. Bilemezsiniz. Çok karmakarışık olduğum bir zamanda...

Devam edemedi, dudakları titremeye, ağlamaya başladı.

Fakat şimdi nedense bu zaafını, gözyaşlarını saklamaya lüzum görmüyor, sade başını biraz yana çeviriyordu.

Tevfik Bey!... Ona ilk defa böyle ismiyle hitap ediyordu. Artık mukavemeti kırılmıştı. Kesik kesik söylemeye başladı:

— Geçen gün sizden hakikati sakladım... Babamı inkâr ettim... Fakat bu, büsbütün yalan sayılamaz. Mürşid Efendi, üzerimde babalık haklarını kaybetmiş bir... bir biçaredir... Biçare diyorum. Layık olduğu kelimeyi söylemeye dilim varmıyor. Belki şu saatte ölmüştür.

Ayakta durmaya kuvveti kalmamış gibi yazıhanenin yanındaki sandalyeye çöktü; alnında iri ter damlalarıyla devam etti:

— Bu adam, ailemizi mahvetti... Bir ben kendimi kurtarabildim... O da ne güçlükle... Bilemezsiniz... Sekiz sene evvel bir yangından, bir bozgundan kaçar gibi kendimi bir kasabaya attım.... İzimi kaybettirdim, kendimi unutturdum... Daha doğrusu öyle ümit ediyordum. Çünkü hayatı benim için bir leke olan bu adamın ölümü daha büyük bir leke olacak... Bugün sizin öğrendiğiniz hakikati yarın bizzaruri başkaları da öğrenecek... Herkesin içinde elimi yüzümü kapayarak gezmeye mecbur olacağım... Halbuki ben, açık alınla yaşamaya en layık bir insanım.

Yeisinin içinde vahşi bir gurur ile başını kaldırıyor, tırnaklarını avuçlarının içine geçirecek gibi yumruğunu sıkıyordu:

— Kendi insanlığımı, kendi haklarımı unuttum. Hayatımı başkalarının saadetine vakfettim. Kendimi, kendi ihtiyarımla en basit emellerden, zevklerden mahrum ettim. Küçücük bir çocuk olduğum yaştan beri didindim, çırpındım. Bütün bu mahrumiyetlerle bu lekeyi temizledim sanıyordum. Halbuki ben, açık alınla yaşamaya en layık bir insanım. Bu-

nu söylediğim için beni ayıplamazsınız. Titizliğimi elbette mazur görürsünüz.

Bu, bir kuvvetli sinir buhranıydı. Muallimin gözlerindeki yaşlar kuruyor, yanaklarının etleri çekiliyor, sesi tıkanıyordu. Mamafih, en bitkin göründüğü bir dakikada birdenbire toparlanıyor, umulmaz bir cebr-i nefs ile kendine hâkim oluyordu.

Yavaş yavaş ayağa kalktı, bileklerini tekrar masaya dayadı, soğuk ve haşin bir sükûnetle:

— İstanbul'a gitmeyeceğim, dedi, bu Mürşid Efendi'yi tanımıyorum... Tanımamakta da kendimi haklı görüyorum... Madem ki öleceği varmış... Bir köşeye çekilip kendi kendine ölebilirdi... Velev ki böyle bir dakika biz yüz yüze gelemeyiz.

Bunları söyledikten sonra, maarif müdürüne başıyla hafif bir selam verdi, kapıyı vurarak çıkıp gitti.

Tevfik Bey, onu derin bir sükûnet ve hayret içinde dinlemiş, söyleyecek söz bulamamıştı. Daha doğrusu onunla bu mesele üzerinde fazla konuşmak içinden gelmemişti. Yüreğinde müphem bir sıkıntı, hoşnutsuzluk, ağzında garip bir acılık vardı. Başmuallimin hareketini iyi bulmamıştı. Tafsilatını bilmemekle beraber bu sergüzeşti az çok tahmin ediyordu. Herhalde bu Mürşid Efendi fena bir adamdı. Ailesini üzmüştü, belki de Zehra Hanım'ın söylediği gibi ölümlere, sukutlara sebep olmuştu. Bu gayyur ve namuslu kızın onun yüzünden çok çektiğine inanıyordu. Fakat ne de olsa bu, ölüm döşeğine yatmış bir baba idi. Böyle bir saatte bütün kinler unutulur, buna mukabil uzak zamanların velev ki pek mahdut bir iki müşfik hatırası uyanırdı. "Madem ki öleceği varmış, bir köşeye çekilip kendi kendine ölebilirdi." İnsan bu sözü, sevmediği, zararını gördüğü bir insan, hatta bir baba için sarf edebilirdi. Fakat onun öldüğü, yahut ölmek üzere bulunduğu

dakikada değil. Maarif müdürü, Zehra Hanım hakkında acı bir hayal inkisarına uğramıştı. Onun içindir ki başmuallime bir şey söylemek içinden gelmemişti.

Maarif müdürü, masanın başına oturdu; dalgın ve neşesiz çalışmaya başladı.

Maarif müdürü, bir saat sonra öğle yemeğine çıkıyordu. Merdiven başında tekrar başmuallim ile karşılaştı. Zehra Hanım giyinmişti. Elinde bir çanta vardı. Artık büsbütün sakindi. Biraz evvelki vakadan utanmış gibi başını önüne eğerek:

— Düşündüm... Gitmeye karar verdim, dedi.

Tevfik Bey, sadece:

— Pek güzel, dedi.

Sonra, bir hademe çağırdı. Zehra Hanım'ı iki saat uzaktaki istasyona götürmek için bir otomobil bulmalarını tembih etti. Ayakta üç beş dakika konuştular. Fakat bilhassa işlerden bahsettiler. Vakaya temas edecek bir şey söylemekten ikisi de çekindiler.

- III -

ORTALIK, iyiden iyiye kararmıştı. Gece böceklerinin vagona dolmaması için lambaları söndürmüşlerdi.

Zehra Hanım, başını pencerenin kenarına dayamış, geceyi seyrediyordu. Karşısında ihtiyar bir kadın vardı ki –dört beş yaşındaki torununu dizinde uyutmuş– yavaş sesle ezberden Kur'an okuyordu.

Biraz evvel bu ihtiyar kadın, Zehra'ya epeyce dert yanmıştı; İstanbulluydu. Altı sene evvel kızını küçük bir Anadolu kasabasına gelin göndermiş. Damadı sarhoş ve ahlaksız bir reji kâtibiymiş. Zavallı kızının altı sene bu ahlaksızdan çekmediği kalmamış. Fakat çok dilsiz, ağızsız, mazlum bir kızmış. Altı sene hiç şikâyet etmeden tahammül etmiş, fakat nihayet dayanamamış. Ölüm döşeğine düşmüş. Annesi, onun ancak ölümüne yetişebilmiş. Torununu bu sefil, sarhoş babanın yanında bırakmaya gönlü razı olmamış. İstanbul'a götürüyormuş. İhtiyar kadın, kızından sonra yaşamak istemiyordu. Fakat artık bu çocuğu büyütmek için dört elle hayata sarılmayı vazife biliyordu.

Zehra, onu büyük bir hüzünle dinleyip teselli etmiş, büyükannesinin dizinde uyuyan küçük öksüzün kıvırcık kumral saçlarını uzun uzun okşamıştı.

Tren, karanlık bir ovadan geçiyordu. Akşamüstünden

beri mütemadiyen esen rüzgârın çıkardığı seslerle, nihayetsiz bir deniz hissi veren bir ova...

Sade, ufukta az yıldızlı bir göğün eteğinde, uzakta sıra dağların heyulası seçiliyordu. Işıkları sönmemiş bir iki pencereden dökülen tozlu hafif aydınlığın erişebildiği yerlerde boş tarlalar, cılız, kuru ağaç iskeletleri, taş yığınları parlayıp sönüyordu. Trenle yarış eder gibi uçan büyük bir kuşun gölgesi bir zaman bu ışığın içinde koştu, sonra yavaş yavaş geri kaldı, kayboldu.

Zehra gözlerini kapadı, eski günlerini düşünmeye, görmeye başladı. Hatıralarının en güzelleri, en eskileriydi. Çocukluğunun ilk seneleri oldukça güzel geçmişti. Ondan sonra acılar, ümitsizlikler, isyanlarla dolu bir ıstırap devresi başlıyordu.

Nihayet bir manevi felce uğramış gibi bu acılar duruyor, benliği ortadan kayboluyor, artık sırf başkaları için düşünmeye, ağlamaya, yaşamaya başlıyordu.

Çocukluğu, Beylerbeyi'nde bir eski yalıda geçmişti. Bu yalıya, iki yanındaki yüksek harap duvarlarda otlar bitmiş, loş, ıslak bir sokakta küflü bir demir kapıdan girilirdi... Bahçeyi daima gölge içinde bırakan yüksek ağaçlar arasında oymalı cephesinin boyaları dökülmüş, yüksek pencerelerinin bir kısmı perdesiz, eski bir bina, içeride döşeme tahtaları çarpılmış sofalar, küçük renkli camları kırılarak sade iskeletleri kalmış camekânlar... Trabzanlarının oymalı parmaklıkları dökülmüş yayvan merdivenler...

Zehra, evden hiç eksik olmayan misafir çocuklarıyla yukarı sofada oynardı.

Tavandaki, bir kısmı içeri akan yağmurlarla silinmiş, bir kısmı parça parça muşambalar halinde sarkmış –örümcek ağlarıyla sarılı– resimler hâlâ gözünün önündeydi.

Sonra, ailesi... Denize bakan bir pencerenin yanında, yayvan bir kerevetin üstünde, başında yeşil başörtüsüyle daima dikiş diken, En'âm okuyan büyükannesi...

O ne iyi, ne temiz bir kadındı...

Dünyada evlatlarını mesut görmekten başka bir arzusu yoktu. Fakat ne çare ki kızları çok ahlaksız adamlara düşmüşlerdi. Büyük kızı Ruhsar'ın kocası tüccardı. Hali vakti yerinde bir adamdı. Fakat karısına karşı çok zalimdi. Birkaç defa onu saçlarından tutup yerlerde sürükleyerek dövmüştü. Sonra, çok sarhoş olduğu bir gece zavallı kadını revolverle öldürmüştü.

Adnan Bey, onbeş sene hapse mahkûm edilerek Akkâ zindanına gönderilmiş, bir iki sene sonra oradan ölüm haberi gelmişti.

Zehra, Ruhsar Teyzesini tanımamıştı. Çehresini sade, annesinin odasında asılı bir resminden bilirdi. Dertli anne, çocuğunun fotoğrafına bakmaya tahammül edemediği için bu odaya hiç girmezdi.

Zavallı Ruhsar Teyzesinin neler çektiğini, nasıl öldüğünü bu büyükanneden dinlemişti. Kış gecelerinde tekrar tekrar anlatılan bu facia, ihtiyar kadınla torununu yanak yanağa saatlerce ağlatırdı. Zehra'nın daha o vakit erkeklerden gözü korkmuştu. Büyükannesine, ölünceye kadar evlenmeyeceğini söylerdi. Onun gözünde erkekler baştan başa zalim ve katildi. Büyüdükten, insan içine girdikten sonra onlar arasında da ne kadar iyiler olduğunu anlamamış değildi. Fakat ne de olsa eski tesir tamamıyla silinmemişti. Evlenmek için küçük yaşta verdiği kararda hâlâ sebat ediyordu. Saçlarında beyaz teller, yüzünde hafif buruşukluklar görünmeye başlamıştı. Demek ki bu karardan dönmek için artık vakit de kalmıyordu. İleride ihtiyar bir kız olarak belki çocuklar arasında, belki de

tatil zamanına tesadüf ederse kimsesiz bir mektep odasında ölecekti.

Gerçi artık onun evlenmemesi sade bu eski göz yılgınlığının neticesi değildi. Uğradığı felaketlerin, geçirdiği hayatın da bunda payı vardı.

Mamafih, büsbütün kimse tarafından istenilmemiş bir kız da değildi. Haline göre onunla evlenmek isteyenler de olmuştu.

Zehra'nın Ruhsar Teyze'den dört yaş küçük olan annesinin de yüzü gülmemişti. Hatta o, bir cihetten kardeşinden daha bedbaht sayılırdı. Çünkü fazla sıkıntı ve sefalet görmeden, fazla hakarete uğramadan bir revolver kurşunuyla ölüp gitmişti. Halbuki anneciği senelerce sürünmüştü.

Zehra, şimdi onu da o zamanki haliyle görüyordu. Şen, tatlı bir kadındı. O kadar taze idi ki, onları –ana kız– beraber görenler kardeş sanırlardı.

Şimdi, anladığına göre annesi çok hassas ve biraz asabi idi. Çabuk neşelenir, çabuk meyus olurdu. Kendisini anlayacak, kadrini bilecek bir adama düşseydi çok iyi bir aile annesi olur, etrafına saadet dağıtırdı. Ne çare ki Allah onu serseri, çapkın, sarhoş, kaba bir adama kısmet etmişti. Kocası aldığını, bulduğunu sefahat yerlerinde yer, evine gece yarıları dönerdi. Ayakta duramayacak kadar sarhoş olduğu halde o saatten sonra karısına bin türlü zulüm etmenin yolunu bulurdu.

Zehra, küçükken birçok geceler büyükannesinin koynunda uyurken, annesinin feryatları, hıçkırıklarıyla uyandığını hatırlıyordu.

Bu acı sesler hâlâ kulağındaydı. İhtiyar büyükanne ile küçük kız, yataklarında büzülerek koyun koyuna ağlamak ve dua etmekten başka bir şey yapamazlardı.

Gecenin bir kısmını böyle feryatlarla, gözyaşlarıyla geçiren Meveddet Hanım, ertesi sabah en mesut bir kadın gibi, taze ve şen uyanırdı. Yağmur ve fırtına gecelerinden sonra gelen taze sabahlar gibi.

Zavallı kadının yegâne tesellisi, gündüzleri yalıyı hemen hiç boş bırakmayan misafirleriydi.

Komşuları bu neşeli, ince ve latifeci genç kadını çok severlerdi. Felaketlerine bir kardeş gibi acırlar, onu teselli ederlerdi. Hususiyle bir Mesadet Hanım vardı ki Meveddet için bir ikinci abla olmuştu.

Zehra ona, "Mesadet Teyze" derdi. Mesadet Teyze'nin Necib Bey isminde bir erkek kardeşi vardı. İkisi de öyle hayırhâh, öyle nazik, terbiyeli insanlardı ki...

Bu kibar aile, onlara çok iyilik etmişti. Necib Bey, tembelliği ve serkeşliği sebebiyle işinden kovulan Mürşid Efendi'yi kendi maiyetine almış, ona mühim bir iş tevdi etmişti. Fakat o, yardım eden eli ısırmak istidadıyla yaratılmış bir adamdı. Velinimetine bir gün iş başında en ağır hakarette bulunmuştu. Fazla olarak Mesadet Hanım'ın da evlerine gelip gitmelerini menetmişti.

Başkaları olsa bir daha semtlerine uğramazlardı. Fakat Mesadet Teyze ile Necib Bey, dünyada emsali bulunmayacak kadar iyi insanlardı. Mürşid Efendi'nin şiddetli emirlerine ve tehditlerine rağmen yine gizli gizli onları görmekte devam ederlerdi.

Zehra, o vakit iyiyi, kötüyü fark etmeyecek kadar minimini bir çocuktu. Buna rağmen bu iki aile dostundaki derin vefa ve şefkatli bir nevi sevk-i tabii ile sezmişti. Onlara bir akraba gibi sokulurdu. Necib Bey, onun, kendisine hakaret eden ahlaksız adamın kızı olduğunu hatırına getirmez, dizle-

ri üstüne oturtarak kendi çocuğu gibi okşayıp sever, hediyeler verirdi. Zehra'da bütün bedbaht çocuklar gibi vakitsiz bir inkişaf vardı. O yaşta, bu aileyi gizli gizli gördüğünü babasından büyük bir sır gibi saklamak lüzumunu anlamıştı.

....

Ev misafirsiz kaldığı zaman annesi odasına kapanır, saatlerce kendi kendine ut çalardı.

Zehra'nın bir de onbir yaşında bir ablası vardı: Feriha. Aralarında ancak dört yaş fark olduğu halde bu iki kardeş pek iyi anlaşamazlardı. Feriha, büyümüş de küçülmüş gibi bir çocuktu. Kendi akranlarından ziyade, yetişmiş genç kızlardan hoşlanırdı. Oyun oynamayı, koşmayı sevmezdi. Oyuncakları ayna, tarak, kurdele parçaları, sürme, boya gibi şeylerdi.

Sofanın bir köşesinde kendine mahsus bir yeri vardı. Orada saatlerce maşa ile saçlarını kıvırmak, gözlerini, dudaklarını boyamak, başına, boynuna kurdele parçalarından fiyonglar takmakla eğlenirdi. Tuvaletini bitirdiği zaman kırık bir salıncaklı iskemleye arkaüstü yatarak gözlerini tavana kaldırır, içeride annesinin utla çaldığı hüzünlü şarkıları ince sesiyle söylerdi.

Babasının zulmüne kurban olanlardan biri de bu içli küçük kızdı. Zavallının süslenmeye, eğlenmeye ihtiyacı vardı. Halbuki Mürşid Efendi, onu her şeyden mahrum ediyordu. Kendi içkisine, çapkınlığına dünya kadar para sarf ettiği halde ona bir çift çorap almamak için bin dereden bin su getiriyordu.

Zehra, ablasının çarşafa girdiği günü hatırlıyordu. Bin zahmetle eflatun bir ipek çarşaf, bir çift rugan iskarpin tedarik edilmişti. Zavallı kız, o hevesle Beykoz'daki bir akrabasına gidecek, birkaç gece misafir kalacaktı. Mürşid Efendi, o

gün hiç yoktan bir aksilik çıkarmış, yağmur bahanesiyle onu iskeleden çevirmişti. Aldığını, bulduğunu sokak kadınlarına yediren bu adam, çocuklarına karşı çok hasisti. Yağmurun yeni elbiseyi bozmasından korkmuştu.

Zehra, yeni çarşafı içinde birdenbire büyüyen, filiz gibi narin bir genç kız hali alan ablasının kendisini nasıl sofadaki minderin üstüne attığını, saatlerce yüzükoyun nasıl hıçkırdığını, kalbi parçalanarak hatırlıyordu. Mürşid Efendi, o günden sonra kızını sokağa çıkmaktan menetmişti. Zavallı çocuk, evde can sıkıntısından çıldıracak gibi olurdu. Komşular, onun haline acırlar, ara sıra onu gizlice gezmeye götürürlerdi.

Bir gece, yine komşularla beraber Ada'da bir düğünde kalmıştı. Mürşid Efendi, bunu haber alsa evi mutlaka başlarına yıkardı. Bunun için Zehra'yı o gece büyükannesinin koynundan alarak ablasının odasına yatırmışlardı. Mürşid Efendi'nin bazen kızının odasına girdiği olurdu. Şayet o gece öyle bir şey yapacak olursa Feriha'nın yatağını boş görmeyecek, Zehra'yı büyük kızı sanacaktı.

Zehra, yalnız yatmaya alışık değildi. Korkuyordu. Babası odaya girerse görmesin diye yüzünü yorganın içine saklamış, sade, ablasının saçlarına benzeyen saçlarını açıkta bırakmıştı. Bunu ona kimse söylememişti. Pek küçük yaşta olmasına rağmen kendi akıl etmişti. Yalnız yavrucak bir şeyi düşünememişti: Korkudan ağlarken çıkardığı hafif iniltileri babasının duyması ihtimalini...

Âdeti üzere gece yarısı evine gelen Mürşid Efendi, çok sarhoş olmasına rağmen bu sesi duymuş, odaya girmişti:

— Ne var, niye ağlıyorsun, hasta mısın?

Zehra, bu suale cevap vermemiş, ıslak yüzünü yastığa gömerek uyku taklidi yapmıştı.

Bir el yavaş yavaş yorganını açıyor... Sıcak ensesinde, sıcak bir nefes...

Zehra, yirmi senelik bir eski maziye ait olan bu rüyaya öyle dalmıştı ki o sıcaklığı tekrar ensesinde duyuyor gibi yerinden sıçradı. Etrafına bakındı. Vagondaki küçük öksüz, ara sıra göğüs geçirerek uyuyor; tren, sarp bir kayalığın içinde yoluna devam ediyordu.

Mürşid Efendi, o gece kendini bilmeyecek kadar sarhoştu. Öyle ki yatakta yatan çocuğun küçük kızı Zehra olduğunu anlayamamış, yorganı tekrar onun başına örterek homurdana homurdana çekilip gitmişti.

Çelimsiz, içli bir kız çocuğu vücudu, bu mütemadi mahrumiyete ne kadar tahammül edebilirdi? Feriha daha ondört yaşını bitirmeden veremden ölmüştü. Zehra, ablasının öldüğü günü de gayet iyi hatırlıyordu. Mürşid Efendi, o gün nasılsa evdeydi. Yalının önündeki rıhtımda elleri ceplerinde dolaşıyor, mütemadiyen sigara içiyordu.

Güzel bir yaz günüydü. Yalının önünden, içinde müzika çalan, bayraklarla süslü bir tenezzüh vapuru geçiyordu. Zehra, arkadaşlarıyla beraber rıhtımdan mendil sallıyordu. Vapurun dalgaları daha rıhtımın kırık taşlarını ıslatmaya devam ederken, yukarıda korkunç bir vaveylâ kopmuştu.

Mürşid Efendi, ağzında sigarasıyla başını kaldırarak bu pencerelere bakmış, sonra yavaş yavaş içeri girmiş, merdivenlere doğrulmuştu.

Yukarı sofada tüyler ürpertici bir sahne geçmişti. Acıdan çıldıran büyükanne ile anne, artık bu zalim adama karşı isyan ediyorlar, vahşi seslerle "katil, katil" diye haykırışıyorlardı.

Kadınlar, onu, ölümüne sebep olduğu kızının odasına sokmamışlardı.

Feriha'nın ölümü üzerinden daha iki ay geçmemişti ki Mürşid Efendi, Zehra'yı ayda bir çıkmak üzere bir Marabet mektebine yazdırıyordu. Maksadı, büyükannesiyle annesini büsbütün yalnız bırakmaktı. Onlara bu fenalığı etmek için kesesinden mektep parası vermekten bile çekinmemişti. İşte Mürşid Efendi, bu kadar fena bir adamdı. Çocuk, uzun zaman mektebe alışamamıştı. Geceleri Marabetlerin çıplak ve soğuk yatakhanesinde büyükannesini arayarak ağlıyordu.

İhtiyar kadın birkaç defa onu mektepte görmeye gelmişti. Fakat müdire, zavallıyı, "Babasının tembihi var, kimse ile görüştüremeyiz!" diye geri çevirmişti. Büyükanne, ara sıra mektebin karşısındaki viranede dolaşır, torununun pencerelerden bakmasını beklerdi.

Zehra, Marabetlerin mektebinde üçbuçuk sene kalmıştı. Biraz dikbaşlı olmasına rağmen iyi bir çocuktu. Sörler, ona bir anne şefkati göstermişlerdi. Birkaç da candan arkadaşı vardı. Burada oldukça mesut bir hayat geçirebilirdi. Fakat evlerinden mütemadiyen üzücü haberler alıyordu. Annesi, uzun bir hastalıktan sonra ölmüştü. Onu müteakip büyükannesine inme inmişti. Zavallı kadın, senelerce hastane köşelerinde inlemişti.

Zehra, Marabet mektebinden çıktığı zaman ondört yaşındaydı. Elinden tutacak kimsesi yoktu.

Bütün sevdikleri ölmüştü, babası hapisteydi. Ya açlıktan ölmeye, ya sürünüp sukut etmeye mahkûmdu. Fakat bir tesadüf onun imdadına yetişmişti. Dârülmuallimat'a müsabaka ile talebe istiyorlardı. Zehra, elinde Marabetlerden aldığı bir tasdikname, çantasında birkaç kitap, arkadaşlarının yadigâr

olarak verdikleri bir iki resim ile kendi kendine mektebe gitmişti.

Daha o yaşta iken azim sahibi ve vakur bir çocuktu. Mektebin karşısındaki tütüncüden bir pul satın alarak istidasını yazmış, müsabakaya girmiş ve kazanmıştı. Genç kızın Darülmuallimattaki hayatı bir kelime ile hulasa edilebilirdi: Çalışmak...

Kitaplarından başını kaldırmıyor, kimse ile ahbap olmuyordu. Kendi yaşında çocuklara mahsus olan neşelerden, hüzünlerden, hoppalıklardan onda eser yoktu, yaşlı başlı bir insan gibiydi. Kalbi bütün sevgilere, ümitlere kapanmıştı.

Dârülmuallimat'ta kaldığı beş sene esnasında babasından haber alamamış gibiydi. Sade, onun hapisten çıktığını, serseri ve sarhoş, ötede beride süründüğünü biliyordu. Kızını arayıp sormak için bir gün bile mektebe uğramamıştı. Zehra, ona bir kere çarşıda, bir kere de bir mektep gezintisi esnasında tesadüf etmişti. Göz göze gelmişlerdi, fakat Mürşid Efendi, son derece sarhoştu. Bacakları birbirlerine dolaşıyordu. Saçı sakalına karışmıştı. Elbiseleri lime lime, üstünden dökülüyordu.

Bulanık gözleriyle bir an kızına bakmıştı. Fakat bereket versin ki onu tanıyamamıştı. Zehra, o dakikada ölecek gibi olmuştu. Ya bu serseri, kızım diye yaklaşmış olsaydı, hali ne olacaktı? Mektepte onu yetim biliyorlardı.

Mamafih, babasının onu arayıp sormaması daha iyi olmuştu. İkide birde parça parça elbiseleriyle, yırtık potinleri, uzamış sakalıyla mektep kapısına gelse ne yapardı?

Zehra, arkadaşlarına kendini babasız bir çocuk olarak tanıtmıştı. Haysiyet sahibi bir insan için, ailesini inkâr etmek kadar ayıp ve sefil bir şey olamayacağını biliyordu, nitekim babasının kabahati sadece fakirlik ve sefaletinden ibaret olsa

ondan utanmayacaktı. Bilakis acıyacak ve sevecekti. Fakat o, insanlık için bir yüzkarası idi.

Zehra, sevmek ve kendini sevdirmek ihtiyacıyla doğmuş bir çocuktu. Küçükken kedi yavruları gibi sokulgandı. Bir saniye gülümseyerek yüzüne bakmak, hafifçe başını okşamak, onu esir etmeye kâfi gelirdi. Fakat bu istidat pek çabuk sönmüştü. Onu Dârülmuallimat'ta çok çalışkan, çok vakur fakat haşin, soğuk bir çocuk olarak tanımışlardı. Kimse onunla yakından arkadaş olamamıştı.

Hiçbir dost ve arkadaş gözüyle karşılaşmayan kara gözleri, ruhunun zilletini ve acılarını büyük bir sır gibi saklamıştı.

Mektepten çıktıktan sonra Zehra'ya İstanbul'da bir yer vermek istemişlerdi. Fakat o, kabul etmemiş, Anadolu'da sönük bir vilayete gönderilen bir arkadaşıyla becayiş etmişti.

Talebeliği zamanında bazı geceler, bilmedikleri yerlerde, yabancı insanlar arasında kaybolmuş çocukları tahasssürlerle düşünürdü. Onlar, bir cihetten ne kadar mesuttular. Kimse ne olduklarını bilmezdi. Kimse bakışlarının günah ve zillet yükünü onların omzuna yüklemezdi. Kendi hayatlarına istedikleri istikameti vermek kendi ellerinde idi.

(......)daki kasabaya gelince kendini bu kaybolmuş çocuklara benzetti. Yeni mektebini, yeni arkadaşlarını, yeni talebelerini yadırgamadı. Zaten İstanbul'da, toprak olmuş iki sevdiğinin hatırasından başka ne bırakıyordu ki? Yalnız bir insan için yer değiştirmenin büyük bir ehemmiyeti olamazdı.

(.......)da kendini büyük gayretiyle, bütün hüsn-i niyetiyle mektebine verdi. Yavaş yavaş varlığını, benliğini unuttu. Başkalarının hayrı için işleyen bir makine halini aldı. Dinç ve azimkârdı. Kuvvetli bir mantığı vardı. İlk zamanlarda uğradı-

ğı müşkilat onu yıldırmadı. Küçükten beri uğraşmaya alışmıştı. Kendisine iyi muamele eden insanlara iyi muamele etti. Fakat haksızlık ve zulmetmek isteyenler karşısında acz ile boynunu bükmedi. Bilakis, onlara son derece huşunet gösterdi. Neticede henüz çok genç bir kadın olmasına rağmen kasabanın en belli başlı bir şahsiyeti oldu. Herkes hatrını sayıyor, iyiler kendisini seviyor; fenalar çekiliyordu. Sırf kendi gayreti, kendi doğruluğu sayesinde kazandığı bu muvaffakıyet, ona nihayetsiz bir gurur veriyordu. Zaafın, aczin, tereddütün uzlaşmaz bir düşmanı olmuştu. Herkes, kuvvetle istediği halde, kendi hayatını istediği gibi sevk ve idare edebilirdi. Fenalara, düşkünlere acımak manasız bir mızmızlıktı.

Tren, bir istasyonda durmuştu. Burası karanlık, boş kırlar içinde küçük bir taş bina idi. Kapısında yanan fenerin sönük ışığında birtakım gölgelerin hareket ettiği seçiliyordu. Uzakta manevra yapan bir lokomotif kesik kesik düdük çalıyor, yol kenarında fenerli memurlar dolaşıyordu.

Günün heyecanları, trenin mütemadi sarsıntısı, Zehra'yı çok yormuştu. Bu kısa tevakkuf, muallimenin sinirlerine muvakkat bir sükûnet getirdi. Gecenin gittikçe artan nemli serinliğine karşı mantosuna sımsıkı sarındı, başını pencerenin kenarına bıraktı.

Uyuduğu zaman şafak söküyordu...

- IV -

— Bir gün daha acele edemez miydin kızım? Merhum, vefatından üç dört saat evvel kendini kaybetti. Bir daha açılamadı... O zaman bile, "Zehra... Zehra..." diye inlemeye devam ediyordu... Bizimki, "Zavallı adam ıstırap çekiyor... Can veremiyor... Kızına ait bir şey bulup versek de ferah ferah ruh teslim etse..." dedi.

Sandığını açtık... Eşyalarını karıştırdık... Elimize bir kurdele geçti... "İhtimal Zehra Hanım'ındır..." dedik. Bizimki, "Mürşid Efendi, bak kızının kurdelesini bulup getirdik... Kokla ferahlarsın" diye kulağına bağırdı... Kurdeleyi yüzüne koyduk. Benim böyle şeylere pek itikatım yoktur ama adamcağız, âdeta sakinledi... Biraz sonra soluğu kesildi. Ölürken sıkıntı çekmedi kızım. Mamafih, keşke bir gün daha acele edeydin...

Eyüpsultan'ın harap bir mahallesinden geçiyorlardı. Vehbi Efendi, inmeli ayağını güçlükle sürüyor, ikide bir bastonuna dayanarak duruyor, Zehra elinde küçük valiziyle onu takip ediyordu; çehresi çatkın, gözleri karanlık, tek bir kelime söylemiyordu.

Bu Vehbi Efendi, yetmiş yaşlarında, mütekait bir tabur kâtibi idi. Kendi yaşındaki karısıyla beraber Eyüpsultan'da eski bir evde oturuyordu. Vehbi Efendi'nin Mürşid Efendi ile uzaktan uzağa akrabalığı vardı. Zehra'yı İstanbul'a çağıran o idi.

Zehra, Eyüpsultan iskelesinde Vehbi Efendi'nin evini nasıl arayacağını düşünürken, onunla karşı karşıya gelmişti.

Akşamdı. İhtiyar adam, onu dar, karanlık, yokuşlu sokaklardan evine götürürken mütemadiyen anlatıyordu:

— Senelerden beri ne görmüş, ne de ondan bir haber almıştım. İki hafta evvel Vefa'da oturan bir eski ahbabı ziyarete gittim. Dönüşte Zeyrek yokuşundan iniyordum. Bir köşe başında ona tesadüf ettim. Başı açık, ayakları çıplaktı... En sefil meczup dilencilerde bile bu kıyafet yoktur... Vücudu iskelet haline gelmiş, saçında, sakalında bir tek siyah tel kalmamıştı. Yanına yaklaştım... "Mürşid Efendi, sen misin? Bu ne hal?" dedim. Beni tanıdı... İşitilmeyecek kadar yavaş bir sesle: "Hastayım, göğsüm tıkanık, sesim çıkmıyor..." dedi. Lakırdı söylerken tıkanıyor, göğsü hırlıyordu.

"Şu ettiğini beğeniyor musun? Nihayet kendini şu hale koydun ya!" dedim. Yüzüme baktı. "Beni rahat bırak, yoluna git" dedi. Ayrıldım, yürümeye başladım. Fakat ayaklarım geri geri gidiyordu. Onu bu halde, yol üstünde bırakmaya bir türlü gönlüm kail olmuyordu. Akraba değil ya yedi kat el olsa insan, bu vaziyette bir biçareyi çiğneyip geçemiyor...

Vehbi Efendi, Zehra'nın bu sözleri kendisine bir taş zannetmesinden korktu:

— İhtiyarlık, hanım kızım, dedi, insan ihtiyarlayınca sinirleri gevşiyor, vara yoğa acıyor. Her neyse, döndüm. Mürşid Efendi'yi kolundan tuttum, eve getirdim. Zaten birkaç günlük ömrü kaldığı besbelliydi. "Bari sokakta ölmesin" dedim. Ben de, bizimki de fakir insanlarız... Hacca gidecek, zekât verecek halimiz yok ya... "Bari, bu kadarcık bir sevap yapalım!" dedik.

Vehbi Efendi, eve gelinceye kadar mütemadiyen söyle-

di; Zehra'ya, babasının hastalığını ve ölümünü bütün teferruatıyla anlattı.

Muallime, cevap vermeden dinliyor; sade, ara sıra başını sallıyordu.

Cenazeyi kaldırmak için kızının gelmesini beklemişlerdi.

Vehbi Efendi, Zehra'yı cumbalarının kafesleri dökülmüş harap bir eve soktu. Küf ve rutubet kokan toprak bir avludan geçirdi, basık tavanlı bir sofaya çıkardı. Burada başörtülü iki ihtiyar kadın vardı. Biri Vehbi Efendi'nin ihtiyar karısı, öteki cenazeyi beklemeye gelmiş bir komşu...

Kadınlar, mükedder bir çehre ile Zehra'yı karşıladılar. Vehbi Efendi'nin karısı, muallimenin omuzlarını okşadı, elinden valizini aldı, etraftan işitilmesinden korkuyor gibi geldi gayet yavaş bir sesle:

— Başın sağ olsun kızım, dünya hali bu... dedi.

Öteki kadın:

— Dünya... Dünya!... Er geç hepimizin başına gelecek, diye derin derin içini çekti.

Aralık bir kapıdan hafif bir mum ışığı görünüyordu. Vehbi Efendi tereddütle:

— Zehra Hanım kızım, merhumu görmek ister misin? dedi.

Zehra, günün bütün yorgunluğunu bu dakikada hissediyormuş gibi, omuzları çökmüş, başı yana eğilmiş, uzun uzun bu kapıya baktı. Sonra birdenbire canlandı. Çehresi, bakışları sertleşti. Asabi bir tavırla:

— Hayır... dedi. Hacet yok...

Muallimenin feryat ederek odaya atılmasını bekleyen kadınlar şaşırdılar. Vehbi Efendi'nin karısı, Zehra'yı kendi

oturma odasına aldı. Komşu, namaz bezini düzelterek, hafif bir dua mırıldanarak cenazenin yanına döndü.

Vehbi Efendi'nin karısı, Zehra'nın yorgun geleceğini düşünerek ona sıcak bir çorba hazırlamıştı. Sükût içinde yemek yediler. Sofada bir eski saat işliyor, cenazeyi bekleyen kadının yüksek sesle Kur'an okuduğu işitiliyordu...

Zehra'daki sükûnet, Vehbi Efendi'nin ve karısının dikkatini celp ediyordu. Bunu evvela şaşkınlığa ve yorgunluğa atfetmişlerdi. Fakat o, yemek sonuna doğru berrak ve canlı sesiyle konuşmaya başlayınca ihtiyarlar şaşırdılar, hatta biraz da içlerinden kızdılar. Bir yabancı bile bir ölü evinde bu kadar lakayt ve sakin görünemezdi! Vehbi Efendi, bahsi tekrar Mürşid Efendi'ye intikal ettirdi:

— Zehra Hanım kızım... Merhum pederinizin bir tahta sandık derununda birkaç parça eşyası var... Bu sandık, nasılsa arkadaşlarının birinin evinde unutulup kalmış... Merhumun bizde hasta yattığını haber alınca getirip teslim etti... Hayatta bulunan yegâne çocuğu olduğunuz için size aittir... Sandığın anahtarını alınız kızım...

İhtiyar adam, bir bez parçasının ucuna bağlanmış küflü bir anahtar uzatıyordu. Zehra, süratle elini çekti:

— Hayır, hayır, dedi, bu zat ile aramda hiçbir münasebet kabul etmiyorum... Mürşid Efendi'nin metrukâtını yarın mezarlığa gelecek ıskatçılara verirsiniz.

Vehbi Efendi, artık kendini tutamadı:

— Ona niçin babam, demiyorsunuz kızım... Biçarenin yeryüzünde sizden başka kimsesi yok...

Zehra, bir münakaşa kapısı açmak istemedi:

— Dilime öyle geldi efendim, dedi.

Biraz sonra Vehbi Efendi, tekrar Zehra'yı cenazenin yanına götürmeyi teklif etti. Bu, onun fikrince, mutlaka ifa edilmesi lazım gelen dinî bir vazife idi. Fakat muallime, bu defa açıkça reddetti:

— Olamaz efendim... Belki de bana fena evlat diyeceksiniz. Fakat ne yapalım. Yabancımız değilsiniz... Halimizi biliyorsunuz. Annemi, kardeşimi, büyükannemi türlü eza, cefa içinde öldüren, beni küçük yaşımda sokağa atan bu adama nasıl baba dememi istersiniz?

Vehbi Efendi, titremeye başladı:

— Biliyorum, fakat ne de olsa babanızdır kızım. Allah bile günahkâr kulunu affeder. Ölüm ile öç alınmaz, değil mi kızım? Bunu siz bizden iyi bilirsiniz... Yine siz pekâlâ bilirsiniz ki, ben Müslüman adamım. Yalan söylemeye Allah'tan korkarım... Cenab-ı Hakkın ism-i mukaddesine yemin ederim ki babanız "Zehra, Zehra..." diye inleyerek öldü.

Vehbi Efendi ile karısı kendilerini tutamadılar, bu kızın katı kalpliliği karşısında ağlamaya başladılar. Fakat onun karanlık bir kinle dolu gözleri, onların bu gözyaşlarını görmüyor, çatık çehresi bir türlü açılmıyordu.

Aşağıdaki misafir odasında Zehra'ya temiz bir yatak hazırlamışlardı. Muallime, son derece yorgundu. Fakat asabiyetten uyuyamayacağını, hatta uyumamak lazım geldiğini hissediyordu. Başında bir demir çember, kulaklarında bir derin uğultu vardı.

Onu ayakta tutan kuvvet, hummalı bir faaliyetle işleyen dimağındaki harikulade uyanıklıktı. Uyumak için kendini bırakırsa bu soğuk mantık sönecek, dört bir taraftan hücum edecek hatıralar, kâbuslar içinde boğulacak, mefluç bir insan aczine düşecekti.

Mürşid Efendi'nin sandığını bu odanın bir köşesine koymuşlar, anahtarını Zehra'ya teslim etmişlerdi. Muallime, biraz evvel bu sandığa el sürmeyeceğini söylemişti. İçindeki eşyanın, ertesi gün cenazeye gelecek fakirlere verilmesini istemişti. Fakat şimdi, onu açmak için dayanılmaz bir merak hissediyordu.

Kapısını sürmeledi, sandığı odanın ortasına getirdi, açtı. Sandıkta eski püskü çamaşırlar, yamalı çoraplar, yırtık bir seccade, bir küflü makas, birkaç kitap vardı. En altta, sedef kakmalı bir ceviz kutu dikkati celp etti. Bu kutu kilitliydi. Zehra makasın ucuyla kilidi kırdı, kutudaki eşyayı muayeneye başladı. Renkli bez parçaları, silik fotoğraflar, kurdele ile bağlanmış bir tutam saç... Sararmış bir Mülkiye Mektebi diploması... Bir tomar mahkeme evrakı ve bir defter...

Zehra, biraz evvelki safdilliğine acı acı gülümsedi:

— Allah için ıskatacıların çok işine yarayacak şeyler... dedi.

Mürşid Efendi tarzında bir serseriden işe yarayacak birkaç parça eşya kalacağını ümit etmek ne budalalıktı. Mübarek adamın böyle bir şeyi olsa derhal satıp parasını meyhaneciye götürmez miydi?

Zehra, defteri rastgele karıştırmaya başladı. Son taraflarında karışık çizgiler, rakamlar, tarihler, adresler vardı... Bunların titrek bir sarhoş elinden çıktığı belliydi. Fakat sondan başa doğru sahifeler çevrildikçe yazı nispeten güzelleşiyordu.

Hele baş sahife şaşılacak gibiydi: Suluboya ile yapılmış bir çiçek resmi içinde ince süslü bir yazı ile: "Hatıra Defterim".

Zehra, aynı zehirli gülümseme ile başını salladı:

— Hatıra Defteri... Çok tuhaf... Yaptığı bütün fenalıkları bu küçük deftere nasıl sığdırdı acaba?

Lambayı minderin üstüne koydu, kendi yere oturdu, ağrıyan şakakları avuçlarının içinde, okumaya başladı...

HATIRA DEFTERİM

– V –

25 Haziran

BUGÜN şehadetnamemi aldım. Ne saadet! Memleketin belli başlı insanları sırasına giriyorum. Yakında iyi bir memuriyete tayin edileceğim. Bunun için kati vaat aldım. Sefalete, zarurete, uykusuz, aç geçirdiğim gecelere elveda... Bir daha Vezir Hanı'ndaki bu zavallı bekâr odasının önünden bile geçmeyeceğim...

Benimle beraber diploma alan arkadaşlarımın arasında istikbalden şüphe edenler var: "Acaba istediğimiz kadar mesut olabilecek miyiz? Düşündüklerimizi elde edebilecek miyiz?" diyorlar. Korkuyorlar; düşünüyorlar... Kimsenin fikrine karışmam. Fakat ben, kendi hesabıma çok nikbînim. Gencim, çalışkanım, sıhhatim yerinde. Gözüm fazla ilerilerde değil. Tabiatım gayet uysal. Titiz, sinirli, haris değilim. Gayem, namuslu ve gayretli bir memur olmak ve küçük, temiz bir aile yuvası kurmaktan ibaret... Günde oniki saat fasılasız çalışabilirim. Evet, çalışmak arzuma hudut yok... Buna mukabil gayem fevkalade mütevazı... Böyle bir gencin mesut olamamasına nasıl ihtimal verilebilir?

Mamafih bu saadet, tamamıyla içime siniyor dersem yalan. Kalbimde bir gizli düğüm var. Annemi düşünüyorum. Zavallı kadın! O kadar acele edecek ne vardı? Birkaç sene daha tahammül edemez miydin? Ne olurdu bugün sağ olsaydın, oğlunun muvaffakıyetini gözünle görseydin.

Annem beni okutup adam etmek için senelerce türlü mahrumiyetlere katlandı. El dikişi dikti; bekâr çamaşırı yıkadı; türlü hakarete uğradı. Hepsine sabretti: "Mürşid inşallah bir gün adam olursun. Elin ekmek tutar. Garip annene evinde bir köşecik gösterirsin. Baban, beni güldüremedi. İnşallah senin yüzünden gülerim. Bu çektiklerimi unuturum!" derdi. Biçarenin beklediği günler geldi. Ne çare ki kendi onlara yetişemedi. Bin türlü cefa ve mihnet içinde sönüp gitti. Gözleri arkada kaldı.

Annemin hatırası sade bugün değil, her zaman beni zehirleyecek... Ne zaman çoluk çocuğumla sıcak bir odada güzel bir sofra başında yemek yesem, onun soğuk mutfaklarda ayak üstü soğan, ekmek yediğini göreceğim. Lokmalarım boğazıma dizilecek.

Evet, dünyada tam saadet olmuyor. Ne olurdu şu yaldızlı diplomayı, annemin çamaşır yıkamaktan çatlamış, şişmiş zavallı ellerine verebilseydim?

Eylül

Sivas vilayetine maiyet memuru oldum... Yarın hareket ediyorum. Arkadaşlarım arasında ilk memuriyet alan benim. Mamafih, bununla pek fazla iftihar etmek doğru olmaz.

Onbeş gün evvel, beni Dahiliye Nezareti'ne çağırdılar, açık olan Sivas vilayeti maiyet memurluğunu teklif ettiler.

Müdür-i umumi:

— Nazır Paşa Hazretlerinin size teveccüh-i mahsusları var. Kendilerine Mülkiye'nn en ehliyetli mezunlarından olarak takdim edildiniz, bu memuriyeti size münasip gördüler. İleride inşallah terfiiniz mukarrerdir, dedi.

Diplomamı alalı üç ay bile olmadığı halde hayat hakkında epeyce tecrübelere sahip oldum. Mektepten çıktığım gün öyle sanıyordum ki, hangi daireye gitsem, müdür-i umumiye yaldızlı diplomamı gösterirsem gözü kamaşacak, "buyursunlar efendim" diye derhal baş köşede bana yer gösterecek. Hâsılı, kapanın elinde kalacağım. Fakat, maatteessüf, evdeki pazar çarşıya uyamadı.

Bu üç ayı Nezaret koridorlarında, kapı diplerinde iş dilenciliğiyle geçirdim. Neticede şuna kanaat getirdim ki memuriyet almak için sade diploma kifayet etmiyor. Ayrıca tavsiye mektupları, selamlar da istiyorlar. Bana teklif edilen memuriyetin Nazır Paşa Hazretlerinin teveccühleri eseri olmadığını, bir daha kimsenin beni Sivas'ta arayıp sormayacağını biliyordum. Böyle olduğu halde müdür-i umuminin sözlerine inanmış görünerek teşekkür ettim. Çünkü kimsesizdim. Daha ziyade beklemeye vaktim yoktu. Bu memuriyeti kabul edip bir haftaya kadar harcırah almadığım takdirde aç kalacaktım.

Arkadaşlardan bazıları mutlaka İstanbul'da kalmak için ayak diretiyorlar, bin yere başvuruyorlar. Ben, o fikirde değilim. İstanbul'da kimim var? Bazıları da İzmir, Bursa gibi yakın ve parlak vilayetleri istiyorlar. Bunun da bence pek ehemmiyeti yok. Büyük merkezler, insanı avare eder. Gezilecek, görülecek, sefahat edilecek yeri olmayan küçük kasabalarda daha iyi çalışılır. Ben şimdiye kadar zevki çalışmakta bulmuş bir gencim. Bundan sonra da şüphesiz öyle yapacağım. Faal, namuslu bir memur olacağım. Terakki edersem ne âlâ,

terakki edemezsem şimdiki aylığım beni nasıl olsa geçindirir...

Mahrumiyet içinde büyümüş, aylarca cebi para görmemiş bir insan için bir maiyet memuru maaşı, nazır maaşı gibidir. Binaenaleyh mutlaka mesut olacağım. Allahaısmarladık İstanbul! Sağ ol, var ol, fakat benden uzak ol!

25 Eylül

Dün akşam Sivas'a geldim, bugün işe başladım. Yatacağım, kalkacağım yer daha belli değil. Yol yorgunluğundan hastayım. İndiğim han odasında dün gece sabaha kadar ateşler içinde yattım. Buna rağmen sabahleyin erkenden vazife başına geldim.

Benim yerimde başka birisi olsaydı, çalıştığı odayı, pencereden görünen manzarayı, etrafındaki insanları yadırgardı. Günlerce bu şeylere alışamaz, bedbaht ve mahzun yaşardı.

Ben bilakis, başımdaki sersemliğe, vücudumdaki ağrıya, ağzımdaki acılığa rağmen çok memnun ve mesudum. Bu küçük masa benim. Bu sandalyeye filanın lütfu, falanın yardım ve tavsiyesiyle oturmadım. Memleket, bu makamı bana sırf kendi emeğimin mükâfatı olarak verdi. Ben, başkaları gibi bu küçük memuriyeti azımsamıyorum. Bilakis, onu kendim için çok fazla yüksek buluyorum. Bu küçük masa, bütün bir milletin saadeti için çalışan büyük makinenin bir parçası; benim onun başında göreceğim iş, ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun, eserin heyet-i umumiyesine tesir edecek. Büyük seslerin dağlardan aldığı aks-i sadada nasıl en küçük ihtizazın –duyulmayacak kadar hafif, fakat herhalde mevcut– bir payı varsa benim naçiz mesaimin de bu büyük dertli milletin saadetine

öyle bir hissesi olacak. Bunu ben daima böyle bilmeye ve ona göre çalışmaya azmettim.

Küçükken çok dindar bir çocuktum. İstanbul'un büyük camilerine gider, muhteşem mihraplar karşısında gönlüm huşu çırpıntıları, gözlerim vecd yaşlarıyla dolu, dua ederdim.

Şimdi, önümde bu küçük memuriyet masası beni aynı vecd ve huşu ile sarsıyor, gözlerimi yaşla dolduruyor. Camide kendimi Allah'ın muhteşem gözü karşısında hissederdim. Burada büyük millet asil ve mağdur çehresiyle bakıyor, ıslak gözleriyle yardım istiyor zannediyorum ve bu beni daha derin ürpermelerle sarsıyor, sarsıyor.

Diploma aldığımız gün bize devlet ve millete sadakatle hizmet edeceğimize yemin ettirmişlerdi. Bu yemini bu küçük masaya bakan ıslak göz karşısında bir kere daha tekrar ettim. Ölünceye kadar ona kul, köle olacağım, hiçbir kuvvet beni yolumdan döndürmeyecek.

26 Eylül

Kendi evimde ilk gecem...

Bir arkadaşın delaletiyle ihtiyar, kimsesiz bir Ermeni kadının evinde bir oda tuttum. Eşyamı bir eski dolaba, kitaplarımı kırmızı uçurtma kâğıtlarıyla süslenmiş bi rafa yerleştirdim.

Gündüz kendi masamın başında çalışmıştım. Şimdi kendi odamda dinleniyorum.

Odamda kırık mermerli yuvarlak bir kahve masası var. Üstündeki ekmek kırıntılarını –biraz evvel büyük bir gönül rahatlığıyla yediğim kendi ekmeğimin kırıntılarını– temizledim. Dirseklerim bu masanın kenarına dayalı, başım avuçla-

rımın içinde, önümdeki teneke petrol lambasının hafif ışığına bakarak düşünüyorum:

Diploma aldığım güne, en büyük ve en güzel günüm demiştim; yanılmışım. Ben, asıl bugün dünyaya geldim. Bugünden itibaren insan olarak yaşamaya başlıyorum. Şimdiye kadar aciz bir çocuktum. Mukadderatım, başkalarının elindeydi. Beni başkalarının merhameti, inayeti, yahut keyif ve hevesi idare ediyordu. Halbuki bugünden itibaren irademe sahip oluyorum. İyi, yahut fena, mesut veya bedbaht olmak hep kendi elimde.

Bu yeni başlayan hayat karşısında bir program yaptım. Umdelerimi, kararlarımı önümdeki masanın kırık taşına kurşun kalemiyle birer birer yazıyorum:

1- Vicdanımın sesini daima dinleyeceğim.

2- Hiçbir zaman kanun haricinde iş görmeyeceğim.

3- Meslektaşlarımla son derece iyi geçineceğim.

4- Yalan söylemeyeceğim.

5- Rüşvet almayacağım.

6- Yalnız meslek hayatımda değil, hususi hayatımda da daima afif kalacağım.

7- Vazifemi daima hakkımdan üstün tutacağım. Doğruluk, sebat ve gayretim neticesi olarak terfi ve terakki edersem sevineceğim. Fakat mağdur kalırsam yerinmeyeceğim. Hatta doğruluktan darp bile görsem nevmit olmayacağım.

Maddeler çoğalıyor, masanın kırık mermeri yazılarla doluyordu.

(Defterin burasında nedense yırtılmış birkaç yaprak vardı. Zehra, onları geçerek okumaya devam etti.)

2 Teşrin-i evvel

Bana bu odayı bulan arkadaş –ki muhasebe kâtiplerinden Tahir Efendi isminde bir adamcağızdır– bu akşam beni evinde yemeğe davet etti. Huylarını, ahlaklarını pek iyi bilmediğim insanlardan daima çekinirim. Böyle olduğu halde Tahir Efendi'nin kalbini kırmak istemedim. Akşam ezanına doğru bana pek uzak olmayan evine gittim. Tahir Efendi, şerefime daha başka arkadaşlar da davet etmişti: Maarif başkâtibi, evkaf mümeyyizi, muhasebeden iki memur...

Basık tavanlı, dokuma perdeli bir odaya bir rakı sofrası hazırlanmıştı.

Ben, rakı içmem, hem içmemek için nefsime karşı ahdım da var. Fakat arkadaşlar, yalvarırcasına ısrar ettiler. İnat edersem neşelerinin kaçacağını hissettim. Naçar, bir iki kadeh içtim. Zehir değil ya bu. Bir daha böyle meclislerde bulunmayıveririm.

Elli yaşlarında, ehl-i dil bir adam olan maarif başkâtibi diyordu ki:

— Böyle yerde rakısız nasıl yaşanır evlat? Gönüllerin pasını silmek için bundan başka vasıta yok. Akşam oldu mu şehir, bir kocaman kabristana dönüyor, yüreklere bir kasvettir çöküyor. İnsan, mütemadiyen iş hayvanları gibi çalışamaz ya. Biraz da başını dinlemek, gönlünü eğlendirmek ister. Bu kabristanda nereye gidersin? Bu da olmazsa ölüden farkımız kalmayacak.

Maarif kâtibi, elindeki küçük kadehi lambanın ışığına tutup bakıyor, mahzun mahzun gülümsüyordu. Ben:

— Aileniz, çocuklarınız yok mu efendim? Geceleri onlar sizi meşgul etmez mi efendim? diye sordum.

Pek çocukça bir şey söylemişim gibi hep birden güldüler. Maarif kâtibi, kadehini hâlâ elinde tutarak, kâh kâh bana bakarak sözüne devam etti:

— Hatırın kalmasın ama, toysun evlat... Dünyanın Hanyası, Konyası'nı bilmiyorsun... Bu olmasa, insan ya çıldırır, ya ölür... Meğerki ya sinirsiz bir hayvan yahut yaşamak zevki ne olduğunu anlamamış, düşünmemiş, gözü kapalı bir insan ola... Ben, çok içerim... Bu gece lâakal bunlardan yirmi tane içeceğim... Bak dinle, sana hepsinin hesabını birer birer vereyim... Bugün dairede birkaç tane yolsuzluk oldu. Sabahleyin müdür, vali paşa ile dalaşmış. O hırsla kalem odasına geldi, maiyetindeki memurların karşısında bana türlü hakaret etti. Ne çare boyun eğdik... Yapılacak başka şey yok ki... Ya bu deveyi güder, ya bu diyardan gidersin. Bu diyardan gitmek canıma minnet. Fakat nereye? İstanbul öyle bir hale gelmiş ki, sokakta kaldırımların üstünde yatıp açlıktan ölsen, "Acep insan açlığından nasıl ölürmüş, hele bir seyredelim!" diye etrafına bir yığın ahali birikecek... Binaberin, müdürün haksız hakaretine eyvallah diyoruz. Bunu hazmetmek için iki kadeh rakı çok mu? Az sonra memurlardan biri bir aksilik ediyor. Sesimi çıkaramıyorum. Çünkü şehirdeki valiyi bile yıldırmış derebeylerinden birinin adamı... İki kadeh de bunun için... Etti mi dört? Öğleye doğru, mâzul bir muallim geliyor... Yana yakıla derdini anlatmaya başlıyor. Adamcağız, esasen haklı... Fakat kime dert anlatırsın? Dinle; elinden bir şey gelmeyecek, yok yere dilhûn olacaksın... Dinleme; gönlün rahat etmeyecek. Bu sıkıntıya mukabil de iki kadeh... Etti altı... Öğleden sonra, vazifesini bilmeyen iki memurla ve aylık çıkmadığı için bizzaruri veremediğim ev kirası için gelen ev sahibi ile bir ağız dalaşı... Haydi, bunlar için de birer kadeh... Etti dokuz... Anadoluhisarı'nda doğmuş, Boğaz'ı seyrede ede büyü-

müş bir adamın akşama kadar dairenin penceresinden kuru topraklara, tezekten evlere bakmasına karşı da bir... Eder on... Biraz sonra kafalar tütsülenince musiki faslı başlayacak, bu meclisi şenlendiren muhterem rüfeka, sahan kapakları çalarak, yumrukla kapı tahtalarına, tekme ile evin zangır zangır döşemelerine vurarak bağıra bağıra şarkıya başlayacaklar... Buna tahammül için de lâakal beş kadeh içmek lazım ya... Ediyor onbeş... Gece yarısına doğru eve dönülecek... Karının menhus suratı görülecek... Bir karı ki, sırf kavga ve beddua etmek, para istemek için ağzını açar... Sonra da balık gibi susar. Onu görmemek, kerih sesini işitmemek için insan küple rakı içip kendini kaybetse yeridir ve lakin ben bunun için yalnız beş kadeh içeceğim... Rakısız yaşanmaz evlat... Hele biraz zaman geçsin, sen de bana hak vereceksin...

Maarif başkâtibi, kadehindeki rakıyı bir yudumda içtikten sonra şu mısraları okudu:

Mey neşeye de, hüzne de mahsus değildir
Erbab-ı gamı belki tez öldürmek içindir.

Meclis, yavaş yavaş hararetlendi. Evvela şarkılar okundu, ondan sonra en büyüğünden en küçüğüne kadar memur arkadaşlar hakkında dedikodular başladı. Onların yalnız idareleri, işleri değil, hususi hayatları da didik didik ediliyor, hatta bazılarının aile namuslarına kadar dil uzatılıyordu.

Artık bana dikkat eden olmadığı için rakı içmiyor, su ile doldurduğum kadehimi ara sıra dudaklarıma getirip götürüyordum.

Hiç sesi işitilmeyen bir kadın, ikide bir kapıya vurarak, ev sahibini çağırıyor, sahanlar, tabaklar veriyordu. Çok halûk

bir insan olarak tanıdığım Tahir Efendi, bu biçare kadına mütemadiyen hakaret ediyor, ağır sözler söylüyordu.

Gece yarısına doğru eve döndükten sonra defterime bu satırları yazıyorum...

Bu ziyafet bende hiç iyi bir tesir bırakmadı. Hele maarif başkâtibinin sözleri bana çok acı geldi. Fakat kanaatimi, azmimi kuvvetlendirmek suretiyle işime yaradı. Böyle yerlerde, böyle âlemlerde bulunmamaya gayret edeceğim. Arkadaşlarımla vazife haricinde pek sık temas etmeyeceğim. Etrafımdakiler ne tıynette, ne mayada insanlar olurlarsa olsunlar... Ben kendi yolumda metin adımlarla yürüdükten sonra korkum ne?

21 Teşrin-i evvel

Hayatım intizama girdi. Sabahleyin erkenden daireye gidiyorum. Tatil vaktine kadar fasılasız çalışıyorum. Akşamüstü çarşıya uğrayarak alacağımı alıyorum. Sonra, iki yanıma bakmadan odama dönüyorum.

Dairedeki arkadaşlar bir yığın tembel alayı... Allah'tan ki ben gelmişim... Yoksa halleri harapmış. Beni ağzı var, dili yok, çalışkan bir çocuk buldular ya... Yüklendikçe yükleniyorlar.

Hem benden yardım isteyenler sade kendi amirlerim değil. Başka dairelerin müdürleri de fena halde musallat oldular. Mesela bir gün evkaf müdürü çenemi okşuyor, "Efendi oğlum, hademe-i hayrat arasında bir tasfiye icrasına lüzum hâsıl oldu. Lütfen sicilleri tetkik ederek bir cetvel tertip edersiniz..." diye uzun ve yorucu bir iş yüklüyor. Günlerce tozlu defterler arasında bunalıyorum. Yahut muhasebe müdürü ya-

kama yapışıyor, "Mürşid Efendi, dairemde insan suretinde bir alay hayvan var. En basit bir hesap işinin içinden çıkamıyorlar. Adi bir darp ve taksim ameliyesini beceremiyorlar. Lütfen şu hesapları bir kontrol ederseniz..."

Bir başka gün maarif müdürünün bir angaryası çıkıyor, "Müfettişlerden kucak kucak rapor geldi. Herifler doğru dürüst Osmanlıca yazmasını bilmiyorlar. Geri tarafını varın siz kıyas edin. Birçok mektep muallimlerinin hayat ve istikbali mevzubahistir. Ben, işten göz açamıyorum. Lütfen şu raporları okur da, bana muvazzah bir hulasasını takdim ederseniz minnettar olurum. Şunu da arz edeyim: Bu işlerin begayet mahrem tutulması matluptur!"

Tapu ve Sıhhiye daireleri de angarya yüklemekte onlardan aşağı kalmıyor.

Bundan evvelki cümlede istemeyerek kullandığım "angarya" kelimesi beni düşündürdü. Utanıyorum. Netice itibariyle bu zavallı memleketin, bu mağdur milletin hayır ve menfaati için yaptığım küçük, ehemmiyetsiz birkaç işe "angarya" demek nankörlük değil midir? Fakir bir çocuktum. Bu memleket beni besledi, okutup adam etti. Halbuki ben, onun için döktüğüm beş on damla tere, kaybettiğim üç beş saat uykuya acıyorum.

Amirlerimi hoşnut etmek vazifem değil mi? Benden yaş ve irfan itibariyle büyük olan maarif müdürü, muhasebe müdürü bana adeta yüz suyu döküyorlar. Liyakatımın fevkinde iltifat ediyorlar. Verdikleri işin hem muhterem meslektaşlara, hem memlekete, hem de kendime faydası oluyor. Öyle ya insan, birdenbire mi adam olur? Hesaplarla, raporlarla uğraşırken az şey mi öğreniyorum?

Evet, gayr-i ihtiyari kalemimden çıkan bu angarya kelimesi için kendi kendimden utanıyorum.

Hani yirmibeş gün evvel kendime verdiğim söz? Hani bu masanın kenarına yazdığım program?

Bu gece, kendi kendimden nefret ediyorum.

5 Teşrin-i sani

Amirlerimi memnun etmekten, arkadaşlarımla hoş geçinmekten ümidimi kesmeye başlıyorum.

Burada şimdilik en iyi arkadaşım Maarif başkâtibi Tahsin Efendi... Bu adamı evvela gözüm tutmamıştı. Fazla kalender ve lâubali insanlar hakkında fazla bedbindi. Fakat sonradan ısınmaya başladım. Bu akşamüstü ona, çarşıda bir bakkal dükkânında tesadüf ettim. Evi için öteberi satın alarak sepete dolduruyordu.

— Evlat, bugün hava güzel, dedi, vakt-i kerahete de epeyce zaman var. Gel seninle biraz dolaşalım.

Tahsin Efendi, sepetini bakkala emanet ettikten sonra koluma girdi, çamurlu sokaklar arasında yüremeye başladık. Bilmem neden, bu akşam, benim de söz anlar birisiyle konuşmaya ihtiyacım vardı. Herkesle güzel geçinmeye karar vermiş olduğum halde sabredememiş, arkadaşlardan biriyle kavga etmiştim. Kavga dediğim ehemmiyetli bir şey değil... Onların hemen her saat, her dakika birbirlerine söyledikleri acı sözleden birkaçı... Hem de en terbiyeli ve hafiflerinden... Mamafih, bu kadarcığı da beni canevimden yaralamaya kâfi gelmişti.

Şehirden çıkmıştık, boş bir tarlanın kenarından, batan güneşe doğru yürüyorduk. Maarif başkâtibi ikide bir durarak derin derin nefes alıyordu:

— Oh, ne güzel... Allah'ın en bedava nimeti hava ile su-

dur... Böyle olduğu halde onlardan gani gani istifade etmek de yine erbab-ı gınaya mahsus bir imtiyaz. Kalem odası, tütün dumanıyla; sokak, tezek kokusuyla meşbu... Maahaza, sırf hava için romatizmalı ayaklarımla bu yolu yürüyorum dersem yalan olur... Eve girmeyi canım istemiyor evlat. Karının suratını gözümün önüne getirdiğim zaman ayaklarım geri gidiyor...

Tahsin Efendi iğrenç bir şey görmüş gibi yüzünü buruşturuyor, öğürüyor:

— Of birader... Bu nuhuseti tasavvur edemezsin... diyordu. Bizde rakı içmek dayak yemekten beter...

Arkadaşım, bir zaman daha acı acı söylendi. Sonra bana sıra geldi:

— Bende de bu akşam bir can sıkıntısı var, dedim. İstemeden arkadaşlardan birini kırdım. Kendine ait bir vazifeyi bana yüklemek istiyordu. "Vaktim yok. İşlerim başımdan aşkın. Gece bile uyuyamıyorum. Affet beni!" dedim. Hakkım yok muydu? Arkadaşım kızdı. Hatırımı kıracak sözler söylemeye başladı. Ben de tahammül edemedim. Arkadaşlarımıza karşı borçlu olduğumuz hürmet kaidesine uymayarak bazı sözler söyledim...

Maarif başkâtibi beni baştan aşağı süzdü, hem müstehzi, hem müşfik bir tavırla:

— Aferin evlat, dedi, adam olmaya başlıyorsun!

— !!!

— Uğranılan haksızlıklara ve hakaretlere koyun gibi tahammül etmemek insanlığın başlangıcıdır evlat. Daima söylerim ya... Toysun. Bu hayatta nezaket sökmez. Çaresiz mütecaviz ve haşin olacaksın... Meselenin ne olduğunu sormuyorum evlat... Fakat kısmen haklı, kısmen haksız olduğuna eminim...

Hayretle ihtiyar arkadaşımın yüzüne bakmaya başladım. O devam etti:

— Niçin haklısın... Niçin haksız? Bak sana izah edeyim evlat... Ateş gibi bir gençsin... Durmadan çalışıyorsun... Amirlerin bidayette senden hoşnutluk getiriyorlar... Makine gibi mütemadiyen işlemene hayret ediyorlar... Fakat bir zaman sonra alışıyorlar... Bunu tabii görmeye başlıyorlar... Nasıl ki akşama kadar havyar kesen* öteki arkadaşlarına evvela bağırıp çağırmışlar, sonra onların tembelliğine, sersemliğine, mendeburluğuna alışmışlar, bunda bir fevkaladelik görmemeye başlamışlardır... Bir gün, ezkaza sen de onlar gibi daireye geç geldin, işleri biraz astın mı gözleri faltaşı gibi açılıyor... Onları görmüyorlar, çünkü onlar, her günkü vaziyetlerindendir. Seni görüyorlar, çünkü, sen o gün bir gün evveline nispetle daha fena vaziyettesin. Şu beğenmediğimiz, akılsızlığa misal olarak zikrettiğimiz eşeklerin içinde ne filozof kafalılar vardır bilir misin evlat?... Yedikleri sopanın miktarı ne olursa olsun revişlerini değiştirmezler.

Hızlı gitmenin kendilerini sopadan kurtaramayacağını, çünkü sahiplerinin büsbütün hırslarını artırarak onları atlarla yarıştırmaya sevkedeceğini biliyorlar... Biliyor musun evlat... Amirlerin senden şikâyete başladılar... "Nafile... Günden güne tembelleşiyor!" diyorlar... A gafil çocuk, ne olurdu şu işe tersinden başlasaydın, yani, evlat bu kadar şevk ile işe sarılmayıp da yavaş yavaş açılsaydın... Amirlerin de "Mürşid amma cevherli çocukmuş... Günden güne terakki ediyor!" deseydiler...

Maarif başkâtibinin bu sözleri bana zehir gibi acı ve ve öldürücü geliyordu:

— Bahsimizle ne alakası var efendim? diye itiraz ettim.

* Vaktini boşa geçirmek.

O, hiç ehemmiyet vermeden devam etti:

— Bu dolambaçlı mukaddimeyi niye yaptığımı şimdi anlarsın evlat... Amirlerin sana bir şey için daha kızıyorlar: sana ait olsun olmasın dairende görülecek bunca iş varken başka dairelere yardım etmeni, mesela bizim maarif raporlarıyla, muhasebenin cetvelleriyle meşgul olmanı iyi bir gözle görmüyorlar. Bahusus bilirsin ya bizde bu daire, öbür daireye adeta düşman bir memleket idaresi nazarıyla bakar... Hâsılı, bu senin fazla gayretkeşliğin amirlerini memnun etmezse, var kıyas et, başkalarını ne kadar memnun eder? Mesela, bütün kalem arkadaşların sana düşman. Her biri, "Bu iş ancak bu kadar sürat ve mükemmeliyetle yürür" deyip dururken günün birinde Mürşid Efendi diye parmak kadar bir çocuk peyda oluyor... Beşinin beş günde çıkaramayacağı bir işi beş saatte çıkarıp atıyor... Herifler ne kadar kudursalar hakları ya... Bir kere adamcağızları amirlerinin gözünden düşürmek tehlikesi var... Sonra, senden görerek eskisinden daha fazla çalışıp uğraşmaya mecbur oluyorlar. Nihayet bunlardan daha mühim olarak kendi şahıslarına karşı besledikleri hüsn-i teveccühü izale ediyorsun... Çünkü haspaların hallerini bilmezler, hakikaten içlerinde bir cevher var sanırlar, adam olduklarını, bir halta yaradıklarını vehmederler.

Bu Tahsin Efendi, ne garip bir adamdı. Gülüyor. Kızıp köpürüyor, alay ediyor, rakıdan şişmiş kocaman yüzü şekilden şekile giriyordu:

— Evet evlat, sen arkadaşlarının kredisini bozuyorsun... Demin "gayretkeşlik" kelimesini kullandığım zaman suratın bir acayipleşti... Bu, onların senin için kullandıkları kelimelerin en hafifidir... Arkalarından onları zemmetmek için söylüyorum sanma... Hakkında neler düşündüklerini anla da, ona göre hareket et diye söylüyorum. Amirlerinin emrini tuttuğun

için sana "hulûskâr, müdahin, mutabasbıs" diyorlar. Çalışman hakkında rivayet muhtelif... Bir kısmı bunu gabavetine veriyor... Bir kısmı neticesiz bir "yalancı pehlivan" diye tavsif ediyor... Bir kısmı da sırf arkadaşlarını gözden düşürmek için yapılan bir manevra, diyor... Nezaketine, hatırşinaslığına gelince, her yerde bunların adı korkaklık, riyakârlık, zillet-ülahiredir... Bugünkü kavgan, bu söylediklerimi ne güzel teyit ediyor... "Arkadaşım kendine ait bir vazifeyi bana yüklemek istedi, rıza göstermedim. Kızdı!" diyorsun... Kızar a... Ben de olsam kızarım a... Herifi sigaraya alıştırır gibi başkasına iş gördürmeye alıştır da sonra birdenbire "stop" et... O, bu işe sana ait bir vazife nazarıyla bakmaya alışıp gitmişti. Vazifeni yapmadığını, kafa tuttuğunu gördü. Kızar a. Ben de olsam kızarım ya... Sonra, hem neden başkalarının işini görürsün de onun işini görmezsin?... O, Allah'ın kulu değil mi? Dediğim gibi bu davada hem haklısın, hem haksız evlat... Hadi, şimdi geri dönelim... Ortalık karardı da şu karşı tarlalar, lâteşbih ve lâtemsil Sarıyer'deki Sultaniye çayırına döndü...

Maarif başkâtibi, lakırdıyı değiştirmişti. Bir türlü unutamadığı Boğaziçi'nden bahsediyordu:

— Ah, evlat, zaman zaman derim ki, burada başkâtip olacağıma Sultaniye çayırında başıboş bir at olup otlasam... Eğer bir gün Allah nasip eder de... ilâh, ilâh...

Güneş batmıştı. Geri dönüyorduk. Tahsin Efendi'nin sözlerini artık dinlemiyordum. Maarif başkâtibinin biraz evvel söylediği şeyler zihnimi altüst etmişti. Maneviyatımı kırmaya, meslek ahlakımı bozmaya azmetmiş gibi görünen bu adama kızıyordum. Fakat bir cihetten de ona karşı garip bir muhabbet duymaktan kendimi alamıyordum.

Bu satırları yazarken hâlâ onun zehir gibi acı ve öldürücü sözleri aklımdan çıkmıyor. Burada, bu kırık masanın ba-

şında ilk satırları yazdığım gecelerdeki kadar nikbîn değilim... Ben zannediyordum ki, ömürlerimizin teknesini istediğimiz sahile götürmek için yalnız onun dümenini ele almak kâfidir... Şimdi anlıyorum ki, değilmiş... Yollar, görünmez kayalarla doluymuş... Onlara çarpmamak lazımmış... Daha fenası gizli cereyanlar varmış ki, insan onlara kapıldığı zaman yolun değiştiğini, gittikçe uzaklaştığını fark edemezmiş... Ta kendisini başka sahillere düşmüş görünceye kadar...

Etrafımdakiler ne tıynette insanlar olurlarsa olsunlar ben, umdelerime sadık kalacağım. Bazı zayıf iradeli ve uşak ruhlu kimseler gibi, şahıslardan gelen fenalığı memlekete atfederek ona küsmeyeceğim. Bilakis, göreceğim zulüm ve gadrin benimle beraber o büyük mağdur anayı da vurduğunu, yaralarına bir fazla yara ilave ettiğini düşüneceğim ve daha kuvvetle, daha şevkle çalışacağım.

5 Ağustos

Bugün (.....) kazasındaki yeni evime yerleşiyordum. Kitaplarımın arasında hatıra defterimi buldum. Onu çoktandır unutup gitmişim.

Sivas'ta maiyet memuru iken bir zaman resmî işlerden göz açamamıştım. Sonra da bu kavgalar, dedikodular, bin çeşit boş mesele ve can sıkıntısı takip etmişti. Küçüklüğümden beri okumayı çok severdim. Günümün birkaç saatini kitaplara verirdim. Okurken başka bir dünyaya girer, bütün dertlerimi unuturdum.

Sivas'a geldiğim ilk aylarda yine öyle yapıyordum. Hatta biraz şiire de hevesim vardı. Zaman zaman gazeller, şarkılar yazmaya çalışıyordum. Sonra bu zevk söndü. Bir türlü,

zihnimi günün miskin dedikodularından, manasız heyecanlarından ayırıp kitaplara veremez oldum.

Bu tesirler altında hatıra defterimi de bir köşeye atmıştım. Zaten insanın, günden güne küçüldüğünü, bayağılaştığını kaydetmesinde ne zevk olurdu ki?

(R....) kazasına kaymakam oldum. Sivas'tan çıktım. Yeni bir muhite, yeni bir havaya girdim.

Bu tebeddül, bende garip bir tesir yaptı; uykudan uyanan, boğucu bir kâbus içinde beyhude çarpınıp çırpındığını hatırlayan bir adam gibiydim.

İlk memuriyetim esnasında farkında olmadan ne kadar düştüğümü ancak şimdi, bu yeni muhitte yeni bir vazifeye başladığım uyanıklık saatinde anlıyorum.

Defterimin elime geçmesi hayırlı bir tesadüf oldu, kendimle hesaplaşacağım. İlk teşebbüste iflas etmiş gayretli bir tüccar gibi, kaybolan kıymetlerle elde kalanları muvazene edeceğim. Sonra, yeni bir programla yeni bir hayata başlayacağım.

İtiraf etmeliyim ki, ilk memuriyetimde çok düştüm. Ümdelerimin bir kısmına sadık kalamadım. Herkesle iyi geçinecektim; hemen hemen herkesi kırdım. Amirlerimin sözünden çıkmayacaktım; onlara isyan ettim. Hususi hayatımda daima temiz kalacaktım, fena itiyatlardan sakınacaktım; yapamadım.

Mamafih benim için şöyle bir teselli noktası da yok değil: Mağlubum, fakat düşmanla göğüs göğüse çarpıştıktan, son kurşunu attıktan sonra mağlup olan bir asker gibi mağlubum.

Maarif başkâtibinin esas itibariyle çok doğru olan sözleri kanımı zehirlemişti.

Durduğum yerde, mayalı hamur gibi günden güne ekşiyordum. Arkadaşların, nezaketimi, uysallığımı ne gözle gördüklerini anladıktan sonra laubaliliklerine tahammül edememeye başladım. En ehemmiyetsiz bir şey için aksileniyor, kafa tutuyordum. Bir gün birisi latife tarzında alay etti. Beni rahat bırakmasını nezaketle rica ettim. Aldırmadı, hatta daha beter musallat oldu. Münasebetsizliğine nihayet vermezse ağır bir muamelede bulunacağımı söyledim. Bu defa alayı açık bir tecavüz ve hakarete döktü. Elimden ne gelebileceğini sorarak meydan okudu. Zaten bacak gibi cılız, uyuz bir şeydi. "Başkalarını bilmem, fakat seni sıska boynundan yakaladığım gibi pencereden atarım!" dedim ve nasıl oldu bilmiyorum, ancak ayaktakımının ağzından çıkacak fena kelimelerle onu tahkir ettim.

Tahsin Efendi'nin dediği gibi bunlar olağan şeylerdir; dairelerde her gün bin çeşidi görülüp işitilir. Fakat benim gibi sessiz sedasız bir adamdan çıkması –bir balığın feryat etmesi gibi– herkesi şaşırttı. Vaka, hatta vilayet makamına da aksetti. Vali, mabeyn yetiştirmelerinden ihtiyar bir paşaydı. Beni odasına çağırarak tekdir etti.

Tatlı tabiatım üç dört ay sonra beni başka bir felakete uğrattı. Kazalardan birine bir kaymakam tayin edilecekti. Çok çalışkan ve çok anlayışlı bir genç olduğumu nazar-ı dikkate alarak beni tensip ettiler. Muamelem bitmek üzereydi. Tam bu esnada bir havadis çıktı. Bu kaymakamlığa benden daha kıdemsiz ve ehliyetsiz bir başka genci tayin etmişler.

Evvela inanamadım. Sordum: Doğru çıktı. Sebebini sonradan maarif başkâtibinden öğrendim: Bu adam, valiye müracaat etmiş. Evvela yalvarmış, sonra hafiften hafife tehditlere başlamış... Vali, tereddüt ediyor, "Nasıl olur? başkasına söz verdik!" diyormuş... Etrafındakiler, "Mürşid uslu ve tatlı bir

çocuktur... Sesini çıkarmaz... Hem öyle gayyur bir memura dairenin ihtiyacı var..." demişler, terfime mâni olmuşlar...

Doğru düşünmüşlerdi. Ben, ses çıkarmayı akıl edecek, elimden alınan ekmek için isyan edecek bir adam değildim. Fakat ne çare ki onların bu mütaalalarını Tahsin Efendi bana yemeden içmeden yetiştirmişti. Binaenaleyh bu efendilere güzel bir ders vermeyi göz göre göre hayatıyla, istikbaliyle oynanmasına müsaade edecek kadar hayvan olmadığımı ispat etmeyi vazife bildim.

Öyle bir hırçınlık ettim, öyle çakıp gürledim ki, adamcağızlar söylediklerine, söyleyeceklerine pişman oldular. Mamafih, bu yüzden de –tercüme-i halime geçen– ağır bir tekdire uğradım. Bu vaka yüzünden ben, şimdi devletin sicilinde mütecaviz ve geçimsiz bir insan olarak kayıtlıyım.

Mamafih, şimdi beni biraz hüzün ile düşünüyorum: acaba bugün (R....) kaymakamı oluşumu biraz da kendimi böyle tanıtmama borçlu değil miydim? Vaktiyle benim için "ağzı var, dili yok bir gençtir" diye terfime mâni olanlar ağızlarının payını almamış olsalardı, bu sefer de aynı lisanı kullanarak bu ekmeği de elimden almış olmayacaklar mıydı?

Dairelerdeki fena memurlardan daima şikâyet ediyoruz. Acaba işbaşına geldikleri vakit onların hepsi mi su-i niyet sahibi, tembel, atlatıcı, müfsit insanlardı?

Hususi hayatımda çok temiz kalmak ve bütün fena itiyatlardan korunmak hakkındaki kararımda da sebat edemedim. İlk zamanlarda çok sevdiğim yalnızlık, bana gittikçe ağır gelmeye başladı.

Geceleri ihtiyar Ermeni kadının viran evindeki kasvetli odamda can sıkıntısından harap oluyordum. Dertli insan için, derdini dökecek bir arkadaş aramak dehşetli bir ihtiyaç... Sonra bir haksızlığa, bir fena muameleye uğradığım zaman beni müdafaa edenler oluyordu. Bu belki yalnız hakperestlikten ileri gelen hissi bir şey değildi. Belki sırf benim düşmanıma düşman oldukları için bana dost görünmek ihtiyacını duyuyorlardı. Fakat ne olursa olsun onlara karşı bir yakınlık hissetmekten, meclislerinde bulunmaktan kendimi alamıyordum. Dedikodu ve entrika zevki bana da sirayet ediyordu. Bazen yüze dayanamayarak birkaç kadeh rakı içiyordum. İçkinin ateşi damarlarıma yayılınca onlarla daha iyi anlaşıyorum gibi geliyordu. Evvela birkaç kadeh için nazlanırken sonra ısrar etsinler diye bekliyordum. Nihayet kendiliğimden istemeye başladım.

Çok tenha ve kasvetli olan birinci evimi değiştirdim. Müdürlerden birinin delaletiyle başka bir Ermeni evine yerleştim. Burası daha işlek bir caddede, daha temiz ve kalabalık bir evdi. Ev sahibinin iki kızı vardı. Bazen onlara komşulardan da üç beş kadın iltihak ediyor, evde adeta cümbüş oluyordu. Odamda otururken onların gülüşüp itişmelerini, şarkı söylemelerini dinlemek zevkime gidiyordu.

Nasuhi Bey –bana bu odayı ucuz bir fiyatla tutan müdür– ara sıra bana misafir geliyordu. Ona ikram etmek için rakı alıyor, ev sahibine küçük bir sofra hazırlatıyordum. Nasuhi Bey: şen, laubali bir adamdı. Evdeki kadınlardan bir ikisini de çağırıyor, içki ikram ediyor, şarkı söyletiyordu. Bazen şişelerde bir iki parmak rakı artardı. Ertesi akşam yemekte bu rakıyı kendi kendime yudum yudum içer, bir gece evvel söylenilmiş şarkıları yavaş sesle kendi kendime tekrar ederdim.

Böyle böyle belki de akşamcı olacaktım. Fakat bir vaka

beni bu tehlikeden kurtardı.

Bir akşamüstü daireden dönüyordum. Maarif başkâtibi beni bir kahvenin penceresinden çağırdı.

Tahsin Efendi, bir peykeye kurulmuş, nargile içiyor, iftar topunu bekleyen oruçlular gibi mahzun ve dalgın "vakt-i kerahat"i bekliyordu.

Anlaşılan konuşacak bir adama ihtiyacı vardı.

— Gel evlat... Bir kahve iç de öyle git... İki satır lakırdı ederiz.

Teşekkür ettim. Yazılacak birçok yazılarım olduğu için kalamayacağımı söyledim.

Tahsin Efendi:

— Gel, inat etme, dedi, hem belki kumruları rahatsız edersin...

Bu söz, bana çok manidar geldi. Dikkatle yüzüne baktım:

— Kumrular kim?!...

— Oturursan söylerim... Gayet mühim bir havadis... Gerçi herkesten evvel senin haberdar olman lazım gelirdiyse de...

Asabiyetimi belli etmemeye çalışarak bir sandalyeye iliştim. Maarif başkâtibi bana kahve, kendi nargilesine ateş söyledikten sonra başladı:

— Nasuhi Bey... Malum ya keyif ehlidir... Ağzının tadını bilir köftehor... Sizin eve gelip gidenlerden bir Ermeni karısına abayı yakmış... Ne yaptı, nasıl etti; tafsilatını pek bilemiyorum... Mercimeği fırına vermişler... Vermişler ama nerede buluşacaklar?... İstanbul'da olsan kolay... Bayırlar, çayırlar, mezarlıklar, yangın yerleri, arzullahi vâsia... Hem meccani, hem de şairane, mükemmel heclegâh... Ve lakin, bu şehir-

de dildadeni nereye götürürsün? Sokaklarda adamı kıtır kıtır kesseler kimsenin ruhu duymaz. Lakin ezkaza bir hovardalık edeyim dedin mi, vay efendim vay... Min-taraf-illah dört yana telefon gibi yayılır... Nasuhi Bey, gayet iyi bir çare düşünmüş... Hatırın kalmasın... Senin gözü kapalıca bir genç olduğunu biliyor.. Mahut odayı sana kira ile tutturmuş... Bazı günler tatilden bir iki saat evvel daireden çıkıyor... Öyle ya herif müdür... Nereye gidiyorsun diye soran olmaz a?... Güya seni ziyaret etmek üzere size gidiyor... Dildadesi de ev sahiplerinin misafiri olarak geliyor. Senin odada halvet oluyorlar... Hakikaten dahiyane bir keşif... Ancak mahalle halkı, devletin siyaset-i âliyesiyle meşgul olacak değil ya... Elbet bu vakitsiz ziyaretlerin sebebini merak ediyor... Hakikat tabak gibi meydana çıkıyor... İş dallanıp budaklanıyor... Hem de ne şekilde? Güya bu emr-i hayra sen delalet etmişsin... Hayırcılığın ecr-i maneviyesiyle iktifa etmiyormuşsun, kirayı güya Nasuhi Bey veriyormuş... Evinin nevalesini o düzüyormuş... Daha bir sürü "mış... mış... mış". Namert herifin seni ne mevkiye soktuğunu görüyor musun evlat? Herifin fazla olarak cadaloz, şirret bir karısı var... Hatta rivayete göre bir şeyler de sezinlemiş... bir gün kapına dayanır, "Kocama el karılarını peşkeş çekip odanda halvet ediyorsun namussuz herif!" diye bağırmaya başlarsa yandığın gündür... Ona göre ayağını denk al... Gözünü aç... Sana babaca haber veriyorum... Bizden bu kadar...

Bilerek, isteyerek bir namussuzluk etmişim gibi ellerimi yüzüme kapadım.

Gazetelerde cinayet havadislerini okuduğum zaman hayret eder, bir insanın hemnevi'nden birini nasıl vurup öldürdüğünü bir türlü tasavvur edemezdim. Tahsin Efendi'yi dinlerken bu ruh muammasını halletmiş oldum. Nasuhi

Bey'i, o dakikada karşımda görsem mutlaka öldürürdüm...

Ne olmuşum, çehrem ne şekil almış bilmiyorum? Yalnız, Tahsin Efendi fena halde korktu. İşin bu derece vahemet alacağını, bu kadar kuduracağımı kestirememişti. Yerimden fırlayıp kalktığımı görünce bileklerime sarıldı:

— Evlat, kendine gel, çocuk olma, dünyadır bu... Olmadık olmaz... Başkaları odalarında kendi karılarını yabancı erkekle buluyorlar da bu kadar patırtı etmiyorlar... Seninkisi de fazla titizlik doğrusu... gibi sözlerle beni teskine çalıştı.

Filhakika anlayıp dinlemeden Nasuhi Bey'in yakasına yapışmak doğru olamazdı.

O günden itibaren hükümet konağında müdürü mütemadiyen tarassut etmeye başladım. İki gün bir şey yok. Üçüncü gün Nasuhi Bey öğleden sonra daireye gelmedi. Biraz bekledikten sonra evime gittim. Daima cebimde bulunan ikinci anahtarla kapıyı açtım. Allah'tan ortalarda hiç kimse yoktu. Merdivenleri ikişer ikişer atlayarak odama çıktım. Bilmem niçin, kapının içireden kapalı olduğunu tahmin ediyor, tekmeyle kırmaya hazırlanıyordum. Fakat değilmiş. İter itmez açıldı. Nasuhi Bey yalnızdı. Kadın, daha gelmemişti. Bu, onun lehine bir tesadüftü. Nitekim kendisi de bunu bildiği için kolayca işin içinden sıyrılacağını zannetti. Şaşkın şaşkın gülerek bana:

— Vay nereden çıktınız? dedi. Ben de, bugün bir kitap lazım oldu da size uğrayayım, dedim, evde olmasa da teklif yok ya...

Hâlâ, amirane tavrını bırakmıyordu. Bu tevili çabucak nasıl uydurmuştu? Mamafih, bu noktayı şimdi düşünüyorum. O vakit aklıma gelmeliydi.

Nasuhi Bey'e bir şey söylemek istedim. Sesim çıkmadı. Birdenbire üstüne atıldım, boğazına sarıldım. Alt alta, üst üs-

te yere yuvarlandık. O benden daha iri bir adamdı. Fakat idmansız ve yıpraktı. Çabucak sesi, soluğu kesildi: yalvarmaya başladı. Masanın üstüne bıraktığı bastonuyla vurmakta devam ederek aşağı indirdim; sokak kapısından attım. Çıkarken bir tek kelime söyledi: "Görüşürüz!" dedi.

O gece, rahat bir uyku uyudum. Sinirlerimdeki gerginlik gitmişti. O azametli adam, artık benim karşımda zelil, hakir bir şey olacaktı.

Fakat ertesi gün Nasuhi Bey'i evvelkinden çok daha mağrur ve muhteşem görünce şaşırdım. Çene ve burnundaki bereler hâlâ geçmemişti. Fakat sanırdınız ki onlar, kahraman bir askerin düşmanla göğüs göğüse çarpışırken aldığı yaralardır. Bir gün evvel "aman" diye yalvaran o zelil ses, bugün eskisinden daha hâkimdi. Koridorda karşılaştığımız zaman hesapça ben onu hafif bir tebessümle baştan aşağı süzecektim. Halbuki bilakis, o bana dağların tepesinden bakar gibi azametle, istihfafla baktı. Ben, küçüldüğümü hissettim.

Mamafih, Nasuhi Bey, "Görüşürüz" diye verdiği söze sadık kaldı. Gizliden gizliye öyle fırıldaklar çevirdi ki, bana öyle fenalıklar etti ki...

....

Bir seneye yakın bir zaman öylesine çalıştım, iyi bir memur, iyi bir insan olmak için ne lazımsa yapmaya gayret ettim. Fakat buna rağmen tercüme-i halime, geçimsizliğime, uygunsuzluğuma dair kayıtlar düşüldü. Zararım bundan ibaret olsa yine şükredeceğim. Ruhen de, manen de çok düştüm, çok kaybettim. Bugünkü (R...) kaymakamı, dünkü küçük maiyet memurundan o kadar farklı ki... Halbuki aradan bir sene bile geçmedi. Mamafih öyle zannediyorum ki artık kendimi toplayacağım. Şimdiye kadar bir küçük memurdum; ötekinin, berikinin elinde oyuncaktım. Bugünden itibaren amirler sıra-

sına geçiyorum. Eskisinden daha fazla müstakilim. Yaptığım işlere kendi benliğimden daha çok şeyler koyabileceğim.

Hayat benim için asıl bugünden itibaren başlıyor. Geçen bir sene esnasında kırılıp sakatlanan umdelerime tam bir sadakat göstermek artık kendi elimde.

15 Teşrin-i sani

(R...) kazasını çok sevmiştim. Havası iyi, suyu iyi, manzarası iyi... Bunların hepsinden daha mühim olarak ahalisi iyi, kendi işlerinde, güçlerinde, sakin, haluk, melek gibi insanlar... Fakat halk ne kadar iyi ise eşraf o kadar küstah ve menfaatperest... Besbelli ahalideki yumuşaklık onları şımartmış... Eşraf, elbirliğiyle hükümeti kendi nüfuzu altına almış; gayet mahirane bir surette elini, kolunu bağlamış; kaymakamlarda kıpırdanmaya mecal yok, teşkilat gayet mükemmel... Kazaya yeni bir kaymakam geldi mi hemen etrafını alırlar, bugün burada, yarın orada, kuzular, helvalar, rakılar, çalgılarla sünnet çocuğu gibi avuturlarmış. Bana da öyle yaptılar: "Siz istikamet dairesinde çalıştığınız müddetçe biz, sizi başımıza taç ederiz!" dediler. Bereket versin vaziyeti çok çabuk kavradım. Onların istikamet dairesinde çalışmaktan maksatları hükümet işine, daha doğrusu kendi işlerine karışmamaktı. Bu taktirde mesuliyetsiz meşrutiyet hükümdarları gibi bir nevi fuzuli saltanat sürecektim. Beyhude hayale kapılacaktım. Onlarla uğraşmak mümkün olamayacaktı. Nitekim daha ilk günlerde bunu gayet iyi anlamıştım. Rahat edeceğim muhakkaktı. Hatta biraz gayret etsem bağ, bahçe sahibi de olabilirdim. Fakat benim istediğim bu değildi. (M...) kazasında kaymakam olan bir arkadaşa becayiş teklif ettim. Minnetle kabul etti.

Bugün yeni memuriyetime başladım. (M...) çok bakımsız kalmış, fakir ve mustarip bir yer... Benim için aramakla bulunmayacak bir memleket... Belki çocukça bir fikirdir, felsefe kitaplarında yeri yoktur ama, ben, saadeti ikiye ayırırım; başkalarından alınan saadet, başkalarına verilen saadet. Benim için hakiki saadet, başkalarına verilen saadettir.

Burası çok fakir ve mustarip bir yer... Demek ki, çok iyilik, çok hizmet edebileceğim... Binaenaleyh çok mesut olacağım.

2 Şubat

(M...)de ne büyük bir ateşle çalışacaktım. Fakat olmadı. Su yoktu. Ahali, kokmuş bir bataklıktan su içiyordu. Beş yaşına kadar olan çocuklar arasında müthiş bir dizanteri hüküm sürüyor, her gün hükümet konağının karşısındaki camiin mezarlığına bir iki masum cenazesi geliyordu. Belediye doktoru, "Kasabaya içilecek su gelmeyince bu ölümlerin önü alınmayacak" diyordu. Vilayete, belediyeye, hâsılı dört yana başvurdum. Beni tasdik etmeyen yoktu. Fakat işler çok ağır yürüyor, minimini çocuk tabutları penceremin önünden geçmekte devam ediyordu. Sinirlerim fena halde bozulmuştu. Bu cenazeleri gördükçe boğazım tıkanıyor, yumrukla göğsüme vurarak, "Katil... katil... Bunları sen öldürüyorsun... Hani vicdanının sesini daima dinleyecektin?" diye söyleniyor, hatta bazen hıçkırarak ağlıyordum.

Nihayet bütün mesuliyeti üzerime alarak işe başladım. Birbuçuk ay geceli gündüzlü çalıştım. Amelenin içinde toz toprak içinde uğraştığımı görenler bana "ırgat başı" ismini verdiler. Kader beni bugün munassabların en yükseğine çıkarsa, onun unvanı, bu halkın belki de tezyif için verdiği "ırgat başı" unvanı kadar memnun etmeyecek...

Para bittikçe kasabanın zenginlerine koşuyor, dilenci gibi iane veya borç istiyordum.

Bir gün yine amelelerle beraber toz toprak içinde çalışıyordum. Bir araba ile gayet temiz giyinmiş iki efendi geldi. Bunlar, mülkiye müfettişleriydi.

Bana hemen işten el çektirdiler ve istintaka başladılar. Günahım bir değil, birçoktu. Vilayetten kati talimat almadan işe girmiştim. Münakasalar, usul dahilinde olmamıştı. İnşaatın ihale-i katiyesi için lazım olan müddet dolmamıştı. Gayr-i kanuni olarak fazladan fazla para nakletmiştim... Ahaliyi tazyik ederek para almıştım. Bazı suiistimallere sebebiyet vermiştim, ilâh, ilâh... Mamafih, müfettişler çok anlayışlı ve insan adamlardı. İsteseler beni ebedi olarak devlet hizmetinden çıkarttırırlar, mahkemeye verirlerdi.

Fakat onlar, beni çok dikkat ve merhametle dinlediler ve yalnız daha fena bir kazaya göndermekle iktifa ettiler.

Bugün, yeni memuriyet mahallim olan (S...)de işe başladım.

Bana bugün devir ve teslim muamelesi yapan sabık kaymakam, "Size muvaffakıyet temenni etmek bir nevi beddua olur... Allah bu dünya cehenneminden hayırlısıyla kurtarsın!" dedi.

Bu sözlere hafifçe omuz silkerek mukabele ettim. Ne olursa olsun mesuttum. Çünkü artık penceremin önünden benim yüzümden ölmüş çocukların cenazesi geçmeyecekti.

....

Her yeni memuriyete başlarken umdelerimi tekrar gözden geçirmek, ahtlarımı tazelemek benim için bir âdet oldu. Demin yine öyle yapıyordum. "Vicdanımın sesini daima dinleyeceğim" cümlesini okurken gayr-i ihtiyari gözlerimden yaş geldi.

Son felaketimin sebebi. vicdanımın sesine itaat etmiş olmam değil miydi? Vicdanım bana, "Susuzluktan ölen çocuklara her şeye rağmen su vereceksin!" demişti. Ben de bu emre itaat etmek için memuriyetten kovulmayı, mahkemelerde sürünmeyi göze almıştım. Demek ki, ben küçük mikyasta bir kahramandım. Kendi gözümde adeta büyüdüğümü, yükseldiğimi görüyordum. Mamafih, bu sarhoşluk uzun sürmedi.

Programımın bir başka maddesi gözüme ilişmişti. Onda, "Kanuna daima riayet edeceğim" diyordum. Halbuki bu su işinde kanuna hiç ehemmiyet vermemiş olduğum, gün gibi aşikârdı. Şu halde ben, umdelerimden birini tatbik ederken ötekini çiğneyip geçmiştim.

Hem daha fenası; bu, çok kere de böyle olacaktı. Programdaki bu iki madde çatışıyordu. Öyle işler çıkacaktı ki vicdan "yap" derken kanun "yapma" diye nehyedecekti. Kezalik, kanunun istediği bazı şeyler de vicdana dokunacaktı. Bu vaziyet karşısında ne yapmak lazımdı?

Haziran

Memleketin ancak okuyup yazmakla kurtulacağına inananlardanım. Bu, benim mektep sıralarından beri en sarsılmaz bir kanaatimdir. Hatta, bir aralık Dârülmuallim'e girerek hoca olmayı bile düşünmüştüm. Mamafih, mülkiye memurlarının da maarife pek faydası dokunabilir.

Kaymakamlıkla gezdiğim yerlerde muallimler ve maarif memurlarıyla konuşurken daima, "Ben mukaddes ordunuzun gönüllü neferlerindenim. Herhangi bir meselede başınız sıkıya gelirse bana gelin, elimden geldiği kadar yardıma hazırım." Bu sözleri, birçok kimseler gibi laf olsun diye söylemem. Hem bunlar benim için "laf ola" kabilinden şeyler de-

ğildi. Vaadime imkân nispetinde sadık kalırım. Fakat askerordu gibi bu orduda inzibatsızlığa, acze göz yumamam. Heyet-i umumiyenin menfaati için ferdi ihmal etmeye taraftarım. Hele zayıf ahlaklı insanların bir dakika vazife başında tutulmalarını tecviz edemem.

(Zehra, babasının bu satırlarını okurken çıldıracak gibi oldu. "Hemen hemen benim fikirlerim," diyordu, bir rüya içinde olmadığına inanmak için kâğıda parmaklarıyla dokunuyordu. Sonra, aklına daha başka bir şey geldi: "Acaba vücudumla olduğu gibi ruhum ve fikirlerimle de bu adamın kızı mıyım?" diye düşündü ve bir zaman okumasına fasıla verdi.)

Burada işe başladığımın haftasında bana kırk, elli imzalı bir dilekçe geldi. Kazadaki iptidai muallimlerinin birinden şikâyet ediliyordu: Son derece cahil, müseyyep ve bunak bir ihtiyarmış. Bu yetmez gibi dilenci tabiatlıymış... Mütemadiyen talebe ailelerini izaç eder, para istermiş... Akşamüstleri sırtında zembiliyle çarşıda dolaşır, bakkalların, zerzevatçıların önünde durarak: "Çocuklarınızın hocasıyım... Bana muavenet sizin için borçtur!" dermiş... Bir avuç pirinç, bir kök ıspanak almadan gitmezmiş. Mektepte ders esnasında sınıftan çıkarak çocukların sepetlerini karıştırır, köftelerini, yumurtalarını, peynirlerini aşırırmış... Selefime birkaç defa müracaat etmişler... Rakik kalpli bir adam olduğu için bir türlü onu atmaya kıyamaz:

— Etmeyin... Eylemeyin... Fakirdir... Alîldir. Sonra açlıktan ölür de vebal altında kalırız... Hem de bir memuru arsızca tabiatlı diye işinden çıkaramayız... Kanaat-i acizanem-

ce bunlar onun ahval-i hususiyesindendir... Mamafih, ben çağırır, son bir defa ihtar ederim, der ve ahaliyi atlatırmış..

Mazbatayı getirenler bana daha uzun uzadıya izahat verdiler. Hemen mektebe koştum. Binanın nerede olduğunu bilmesem, çocukların gürültüsünden bulabilirdim. Ahalinin bu şikâyette ne kadar haklı olduğunu anlamak için sadece mektebin önünden geçmek ve içeriye şöyle bir göz atmak kâfiydi.

İki büyük talebe, yüzü gözü çamurlar içinde, elleri kanamış bir mini miniyi tartaklaya tartaklaya mektebe sokuyorlardı. Onların arkasından ben de girdim. Çocuklar, sınıfın kapısında görülünce içerideki gürültü bir kat daha arttı. Bu gürültü arasında hafakanı kabarmış kocakarıların sesine benzeyen iğrenç bir ihtiyar sesi haykırıyordu:

— Yakaladınız mı külhaniyi?... Aferin çocuklar... Sen, beni ihtiyar, arkamdan koşup tutamaz diye kaçarsın ha... Sen, şimdi kızılcık reçelini ye de ağzın ballansın... Ay, yine yezit ibni yezitler sopamı çalmışlar... Ulan, değnek nerede? Hanginiz aldıysa verin... Vallahi dövmem, şart olsun dövmem, bir aferin yazarım...

Hoca, beni görünce şaşaladı, aynı kocakarı sesiyle "hayırdır inşallah, hayırdır inşallah" diye bağırdı. Sonra dershanenin ortasında itişip kakışan çocuk kümeleri arasından bana doğru koşmaya başladı. Romatizmadan, yahut da başka bir hastalıktan bacaklarını açamadığı için koşarken adeta yerinde zıplar gibi görünüyor, ihtiyarlıktan kamburlaşmış sırtı inip kalkıyordu.

İşe başladığım gün bazı yerliler tebrike gelmişlerdi. Onların arasında bu ihtiyarı da gördüğümü hatırlıyorum.

— Vay efendim, safalar geldiniz kaymakam beyefendi oğlumuz... Mektebimize uğurlar getirdiniz... Biz yaşlıyız, siz

gençsiniz ama, bizim amirimizsiniz. Babamız, velinimetimizsiniz... gibi ipsiz, sapsız sözlerle ellerimi, eteklerimi öpmeye çalışıyor, gülüyor, öksürüyor, türlü maskaralıklar yapıyordu.

Ayaklarıma kapanarak beni zorla kürsüye oturttu. Talebeye marş okutmaya kalktı. Çocukların her biri ayrı ayrı perdelerden çiğ, vahşi feryatlarla bağırıyor, hocanın iğrenç kocakarı sesi de onlara karışıyordu.

Adamcağız, bunaklığına rağmen menfaatine taalluk eden şeyleri gayet iyi anlıyordu. Kaymakamın umulmaz ziyaretinden fena bir netice çıkacağını hissediyor, korkuyor, küçük gözleri fıldır fıldır dönüyordu.

Marş okunurken çocukları intizama sokmaya, yerlerine oturtmaya çalışıyordu. Aklınca bana göstermeden çocuklardan bazılarını itip kakıyor, yavaş sesle talimat veriyordu. Hatta bir aralık arka sıradaki iki afacana "Ulan, uslu durun... Beni ekmeğimden edeceksiniz!" diye fısıldadığını işittim.

Bu bunağın maskaralıklarına gülmek mi, acımak mı lazım geleceğini tayin edemiyor, derin bir istikrah duyuyordum. İkide birde oyulgana oyulgana yanıma yaklaştıkça ürperiyor, eli dokunursa kirlenecekmişim gibi bir şey hissediyordum.

Bu hali gördükten sonra uzun uzadıya mektepte kalmaya, tetkikat yapmaya hacet yoktu. Mamafih, bunağın elinden derhal kurtulamadım. Bana gösteriş yapmak istedi. Büyücek bir talebeyi çağırdı. Allah'ın, peygamberin, bilcümle enbiya ve evliyanın, padişahın ve benim duamız berekâtıyla öğrettiği şeyleri göstermek için kitap okuttu. Çocuklar, "O, İstanbul mektebinden geldi, burada öğrenmedi!" diye bağırmaya başladılar. Bu fırsattan istifade ederek kendimi dışarı attım. Adamcağız, galiba arkamdan koştu ama, tabii yetişemedi. Bi-

raz evvel mektepten kaçan küçük haylaz için yaptığı gibi tabii arkamdan büyük talebeleri de saldıramadı.

Bu meselede zerre kadar tereddüte mahal yoktu. Hocaya derhal işten el çektirdim. Bunun için başka sebep olmasa ihtiyarlığı kâfiydi.

İki gün sonra ihtiyarı etrafında irili ufaklı beş çocukla dairenin önünde görmeyeyim mi?

— Velinimetim... Sana torunlarımı getirdim... Allah'tan ve benden gayri kimseleri yok... Bir babaları da sensin. Benim elimden ekmeğimi almak bu masumları aç bırakmak demektir, diye ayaklarıma kapandı, dizlerime sarıldı. Çocuklara da tembih etmiş olmalı ki etrafımı alıp, eteklerimi öpmeye:

— Kaymakam babamız... Bizi aç bırakma... Dedemizi işten çıkarma... diye bağrışmaya başladılar.

Kendimi ellerinden kurtarıncaya kadar akla karayı seçtim. Odaya girdiğim zaman vücudum baştan başa titriyordu. Kaza ile insan öldüren adamlar öyle tahmin ediyorum ki benim bu dakikada hissettiğimi hissederler.

İhtiyar hoca, sabah akşam üç gün dairenin önündeki meydana geldi. İrili ufaklı avanesiyle nümayiş yaptı. Dördüncü gün verdiğim emir üzerine onları sokaktan kovdular. Fakat evimde yemeğimi yerken dizi dizi karşıma sıralanan boynu bükük çocuk hayallerini gözümden, uykuya dalacağım vakit, "Kaymakam babamız, açız... Ekmeğimizi alma!" diye uzaktan uzağa haykırışan ince sesleri kulağımdan hangi jandarma vasıtasıyla defedeyim?...

Mamafih, iş bu kadarla da kalmadı. Artık hiçbir şeyden pervası kalmayan hocanın şimdi boynunda torba ile kapı kapı dilendiğini, "Eski bir muallimim... Beni sokağa attılar... Merhamet ediniz!" diye sadaka istediğini haber aldım.

Bunak, cahil, ahlaksız, idaresiz bir muallimi iş başında bırakamazdım. Kanun da, vicdan da bana bu adamı mektepten atmayı emrediyordu. Bu emri yerine getirdim. Hesapça büyük bir ferahlık duyacaktım. Kendi kendime memnun olmalıydım. Halbuki bilakis, içimde derin bir sızı var ve kendi kendimden iğreniyorum.

Anlıyorum ki, zaman zaman bana en büyük menfaatlerimi, hayatımı ihmal ettiren ruh hamlelerine rağmen, ben zayıf bir adamım. Hiçbir zaman iyi bir memur olamayacağım.

Diyarbakır, 1 Mart 13..

Defterime kaydettiğim son hatıranın tarihine baktım. Aradan üç sene yetmişbeş gün geçmiş.

Üç sene yetmişbeş gün az zaman değil. Fakat bu müddet zarfında başımdan geçen vakaları düşünüyorum da, "Bunların hepsi bu kadar zamana nasıl sığdı?" diye şaşıyorum. Şark vilayetlerinde gezmediğim, görmediğim yer kalmadı. Birkaç defa azledildim. Bir defa iftiraya uğradım, ihtilasla itham edilerek mahkemeye verildim. Bir defa mutaassıp bir kazada dinsiz diye beni taşla öldürüyorlardı. Bir kere Van yolunda milliyetperver diye Ermenilerin su-i kastına uğradım. Bir kere bir memleketten bir memlekete giderken eşkiya tarafından soyuldum. Bir kere uçuruma yuvarlandım, hayvanım öldü. Ben mucize olarak hayatımı kurtardım. Şimdi bu vakaların sırasını bile karıştırıyorum.

Nihayet, dokuz ay evvel tahrirat kâtipliğiyle Diyarbakır'a gelip yerleştim. Demin, "Bu kadar vaka bu kadar zamana nasıl sığdı?" diye hayret ediyordum. Şimdi de, "Bu kadar zaman içinde ben nasıl bu kadar değiştim?" diye düşünüyorum.

Evet, ben, şimdi büsbütün başka bir adam oldum. Bir köşede kendimi unutturmaktan, başımı dinlemekten başka bir şey istemiyorum.

Beş, altı sene evvel başında muhteşem bir hülya ile İstanbul'dan gelen, vakaları ve insanları ezelî yollarından döndürmeyi kuran gafil çocuğa şimdi hem gülüyor, hem acıyorum.

Geçen sene Kürt aşiretlerinden biri isyan etti; bulunduğum kaza merkezini yağma etmek istedi. Kasabadaki jandarma kuvveti, ahalinin yardımıyla asileri kaçırdı. Bu muvaffakıyet bana maledildi.

Dahiliye Nezareti beni taltif etmek istedi. İstesem mutasarrıf da olabilirdim. Fakat çok yorgun ve nevmittim. Yukarıda söylediğim gibi, bir köşede kendimi unutturmaktan, bir parça başımı dinlemekten gayrı arzum yoktu. Açık olan Diyarbakır tahrirat müdürlüğünü istedim. Vazifesi ve mesuliyeti az bir iş. Genç yaşıma rağmen tekaüt olmuş gibiydim. Artık etliye, sütlüye karışmıyorum. Artık başkalarına yapılan bir gadr ve haksızlığın aksini kendi kalbimde duyarak isyan etmiyorum. Büyüklerle iyi geçiniyorum. Küçüklerin ihmallerine, hatalarına mümkün olduğu kadar göz yumuyorum. Kimsenin işine karışmadığım, herkesi tasdik eder gibi göründüğüm için bana taarruz eden de pek olmuyor. Hâsılı, renksiz, ruhsuz bir adam oldum. Fakat doğrusu, rahatım yerinde. Gündüzleri dairede uyukluyorum, bazen beni ziyarete gelen ahbaplarla çene çalıyorum. Akşamüstü daireden çıkınca memurların kahvesine uğruyorum. Bir iki parti tavla oynuyorum. Sonra vakt-i kerahet geliyor. Birkaç kadeh rakı içiyorum. Arkasından iştahlı bir yemek ve rahat bir uyku. Bu programı ara sıra gece eğlentileri bozuyor.

Rakıya alıştığıma memnun değilim. Fakat akşamüstleri gayr-i ihtiyari, insanın omuzlarına bir ağırlık çöküyor, ortalık kararıyor: "Bir gün daha geçti. Bu, hep böyle mi geçecek?" diye mahzun bir düşünceye kapılıyor ve bu düşünce bazen derinleşiyor, gece yarılarına kadar devam ediyor. Bu bedbinliğe rakıdan iyi ilaç yok sanıyorum. Mamafih bir çare daha var ama, yazmaya değil, düşünmeye bile cesaret edemiyorum. Neyse, kalsın...

Diyarbakır, 2 Nisan

Bir ay evvel düşünmeye cesaret edemediğim şey bugün birdenbire hakikat oldu. Evleniyorum... Artık bekâr odalarında sürünmeyeceğim. Temiz bir ailem, ümit edemeyeceğim kadar güzel ve vefakâr bir zevcem olacak...

İşe girdiğim, kendi ekmeğimi yemeye başladığım güne en büyük inkılâp günüm demiştim. Çocukluk! Aklımca o günden itibaren mukadderatıma sahip oluyordum, hayatımı istediğim akıbete doğru sevkediyordum. İyi yahut fena, mesut veya bedbaht olmak sırf kendi elimdeydi. Bir kişi, bütün bir dünya ile nasıl uğraşabilirdi? Halbuki şimdi dünya ile alakamı hemen hemen kesiyorum. Kendimi minimini ailemin saadetine vakfedeceğim. Şimdilik evimde üç kişi olacağız: Bir melek gibi temiz, masum zevcem; onun, çektiği bütün ıstıraplara rağmen yine bir melek gibi temiz ve masum kalmış annesi... Birkaç sene sonra aramıza belki bir iki de küçük çocuk karışacak...

Hâsılı, ne kadar büyüse fertlerinin adeti beşi, altıyı geçmeyecek bir minimini cemiyet... Ben, nasıl onları mesut edebilirim. Demek ki, benim için asıl hayat şimdi başlıyor.

Diyarbakır'da Fâdıl Efendi isminde bir mal müdürü vardı. Halim, nazik, kibar bir adamdı. İki hafta evvel bir gün dairede üzerine bir fenalık geldi. On dakika kadar baygın kaldı. Sonra yavaş yavaş açıldı. Adamcağızı evine götürmek üzere bir araba getirtmiştik. Koluma dayana dayana merdivenlerden inerken bir aralık durdu:

— Kuzum Mürşid Efendi, dedi, kendimde bir fenalık hissediyorum. Beni yalnız bırakmayınız. Evime kadar geliniz.

Arabaya beraber bindik. Arkaya yaslandıkça soluğu tıkanıyordu. Bir elimi belinden geçirerek hemen hemen kucağıma aldım. Başını omzuma dayadı.

Araba, bozuk kaldırımlar üzerinde sarsıldıkça, "Nasılsınız? Bir ısdırabınız var mı?" diye soruyordum. Başıyla "hayır" işareti yapıyordu. Fakat gözlerinden mütemadiyen yüzüne, ağarmaya başlamış kumral sakallarına yaş akıyordu.

Çarşıdan geçerken tamamıyla açıldı. Geniş bir nefes aldıktan sonra gülümseyerek:

— Bana büyük geçmiş olsun, deyin, Mürşid Efendi, ölüyordum! dedi. Sonra acı bir tebessümle ilave etti:

— Ölüm o kadar korkulacak bir şey değil... Fakat çocuklarım...

Gözleri tekrar dolmaya başlıyordu.

— Hele şu düşündüğünüz şeye bakın... Ufak bir baygınlık geçiren her adamın ölmesi lazım gelse dünyada tek insan kalmazdı, diye şaka ettim.

Araba biraz daha yürüdü. Bir mescidin önünden evlerinin bulunduğu sokağa dönüyorduk.

Adamcağıza tekrar bir fenalık geldi. Nefes alamıyor, elleriyle gömleğinin yakasını koparıyordu. Bağırmak ister gibi ağzını açıyordu. Fakat sesi çıkmıyordu.

Evin kapısı önünde durduk. Arabacı, kapıyı çaldı, içeriye bir şeyler söyledi. Kır saçlı bir kadın, başına bir yemek havlusu atarak telaşla sokağa fırladı. Arabanın penceresine koştu:

— Allah aşkınıza söyleyin... Çok ağır mı? diye yalvarıyordu.

Ben, yerimden kıpırdanmıyor, cevap vermiyor, sade, vücudumu pencereye siper ederek biraz arkada ağzından kırmızı bir köpükle kaskatı yatan ölüyü göstermemeye çalışıyordum.

Sokakta yırtıcı bir çığlık koptu. Kapılar, pencereler açıldı. Bir dakika içinde arabanın etrafı saçları, başları açık kadınlarla, yarı çıplak çocuklarla doldu.

O dakikanın dehşetini ömrüm oldukça unutamayacağım: Arkadaşlık vazifem burada bitmiyordu. Ölüyü kucağımda evine götürdüm. Rahat döşeğine kendi elimle yatırdım, gözlerini kendim kapadım.

Masallarda, insanlar sevdiklerini ilk defa bahçeler, su başları gibi güzel yerlerde görürler. Ben kendi sevdiğimi ilk defa ölünün rahat döşeğinin yanında gördüm. Evi dolduran komşu kadınlar, onu feryatlar, gözyaşları içinde bu odaya girmekten menedememişlerdi. Zavallı çocuk, deli gibiydi. Entarisi baştan başa yırtılmıştı.

Dağılmış kumral saçlarını yoluyor, tırnaklarıyla yüzünü kanatıyordu. Acı; onu insanlıktan çıkarmış, tuzağa düştüğü zaman korkusundan kendi kendisini paralayan bir canavar yavrusuna benzemişti. Fakat, ben onu ilk defa, masallarda ol-

duğu gibi, su başlarında, gül bahçelerinde görmüş olsaydım bilmem bu kadar sevecek miydim? İnsanlar hiçbir vakit, ıstırap çektikleri zamanki kadar güzel olamazlar.

Ben, bir sevgi öksüzü olarak büyümüştüm. Küçük yaşımda annemin kucağından alınarak bir yatılı mektebe verildiğim günden beri sevilmemiş, okşanmamıştım. Onun için bu genç kızın, ebediyen kaybolmuş bir sevgi için bu çıldırışı kadar hiçbir şey bana tesir edemezdi.

Ben aşkı şiirlerde, romanlarda olduğu gibi bir parlak yaz gecesinin mehtabında başlayıp sabahında biten bir rüya addedenlerden değildim. Benim için sevmek, bir başka insanın vücudundan, ruhundan bir parça hükmüne girmek, onunla beraber gülüp ağlamak, ıstıraplarını paylaşmak demekti.

Böyle bir dakikada böyle bir şey düşünmek insanlığa yaraşır şey değil ama, haydi itiraf edeyim. Bu çocuk çırpınırken ben şöyle düşündüm:

— İşte sevmeye değecek bir genç kız... Ne mükemmel bir zevce olur. Bu derece yanmaya kabiliyeti olan bir mahlukun kim bilir sevmeye ne derece kabiliyeti vardır. Mümkün olsa da insan onunla evlense...

Hele kocası, bu şeylerin kıymetini benim kadar anlayan bir insan olursa... Böyle bir kadınla yaşamak ne saadet!... Yaşamak diyorum ama ölüm de öyle...

Arkasında bu kadar samimi bir hicran ile ağlayacak bir insan bırakmak, dünyada kendinden bir parça bırakmak demektir. Şu halde ölüm bile insan için ancak bir yarım felakettir. Ah şu genç kızla evlenmek mümkün olsa...

Zavallı çocuğu, ölünün üstüne atılmaktan menederken hep bunları düşünüyordum.

Ah şu genç kızla evlenmek mümkün olsaydı. Yaşadığım

müddetçe bana vereceği saadetleri çabucak geçiyor, onu parça parça ağarmış saçlarıyla kendi ölüm döşeğimin üstünde görüyordum. Hayattır bu; bilinmez. Belki benden evvel ölürdü. Fakat öyle de olsa çocuklar, kendisinin bugünkü haline benzeyecek çocuklar bırakırdı. Yatağımın başında kendi yerine onlar ağlardı.

....

Zehra, hatıraların bu noktasında durdu, başını babasının yattığı odaya çevirerek düşündü. Aradan otuz sene kadar geçmiş. Bu satırları yazan adamın düşündüğü gün nihayet gelmişti.

Fakat yatağın kenarına o ümit ettiği gözyaşlarından bir damlası dökülmemişti.

Zehra, bir an için ona acır gibi oldu. O anda gözünün önüne annesi, genç yaşında bin cevr ü cefa içinde ölen annesi geldi. Babasının hatıralarını okudukça söner gibi olan nefreti tekrar canlandı; okumasına devam etti.

....

Fâdıl Efendi, çocuklarına iki yüz lira kadar borçtan başka bir şey bırakmamıştı. Alacaklılar, cenazenin kalkmasını bile beklemeden dört bir taraftan üşüştüler. Birkaç gün içinde ne var, ne yoksa satıldı. Borçların bir kısmı verildi.

Fâdıl Efendi'nin karısıyla kızına memleketlerine dönecek kadar bile para kalmadı.

Zavallı adam, sen, bu kadar sene çalış, çabala. Sonra çoluğun çocuğun, elleri koyunlarında, gurbet illerinde kalsınlar.

Biçarelerin halleri çok perişandı. Yol paraları için memur arkadaşların muavenet ve mürvetine müracaat etmekten başka çare kalmıyordu.

Fâdıl Efendi'nin yakın dostlarından filan değildim, fakat son nefesini tesadüfen kucağımda vermişti. Bu, aramızda akrabalığa benzer bir yakınlık vücuda getiriyordu.

Bir arkadaş gibi değil, fakat bu ailenin bir çocuğu gibi öteye, beriye koştum. İşler yavaş yavaş yoluna girdi. Yola çıkacakları gün yaklaştı.

Bir gün büyükhanım mahzun mahzun gülümseyerek yüzüme baktı:

— Emin olunuz bey oğlum, ben burada sade merhumu bırakıp gittiğime yanmıyorum. Sizi bıraktığıma da, ona yakın üzülüyorum. Fena günlerde elimi tuttunuz. Benim için hemen hemen bir evlat oldunuz... dedi.

O anda gözlerim annesinin arkasında, onun oturduğu sandalyeye bileklerini dayayarak ayakta duran genç kızın çehresine ilişti. Derin derin bana bakıyordu. Onun gözleri de, "Ben de böyle düşünüyorum, fakat söylemeye cesaret edemiyorum!" der gibi geldi.

Büyükhanımla yalnız kaldığımız bir gün:

— Beni bir evlat addettiğinizi söylediniz. Benim de bir aileye ihtiyacım var. Münasip görürseniz beni kabul ediniz, dedim.

Kadıncağız, kızının fikrini sormaya bile lüzum görmeden razı oldu. Bağlanan bohçalar, kapanan sandıklar yeniden açıldı ve düğün hazırlığına başladık.

13...

Düğün hazırlıkları devam ediyor... Bugün kaynanamla uzun uzun konuştum. Bu melek gibi temiz ve güzel ahlaklı kadına olan muhabbetim, hürmetim bir kat daha arttı. İnsan-

lar için şöyle böyle deriz ama, aralarında iyileri de var... Fakat yazık ki, onlar, bu dünyada bir türlü bahtiyar olmanın yolunu bulamıyorlar. Ya bir çakır pençe arkadaşa düşüyorlar, ya akraba, ahbap şerrine uğruyorlar. Sessizliklerine, saffetlerine, hilm ve tahammüllerine kurban olup gidiyorlar.

Kaynanam, bana bütün hayatını anlattı. Zavallı kadın, neler çekmiş... Tevekkeli mi böyle elliye girmeden saçları bembeyaz olmuş... Çocukken ailesi içinde, evlendikten sonra kocasının evinde çektiklerini buraya yazsam roman olur... Onun anlattığına göre, kayınbabam hiç göründüğü gibi bir adam değilmiş. Geçimsiz, lakayt, tembel, sefih bir erkekmiş... Saçını evine süpürge ettiği halde bir "Allah razı olsun!" dediğini işitmemiş... Senelerce gurbet illerde dolaşmış... Kül yemiş, kömür yemiş, halini kimseye belli etmemiş... Zavallı kadın, anlatırken adeta kızarıyor, bunları söylemekle merhuma hürmetsizlikte bulunmuş olmaktan korkuyordu. Fakat ben, onun için hakiki bir evlattım. İçindeki hicranları bana söylemeyip de kime söyleyecekti? Bu mübarek kadını dinlerken gözlerim yaşarıyordu. Bana kalbinin en mahrem köşelerini göstermekten çekinmeyecek kadar samimi bir anne bulmuştum. Allah'tan daha ne isteyebilirdim?

Gençliğinin en güzel günleri hep böyle mahrumiyet içinde geçmişti. Sonra çocukları doğmuştu. Ruhsar ile Meveddet'i yetiştirip bu boya getirinceye kadar nelere tahammül ettiğini bir kendi, bir de Allah bilirdi. Fâdıl Efendi, hep kendini düşünürdü. Ramazanlar, bayramlar olur, kızlarına bir yeni elbise, bir çift potin almayı akıl etmezdi. Ruhsar ile Meveddet, ne kadar olsa taze cahildiler. Başkalarının çocuklarının naz ü naim içinde büyüdüğünü görerek içlenirlerdi. Eğer annelerinin gayreti olmamış olsaydı, bu çocuklar çoktan verem olup ölmüş bulunurlardı. Nihayet, büyük kızı Ruhsar'ı yine

kendi gayretiyle, hali vakti yerinde bir tüccara vermişti. Küçük kızına gelince, damadı, yani ben, zengin bir adam değildim ama, gayyur ve namuslu bir gençtim. Onun için gönlü daha rahattı. Artık ölmekten bile korkmuyordu. İstediği bir iman selametiydi. Meveddet'ini benim gibi bir adama teslim ettikten sonra gözü arkada kalmazdı.

— Oğlum, ben para âşığı değilim, ben namus ve iyilik âşığıyım, derken öyle bir hali vardı ki, tasvire sığmaz.

Zavallı kadın, bunları yana yana anlattıktan sonra boynunu büktü:

— İyi, kötü keşke merhum sağ olsaydı, dedi. Kocam olduğu için her cevrine tahammül ederdim, memuriyetinden bile çıkarsalar boynuma torba takar, dilenir, onu aç bırakmazdım.

Kudretin anlaşılmaz bir cilvesi olarak sırf iyilik etmek ve cefa çekmek için yeryüzüne inen bu beyaz saçlı meleğin ellerini ağlayarak öptüm.

Diyarbakır, 13...

Evi bıraktık, hükümet konağı karşısında yeni bir ev tuttuk. Ben halde bir adam için kira biraz pahalıca ama, ne zarar... Kaynanam, mükemmel bir ev kadını... Kızını da kendi gibi yetiştirdiği muhakkak... Binaenaleyh fazla masrafım olmayacak... Ailemi yeni ve rahat bir evde yaşatmazsam neye yarar? Doğrusu aranırsa, benim aileme bu bile az... Zevcem ve kaynanam saraylara layık insanlar... Sonra tabii bu yuvayı temiz bir surette döşemek lazım geldi.

Zavallılar o kadar kanaatkâr, mütevazı insanlar ki fazla masraf olacak diye ödleri kopuyor.

Makbule Hanım, vaktiyle çok görüp geçirmiş bir kadın... Aldığımız şeylerden ekserisini tabiatıyla gözü tutmuyor. Fakat bunu hissettirmekten bile çekiniyor:

— Pekâlâ... Bize göre çok bile... Benim için bir lokma, bir hırka... Yalnız zavallı kızımın içlenmesinden korkarım... Ne kadar olsa taze cahil... Geçenlerde alay müftüsü, kızına bir roza yüzük almıştı. Yavrucuğumun gözü toktur ama, ne de olsa çocuk... Bir türlü kızın parmağından gözünü ayıramadı.

Nişanlım, alay müftüsünün kızındaki yüzüğü beğenmiş, öyle mi? Hemen bulup buluşturup bir roza yüzük alıyorum... Zavallı, saf kaynanam çocuk gibi seviniyor... Tabii yüzük için değil! Allah böyle ailesinin en küçük arzularını bile yerine getirmeyi vazife bilen bir damat verdiği için. Ellerini açarak bana dua ediyor. Fakat aynı zamanda da utanıyor:

— Vallahi onu söylemekten maksadım, yüzük istemek değildi oğlum. Sakın aklına bir şey gelmesin, diye yemin ediyor.

Kaynanam, dünyadan elini eteğini çekmiş bir kadın olduğu halde günlerce romatizmalı ayaklarıyla çarşılarda dolaştı:

— Evladımdan ziyade seni, senin şerefini düşünüyorum oğlum... Kimsenin yanında küçük düşmeni istemem... Şam kumaşından perde bizim neyimize? İki top basma yeter de artar bile... Lakin sokaktan geçenlerin pencerelere baktıkları vakit, "Tahrirat müdürünün evine bakın!" diye seni ayıplamalarından korkarım.

Ah, ev kurmak üzere olduğum mesut yuvanın üstüne kanatlarını açan, benim şeref ve menfaatimi kendi çocuğunun saadetinden ziyade koruyan sıyanet meleği! Allah senin gölgeni çok vakit üstümüzden eksik etmesin!

Bütün bu şeyler için biraz fazla para gitti, hatta biraz da borca girdim ama, böyle bir aile için insan para değil, canını verse az...

Diyarbakır, 13...

Bir hafta evvel güvey girdim. Mesudum. Ben, bu saadete, bu samimi aile yuvasına ne kadar zamandan beri hasrettim.

Akşamları güle eğlene yemeğimizi yiyoruz... Yüreğimin ferahlığı günün bütün yorgunluğunu dağıtıyor. Yemekten sonra bir iki saat konuşuyoruz. Kaynanamda en hoşuma giden şey, saflığıyla beraber çok hisli ve çok uyanık bir kadın olması... İstanbul'u bir türlü unutamamış... Zaman zaman ondan öyle hasretle bahsediyor ki... Son nefesinde bir damla zemzemle beraber bir kaşık da İstanbul suyu içmezse rahat can veremeyecekmiş... Merhum efendisine bazen yalvarırmış, "Giyinip kuşanmakta, gezip tozmakta gözüm yok. Lakin vatanıma dayanamıyorum. Ne olur avareliği bırak... Biraz çalış... İstanbul'da bir memuriyet al... Biz, kadın kadıncık insanlarız... Korkma, oralarda da geçinmenin kolayını buluruz..." dermiş. Fakat Fâdıl Efendi çok süflî ruhlu bir adammış... Bir türlü söz anlamazmış... Aldığını, bulduğunu anlaşılmaz yerlere sarfedermiş...

Meveddet, annesinin İstanbul için söylediği şeyleri güzel gözlerini hayretle açarak dinliyor. O, gerçi dışarlıkta doğmuş ama, kanında İstanbulluluk var. Annesi bu güzel memleketin eğlencelerinden bahsederken bazen gözleri doluyor.

Makbule Hanım'ın büyük kızı İstanbul'da... Meveddet'e de bir sene evvel İstanbul'da bir kısmet çıkmış ama reddetmişler... Hem de adamın hali vakti de yerindeymiş... Sonra-

dan pişman olur gibi olmuşlar. Fakat şimdi bilakis buna memnun oluyorlar. Çünkü bana tesadüf ettiler.

— Anneciğim, ben de size tesadüf ettiğime çok memnunum. İnşallah çok yakında İstanbul'u göreceksiniz. Gerçi bizim gibi orta hallilerin İstanbul'da yaşamaları güçtür. Fakat sizin gibi mükemmel ev hanımlarıyla insan; Avrupa'da bile yaşar... Bir iki seneye kadar mutlaka bir yolunu bulup İstanbul'a gideceğiz... Siz ne istersiniz de olmaz?

İstanbul'da bir memuriyet almak için şimdiden teşebbüslere başlamak fikrindeyim. O vakte kadar belki beş on para da biriktirmeye muvaffak olurum. Gayretli bir erkeğin, kuş gibi iki kadını mesut edememesine imkân olur mu?

Diyarbakır, 13...

Kaynanamı birkaç günden beri biraz meyus ve mükedder görüyorum. Sebebini sordum. Evvela söylememek istedi. Fakat sonra ısrarım üzerine cevap verdi:

— Bazı dedikodulara canım sıkıldı da oğlum... Sakın kendim için zannetme... Sırf senin için...

— Benim için mi?

— Ah, sen bu insanları bilemezsin oğlum...

— Ne diyorlarmış?

— Hastalıklı ihtiyar kaynanasını mutfağa atmış, yemek pişirtiyor diyorlarmış. Sebep de ne? Bizim evimizdeki dirlik düzenliği çekemediler... Gözü kör olasıcalar güya aramızı bozacaklar...

Ben, hayretle gözlerimi açtım:

— Nasıl? Aramızı mı bozacaklar?

— Öyle ya çocuğum, bu lakırdı senin kulağına giderse

kaynanam beni ötede beride söyleyip geziyormuş diye hatırın kalmaz mı?

— Hiç öyle şey olur mu anneciğim... Sen benim baş tacım annemsin. Ben, el dedikodularına ehemmiyet verecek adam mıyım? Sonra senin ne melek gibi insan olduğunu anlamadım mı?...

— Eksik olma çocuğum... Bilirim ama, onlar şeytana külahını ters giydirirler... Sakın öyle bir şey söylerlerse inanayım deme çocuğum... Yemek pişirmek, ev hanımının şanıdır... Hele senin gibi hayırlı bir damat için... İleride halin vaktin yerinde olduğu vakit inşallah çifte çifte aşçılar tutarsın... Hoş, o günlere ben yetişemem ya... İşte böyle evladım... Ben gerçi romatizmalı, hasta bir kadınım ama, senin güzel hatırın, evladımın saadeti için bu yaşımda ocak başlarında kavrulmak değil, ateşlerde yansam gam yemem...

Muhterem kadının gülerek çenesini okşadım:

— Anneciğim, bunları söylediğine çok iyi ettin... Ben senin ne yorulduğunu, ne de kimse yanında küçük düştüğünü istemem. Yarından tezi yok, beğendiğin gibi bir aşçı bul... Kendin köşene geç, otur...

Kaynanam, evvela razı olmak istemedi. Fakat ben de, Meveddet de çok ısrar ettik... Bütçe biraz daha kabarıyor ama, ne yapalım... Ben bazı fuzuli ihtiyaçlarımdan keserim.

Diyarbakır, 13...

Şimdiye dek kadınlar âlemini hiç tanımamıştım. Erkekler, onların dedikodularından daima şikâyet ederler. Fakat ben, bunları hem mübalağalı, hem de seviyesi ve ahlakı düşkün bazı mahdut kadınlara münhasır sanırdım. Erkeklerden çok canım yanmıştı da, kadınları hep onların zulmü altında

inleyen ve ezilem mazlum, dilsiz melekler sanıyordum. Halbuki onların arasında da neler varmış! Bunları kayınvalidemden öğreniyorum... Zavallı kadın, şimdiye kadar bunlardan neler çekmiş... Kocasından çektiği yetmiyormuş gibi bütün memleket ona düşman olmuş... Kimseye bir zararı olmadığı halde herkes onun fenalığını istermiş:

— Sen hiç üzülme, anne, diyorum. Çok temiz, çok iyi insanları çekememek, halkın, dünya kadar eski bir âdetidir. Bırak istediklerini söylesinler. Ben, bütün kuvvetimle çalışıyorum. Nasıl olsa yakında buradan kurtulacağız.

Doğrusunu söylemek lazım gelirse, Meveddet, annesi kadar güzel huylu değil. Fakat ne de olsa çocuk sayılır. Zamanla elbette yola gelir. Değil mi ki, damarlarında bu melek gibi kadının temiz kanı var. Mamafih Meveddet'in ufak tefek kusurları öyle pek affedilemeyecek şeyler de değil... Mesela başka arkadaşlarının daha iyi yaşadığını, iyi giyinip kuşandığını görüyor. Bunun için bana kızıyor, somurtuyor, hatta biraz kavga ediyor. Başkalarının saadetini kıskanmak bir fazilet değildir ama, bir günah da sayılmaz... Biz bile yaşlı başlı insanlar bazen başkalarının mevkiini, servetini, daha başka şeylerini kıskanmıyor muyuz? Bahusus Meveddet hassas, ince bir çocuk. Bunun için bana darılmasına gelince, yavrucağın yeryüzünde benden başka derdini söyleyecek ve şikâyet edecek kimsesi var mı? Onu mahzun ve asabi gördükçe yüreğim parça parça oluyor. Fakat ne yapayım, elimden fazla bir şey gelmiyor ki...

Onun bir kusuru da düşündüğünü büyük bir saflıkla söylemesidir. Mesela birisinin bir fenalığını gördü veya işitti mi bir türlü duramıyor... Ötede, beride acı acı tenkit ediyor... Bu yüzden arkadaş aileleriyle bazı meseleler çıkıyor, ufak tefek kırgınlıklar oluyor...

Fenalığa, ahlaksızlığa tahammül edemeyen bu dürüst tabiatlı çocuğa, "Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar" hakikatini nasıl anlatırsın? Mamafih ben, onu incitmemeye çalışarak bu tabiatını tenkit ediyorum.

Karım, bende beğenmediği halleri de açıkça yüzüme söylüyor. Ne kadar olsa insanlık. Evvela ona biraz kırılıyor gibi oluyorum. Fakat sonra sükûnetle düşününce onu pek fazla kabahatli bulmuyorum. Daima benimle yaşayacak bir kadının hoşlanmadığı hallerimi yüzüme söylemesi fena bir şey mi?... Sahte bir nezaket göstererek susup da için için beni tenkit etse istikbalimiz için daha mı hayırlı olur?

Mamafih kaynanam, kızının bu bir nokta-i nazara göre fazilet sayılabilecek kusurlarını izale etmek için var kuvvetiyle çalışıyor... Asabileştiği zaman onu teskin ediyor. Onu memnun edecek şeyleri evvelden hissederek bana haber veriyor:

— Evladım, nafıa mühendisi, karısına valinin düğünü için bir kadife elbise yaptırmış... Kadın, "Bakalım tahrirat müdürünün hanımı düğüne nesini giyip gelecek?" diyormuş... Meveddet'in kulağına gitti. Üzüldü; bir hastalık filan bahane etsek de bu düğünden alıkoysak olur mu?

— Hiç öyle şey olur mu anne? Biz de Meveddet'e bir kadife elbise yaptırırız. Karımı nafıa mühendisinin karısı yanında küçük düşürmek benim erkekliğime yaraşır mı?

— Ah, evladım, canın sıkılacak ama, Meveddet yine bir çocukluk etti... Pek hakkı da yok değil ama... Ben olsam ağzımı açmaya bile tenezzül etmezdim ya... Ceza reisinin karısının yaptığı rezaletleri sana anlatmıştım... Bir misafirlikte herkes bu kadın için bir şey söylüyormuş... Meveddet de bir iki söz sarfetmiş... Dünyada müzevirden bol ne var?... Yemeden, içmeden bunu ona yetiştirmişler... Kadın, gezdiği yürü-

düğü yerde bizim için neler söylüyormuş... Senin üzülmeni istemem. Fakat bir bildik vasıtasıyla ceza reisine bir haber gönderirsen iyi olur... Bu kadın, bizden ne istiyor? Kendi halimizde insanlarız. Kime necik yapıyoruz?

— Anneciğim, size olan hakaret bana olmuş demektir. Yarın kendim ceza reisine gideceğim. Açıkça, "Ailem benim mukaddesatım demektir. Kim olursa olsun ona dil uzatanın boynunu koparırım!" diyeceğim.

Fakat kaynanam öyle mübarek bir kadın ki, ceza reisiyle aramda bir mesele çıkmasına bir türlü razı olmadı. "Sakın ha evladım. Bizim yüzümüzden bir sineğin incinmesine tahammül edemem. Söylediğime pişman oldum. Ceza reisine bir şey söylemeyeceksin. Bana söz veriyorsun değil mi evladım?" diye yalvarmaya başladı. Ben, ona canımı seve seve verirdim. Fakat haysiyetime taalluk eden böyle nazik bir meselede kollarımı bağlayıp durmak için söz veremezdim.

Ertesi sabah ceza reisini çarşıda yakaladım. Ağzıma geleni söyledim. O, mukabele etti. Sokak ortasında dövecektim. Büyük bir rezalet olacaktı. Fakat aramıza girdiler, ayırdılar. Mesele çabucak etrafa yayıldı. İki saat sonra vali, beni makamına çağırdı. Şiddete tekdir etti: "Bu meseleyi kapatıyorum. Fakat ceza reisine alenen tarziye vereceksin. Bir daha böyle bir şey işitmeyeyim. Ya edebinle oturursun, ya pılıyı pırtıyı toplayıp buradan aşarsın." Bu hakaret, değil bir validen, Allah'tan gelse tahammül edemezdim. Kan beynime çıktı. Şiddetle mukabele edecektim. Fakat o dakikada gözümün önüne masum ve mazlum ailem geldi. Tevekkeli:

"*Viran olası hanede evlâd ü ıyâl var*" dememişler.

Birdenbire açıkta kalırsam ne yapardım? Çaresiz sustum ve ömrümde ilk defa yeis ve zilletimden ağlayarak dışarı çıktım.

Diyarbakır, 13...

Uğradığım hakareti bir türlü hazmedemiyordum. Hırsımdan kuduruyorum... Melek kaynanam, "Bu vakaya biz sebep olduk, değil mi? Keşke dilim tutulsaydı da söylemez olaydım. Ya hiddetle elinden bir kaza çıksaydı, ya valiye karşı gelseydin? Allah bizi korudu?" diyor.

Fakat karım çocuk... O, bu hakarete sırf kendini ve annesini düşünerek katlandığımı anlamıyor. Beni gevşek buluyor. İstihfaf eder gibi bir tavırla, "Sen çok tatlı adamsın... Kimseye hatırını saydıramıyorsun!" diyor.

Bir erkek, bahusus seven bir erkek için karısının ağzından bu sözleri işitmek ne acı şey... Bazen, "ne olursa olsun şu ceza reisine fevkalade bir şeyler yaparım. Bu yüzden beni isterlerse öldürsünler, fakat karımın gözünde, hatırı sayılmayan gevşek bir adam olmak zilletinden kurtulayım!" diyorum.

Fakat kaynanam, söner gibi olan hiddetimin zaman zaman tekrar alevlendiğini gördükçe öyle yalvarıyor ki... Kadın, adeta beyaz saçlarıyla ayaklarıma kapanmaya kalkıyor. Bu vaziyet karşısında ne yapabilirim? Çaresiz tahammül değil mi?

Diyarbakır, 13...

Ah, bu kaynanamın fazla merhameti.

Vergi memurlarından birinin mühim bir suiistimali yakalanmıştı. Sınıf arkadaşlarımdan bir maliye müfettişi tahkikat yapıyordu. Herif hem azledilecek, hem hapse girecekti. Bu vergi memurunun karısı bir gün bizimkilere misafir gelmiş. Birçok ağlayıp sızlamış:

"Maliye müfettişi sizin beyin mektep arkadaşıymış. Sözünden çıkmaz, bir sözünü iki etmezmiş. O isterse arkadaşına söyler, kocamı kurtarır, ocağınıza düştük!..." diye yalvarmış. Merhametli kaynanam, "Merak etme hanım... Ben bu ak saçlarımla oğlumun ayaklarını öperim... Oğlum zaten sevap işlemeyi seven bir adamdır... Senin kocanı kurtarır!" demiş. Kadıncağız, ağlaya ağlaya bana bunları söylerken, "Mümkün mü anneciğim, bir hırsızı himaye etmek doğru değil... Sonra, böyle bir şeyi bir arkadaşıma nasıl teklif ederim? Ben sıkılmayıp söylersem o, benim sözümü nasıl dinler?" diyordum. Fakat onun boynunu bükerek, yerlere kapanarak yalvarışı beni biraz yumuşattı.

Meveddet'e gelince, kaşlarını kaldırıyor, "Anne, biliyorsun ki o yumuşak bir adamdır. Arkadaşı ama, bakalım onu dinler mi?" diye benim kudretimden şüphe ediyordu. Doğrusu onun bu şüphesi beni ihtiyar kadının gözyaşlarından ziyade tahrik etti.

Bu işi yapmaya çalışırım, diye vaat ettim ve arkadaşımı bütün kuvvetimle sıkıştırmaya başladım.

Doğrusunu söylemek lazım gelirse, müfettiş, esasen pek karakter sahibi bir adam değildi. Hafif bir mukavemetten sonra ricamı kabul etti. Muvafık bir rapor vererek vergi açıklarının bir kısmını kapatmak şartıyla azilden ve hapisten kurtardı. Bir vazifeyi suiistimal cürmüne alet oldum. Fakat vicdanen muazzep değilim. Hem bir aileyi felaketten kurtardım. Hem kaynanamın gönlünü aldım. Hem de karımın nazarında yükseldim.

Diyarbakır, 13...

Meveddet hasta...

Belediye doktoru onu uzun uzadıya muayene etti. Bir şey bulamadı. "Belki sinirleri biraz zayıf... Başka bir şey göremiyorum" dedi. Emniyet edemedik. Diyarbakır'daki bütün doktorları sırasıyla getirttik... Onlar da aşağı yukarı aynı şeyi tekrar ettiler.

Filhakika görünüşte Meveddet'in hiçbir şeyi yok... İştahı, uykusu yerinde. Ben evde olduğum zaman benimle, dairede bulunduğum vakit konu komşu ile gülüp eğleniyor... Ut çalıyor... Evet, görünüşe nazaran doktorlara hak vermek lazım. Fakat zaman zaman ortada hiç sebep yokken birdenbire hırçınlaşmasına, uzun uzun ağlayıp çırpınmasına, önüne gelenle kavga etmesine sebep ne?

Zavallı çocuğun herhalde bir şeyi var ki, böyle yapıyor. Onu memnun etmek, rahat yaşatmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmiyorum. Evimizde hizmetçiden başka bir kadın, bir de onun oğlu Hafız Receb isminde bir molla var. Kaynanamın da mükemmel bir ev kadını olduğunu hesaba katarsak beş kişi Meveddet'in saadeti için yorulup çabalıyoruz demektir. Ben dışarıda çalışıyorum. Hafız, alışverişle meşgul oluyor. Hâsılı, hepimiz Meveddet'in gözünün içine bakıyoruz. Elini sıcak sudan soğuk suya sokturmuyoruz. Şu halde bu buhranların sebebi, manası ne?

Bazen günlerce bana darıldığını hissediyorum. Geçen gün durup dururken ayaklarını yere vurarak, "Sıkılıyorum. Ben de babam gibi öleceğim. Beni buralarda bırakıp gideceksiniz!" diye tepinip feryat etmeye başladı.

Artık ne düşüneceğimi, ne yapacağımı şaşırıyordum. Tecrübeli ve zeki kaynanam, imdadıma yetişti. Meveddet'in

bu hastalığı için bir teşhis koydu ki, doktorların o müphem "sinir zafiyeti" tabirinden çok daha mükemmel. Meveddet yine uzun bir hırçınlıktan sonra odasına çekilmişti. Kaynanam, mangaldaki ateşleri eşeleyerek mahzun mahzun düşünüyordu:

— Anne, ben bir şey anlayamıyorum... Ne yapacağız? dedim.

O, tereddütle:

— Vallahi ben de bilmem oğulcuğum ama, dedi, hani neferlerin bir sıla hastalığı vardır... Benim anladığıma göre yavrucuğum o hastalığa tutuldu.

Ben, evvela güldüm:

— Fakat Meveddet İstanbul'u bilmez ki, onun hastalığına tutulmuş olsun, dedim.

— Ne kadar olsa kanında İstanbulluluk var çocuğum! dedi. Sonra, ablası Ruhsar'a da çok düşkündür... Ben bağrıma taş basıyorum, tahammül ediyorum ama... O, ne kadar olsa cahil taze... Anlaşılan kardeşini göreceği geldi, kendi yaşında tazelerin İstanbul'da gezip eğlendiklerini haber alıyor... Sonra, burası da onu çok sıktı. Memleketin hali malum. Fazla olarak ahalinin dedikodusu... Biliyorsun ya yavrum, bütün memleket bize düşman... Önüne gelen bizimle uğraşır. Ama belki de ben yanılıyorum. Sen daha iyi bilirsin.

Kaynanam, fazla bir şey söylemeden çıkıp gitti. Bu sefer de ben mangalın başında düşünüp kaldım.

İhtiyar kadının söylediği şeylere benim de aklım yatmıştı. Ona verilecek cevap yoktu. Ah, fukaralık! Sevdiği bir insana istediği bir temiz havayı bile aldıramamak ne acı şey. Meveddet, ara sıra bana takılır:

— Namuslu bir adam oldun da eline ne geçti? Sanki baş-

kaları gibi çalıp çırpaydın, bizim de elimizde beş on paramız olurdu. Böyle sıkıntı çekmezdik. Hiç değilse biraz daha gözünü açamaz mıydın? Bak eski defterdar... İstanbul'da bilmem ne müsteşarı oldu geldi.

— İyi ama, o adam vali aleyhinde saraya curnal göndermişti.

— Fena mı etti? Vali için, "Bu adam vilayeti kasıp kavuruyordu!" diyen sen değil miydin?

Meveddet'e, çaresiz, sudan bir cevap verdim. Curnalcılığın hırsızlık kadar fena bir şey olduğunu bu tecrübesiz genç kadına nasıl anlatırdım? O, devam eder:

— Hiç olmazsa amirlerinle hoş geçinseydin!... Arkadaşların arasında bu kadar ilerlemiş adamlar var... Onlara rica etsen sana bir iyilik yapamazlar mıydı?

Bu sitemli şakalar için Meveddet'e kızardım. Fakat şimdi ona hak vermeye başladım. Evet, biraz daha gözümü açamaz mıydım?

Mamafih, o gece karar verdim. Bir yolunu bulup behemehal İstanbul'a gideceğim. Sevgili karımın göz göre göre gurbet illerde ölüp gitmesine nasıl tahammül ederdim?

Diyarbakır, 13...

Meveddet'le annesi bir haftadır sevinçten uyku uyumuyorlar. Nihayet İstanbul'a gidiyoruz. Sekiz on güne kadar buradan hareket edeceğiz.

Ancak bu muvaffakıyeti elde edinceye kadar ne çektiğimi Allah'la ben bilirim. Mamafih muvaffakıyet dediğime bakıp da bunu bizim için pek hayırlı bir şey zannetmemeli. Bilakis istikbalden çok korkuyorum.

İstanbul'da iyi bir memuriyet alabilmek için başvurmadığım çare kalmadı. Başka vakit selam vermekte bile tereddüt edeceğim ne insanlara yüz suyu döktüm. İstanbul'da uzak, yakın tanıdıklarımdan hepsine rica mektupları yazdım. Adeta dilencilik ettim. Bu mektupları yazarken bazen kullandığım zelil tabirlerden arlanıyor, kalemi elimden atıyordum. Sonra onlara tekrar devam etmek cesaretini bulmak için, "Hele bir kere yazayım da yarın salim kafayla tekrar okurum... Belki de göndermem!" diye kendi kendimi aldatıyordum.

Zevcemin ölecek derecede hasta olduğuna dair bir rapor tedarik ederek Dahiliye Nezareti'ne gönderdim. Hâsılı, başvurmadığım çare kalmadı. Fakat bütün bunlar boşa gitti. Bir türlü İstanbul'da münasip bir memuriyet almaya muvaffak olamadım. Nihayet bildiklerden biri vasıtasıyla bana bir gümrük müfettişliği bulundu. Gerçi o da muhakkak bir şey değil. Sadece bir vaatten ibaret. Fakat ne olursa olsun buradan kurtulmak, kendimi İstanbul'a atmak istiyorum.

Evet, bir haftadan beri ailemin gözüne uyku girmiyor. Ben de gerçi öyleyim; fakat bendeki uykusuzluğun sebebi büsbütün başka... Bir aile ne kadar küçük olursa olsun tek insana benzemiyor. Yalnız insan, sıkıya gelirse kuru ekmek de yiyebilir, temiz memur redingotunu yamalı bir gömlek üzerine de giyebilirim. kimse insana ne yediğini sormaz, "Düğmelerini çöz de iç çamaşırına bakayım" demez.

Fakat başınızda saadetini temine, şerefini muhafazaya mecbur bulunduğunuz bir aile bulunursa iş büsbütün değişir.

Ben, Diyarbakır'da haberim olmadan boğazıma kadar borca batmışım. Her tarafa ufak tefek dilenci borçları. Onları

ayrı ve dağınık gördükçe ehemmiyetlerini anlamıyordum. Fakat buradan alakamı kesebilmek için bir hesap yapmak lazım geldi. İşte o zaman netice karşısında dehşetten ölecektim. Sade bu yekûnu tedarik etmekle de iş bitmezdi. Mühimce bir yol masrafım olacaktı. Sonra İstanbul'da yeni bir yuva kuracaktım. Nihayet yeni memuriyetimden aylık alıncaya kadar kıt kanaat geçinebilmek için az çok bir paraya ihtiyacım olacaktı.

Bu para işi için de yine Diyarbakır'da çalmadığım kapı, yalvarmadığım insan kalmadı. Bütün şehre kepaze oldum. Arkadaşlıklarına, insanlıklarına, hatta mürvetlerine müracaat ettiğim insanlardan fena muamele de görmeye alıştım. İstiskalleri, istihzaları anlamamazlıktan geliyorum. Açık hakaretlere boyun eğiyorum. Ya Rabbi, ben ne kadar düştüm!... Eskiden başkalarının bana hakaret etmesine değil, acımalarına bile tahammül edemezdim.

Burada yerli zenginlerden Abdüssamed Bey isminde bir evkaf müdürü var. Âlim ve kıymetli bir adam. İstanbul'da da hatırını sayıyorlar. Hatta birkaç sene evvel evkaf nazırlığı teklif etmişler... Kabul etmemiş... Evkaf müdürlüğünü sırf eğlenceli bir meşguliyet diye yapıyor.

Bu Abdüssamed Bey, eskiden beni çok severdi. Fakat ceza reisi vakasından sonra benden soğur gibi oldu. Eskiden sık sık beni evine çağırdığı halde sonradan sokakta rast geldikçe şöyle üstünkörü bir selam ile iktifa etmeye başladı.

Ben de tabii ona göre soğuk muamele yapıyordum. Fakat öyle bir gün geldi ki... Yukarıda da söyledim ya, ben çok düştüm... Evet, bir gün utana utana Abdüssamed Bey'in kapı-

sını çaldım ve ondan bir lütuf rica ettim. İstanbul'da tanıdıkları çoktu. Orada iyi bir yere tayin edilmem için bir mektup verirse bana büyük bir iyilik etmiş olurdu. Fakat evkaf müdürü bu ricamı çatkın bir çehre ile reddetti:

— İstanbul'un sizin için mahz-ı felaket olacağına kaniim... Böyle bir işe delalet edemem, mazur görünüz, dedi.

Fena halde canım sıkıldı. Fakat tabii bir şey söyleyemedim.

Bir gün, dairede Abdüssamed Bey'e tesadüf ettim.

Valinin yanından çıkıyordu. Soğuk bir selamla yanından geçiyordum. Beni elimden tuttu:

— Nihayet arzunuza muvaffak olmuşsunuz... İstanbul'a gidiyormuşsunuz, öyle mi? dedi.

— Evet, gümrükte bir müfettişlik vaat ettiler, dedim.

— Fena ettiniz.

— Refikam cariyenizin sıhhati için böyle icap ediyordu.

— Ya... Öyle mi?

Abdüssamed Bey, bu sözleri hafif bir istihza ile söylemişti.

— Yolculuk ne vakit?

— Niyetim yakında... Fakat bazı mâniler var ki...

— Para meselesi, değil mi?

Başımı önüme eğdim.

— Zannederim bazı borçlarınız için sıkıntı çekiyormuşsunuz... Ben sizi öteden beri severim... Arzu ederseniz size bir miktar para ikraz edebilirim.

Hayretle başımı kaldırdım. Abdüssamed Bey'deki bu tebeddülü bir türlü anlayamıyordum.

Evkaf müdürü hafifçe gülümseyerek izahat verdi:

— Efendim, İstanbul meselesinde size maalesef hiçbir

muavenette bulunmayacağımı söylemiştim. Fikrimce bu sizin lehinize bir şey değildi. Fakat mademki olan olmuştur. Bunca yıllık tuz, ekmek hakkı var... Size ufak bir hizmette bulunmayı vazife bilirim... Yarın akşam bendehaneye teşrif ediniz de şu işi bitirelim, olmaz mı?...

Eski vakarımı çoktan kaybettiğim için Abdüssamed Bey'e zelil bir şekilde, adeta elini, eteğini öpercesine teşekkür ettim.

"Kul darda kalmadıkça Hızır yetişmez" diye meşhur atasözü vardır... Bu gece haftalardan beri ilk defa rahat bir uyku uyuyacağım.

İnşallah talihim artık dönmüştür. İstanbul'daki işlerim iyi giderse Abdüssamed Bey'e olan borcumu öder, bu büyük minnet yükünden kurtulurum.

Diyarbakır, 13...

Dün akşam Abdüssamed Bey'i ziyaret ettim. Bana epeyce para verdi. Bazı perakende borçlarım için de kefil olmayı vaat etti. Senet yazmak istedim:

— Hacet yok, dedi. Ne vakit eliniz genişlerse gönderirsiniz... Şayet Allah göstermesin işleriniz daha fena giderse o takdirde zaten sizi sıkıştırmam...

Abdüssamed Bey'den bir ehemmiyetsiz ricam daha vardı. Gayet kolayca yapabileceği bir şey! Fakat bu kadar iyiliği kâfi görmemiş gibi bir de bunu istemek bana fazla yüzsüzlük olacak gibi geliyordu. Mamafih, onun bir sözünden cesaret alarak bunu da söyledim.

Abdüssamed Bey bilmem ne vesile ile:

— İnsan sevindirmek ne güzel bir şeydir, demişti, bazen

küçük bir iyilik, ölünceye kadar hayır ile yâd edilmenize vesile olur.

— Beyefendi Hazretleri, dedim, sizin kadar yüksek ruhlu insan dünyada nadir bulunur... Bir biçarenin sizden büyük bir istirhamı var... Tavassutumu rica etti... Buraya gelmeden evvel ellerimi öptü... Fazla olarak benim için pek kıymetli olan bir insanın, kayınvalidem cariyenizin de ricası inzimam etti. Elçiye zeval yok değil mi efendim?

Mahcubane ellerimi ovuşturuyordum. Abdüssamed Bey, "kayınvalidem" sözünü işitince kaşlarını çatmış, sert bir tavır almıştı. Dik dik yüzüme bakarak:

— Buyurunuz!... dedi.

— Efendim, bendehanede fakir bir hafız yatıp kalkar... Bir de ihtiyar, alîl anası var... Kendi halinde fakir iki biçare... Bize o kadar alıştılar ki, kendilerini adeta aileden sayıyorlar... Ayrılacaklarına pek üzülüyorlar... Fazla olarak biz buradan gittikten sonra yersiz, yurtsuz da kalacaklar... Kayınvalidemin aklına bir şey geldi... "İstanbul'da evkaf işlerinde, cami hademeliği filan gibi vazifelerde bu kadar insan kullanıyorlar... Acaba beyefendi İstanbul'daki tanıdıklarından birine birkaç satırlık bir tezkere lütfetmezler mi? Biçareler yine bizde yatıp-kalkarlar... Az çok ev işlerine de faydaları olur" dedi. Evvela razı olmadım, "Yapamam, elimden gelmez. Bunca lütuftan sonra bir de bunu istemek fazla saygısızlık olur" dedim ama, çok yalvardı... Hafız ile ihtiyar annesi de ayaklarına kapanınca... Biçarelerin halini görseydiniz, acırdınız beyefendi...

Sözlerim, Abdüssamed Bey'de umduğumun büsbütün aksi bir tesir yapıyordu. Ben söyledikçe, o kâh hiddetleniyor gibi görünüyor, kâh istihfaf ile dudak büküyordu. Nihayet,

bana acıyor gibi tuhaf bir nazarla yüzüme bakmaya başladı. Sözümü bitirdiğim zaman beni elimden tuttu, yanındaki sandalyeye oturttu:

— Mürşid, oğlum, dedi, ben kimsenin işine karışmamayı kendine meslek edinmiş bir adamım. Buna rağmen sana çok ehemmiyetli bazı şeyler söyleyeceğim. Beni hayırhah bir baba telakki et... Mamafih, suitefsir edersen o da senin bileceğin şey... Ben kendime düşen insaniyet vazifesini yapayım da... Diyarbakır'da artık çocukların bile bildiği bir hakikat var. Bunu yalnız sen bilmiyorsun; anlamıyorsun... Halbuki cidden gözü açık, anlayışlı da bir adamsın... Göz, kendi kendini göremediği gibi anlaşılan pek yakınında olan şeyleri de göremiyor... Oğlum, sen bu ailenin kızıyla evlenmekte çok hata ettin... Kendi elinle kendini asmış olsan bence daha iyi ederdin... Çünkü bir an içinde kurtulurdun...

Elinde tuttuğu elimin şiddetle takallüs ettiğini hissederek daha kuvvetle sıktı:

— Mürşid, oğlum, metin ol... Sözümü sonuna kadar dinle... Bugün değilse bile, yarın bana hak vereceksin. Sana bildiğimi ve düşündüğümü bütün acılığı ve açıklığıyla söylüyorum... Dışarlıkta insanlar daha kolay anlaşılır... Kızını aldığın aile çok berbat bir ailedir... Adını adeta salâvatla andığın kaynanan bir yılandır. Zavallı kayınbabanı onlar mahvettiler. Adamcağızın ne kadar ıstırap çektiğini bilemezsin. Ölüm, onun için aynı saadet oldu... Pek çok kimseler bugün adamcağızı lanetle yâd ederler... Fakat ben, işin içyüzünü bilirim. Temin ederim ki, ondan daha namuslu, iyi ve çalışkan pek az memur vardı. Ne yalan söyleyeyim, biçarenin ölümüne adeta memnun oldum... Ben, ölümü zillet ve ıstırap içinde yaşamaya tercih eden bir adamım... Evet, o ölüp kurtuldu. Fakat aradan bir ay geçmeden sen bu zalimlerin pençesine düştün... Bu

izdivaca hiç taraftar olmadım. Fakat iyi takdir edersin ki, böyle bir meselede bana söz düşmezdi. Hatta Allah bilir, bu saate kadar bunları söylemek de aklıma gelmezdi. Yalnız, son rica beni çileden çıkardı. Mürşid, evladım. O hafız kimdir, senin evinde ne yapar, biliyor musun? Elinden Kur'an, ağzından Allah ismi düşmeyen kaynananın âşığıdır. Bunu herkes bilir... Senin de anlamaya idrak mevkiin şüphesiz müsaitti. Fakat şu var ki, sen, bu kadar şenaati aklına sığdıramayacak kadar temiz ahlaklıydın... Şimdi bu dakikada sükûnetle düşünmeye, vakaları birer birer hatırlamaya muvaffak olsan derhal hükmünü verirdin... Hain kadın, seni bu kadar saf ve temiz görünce herifi eve almaya, sana besletmeye cesaret etti.

Bütün Diyarbakır'a rezil oldun... Hem sade bu meselede mi? Seni boğazına kadar borca batırdı. Diyarbakır'ın en zengin yerli ve memur aileleriyle başkoşmaya kalktı. Sana kazancının beş misli para sarfettirdi. Sonra, seni kendi bitip tükenmez dedikodularına, pisliklerine alet etti. Onların yüzünden önüne gelenle kavga ettin. Hakaret gördün. Eskiden seni pek ziyade takdir eder ve severken, sonradan soğuk muamele etmemin sebebi buydu. Nihayet buralara sığamadılar. İstanbul diye tutturdular. Burada geçim bir dereceye kadar kolaydır... Fakat, seni orada az bir zaman içinde paçavraya çevirecekleri muhakkak... Bunu bildiğim için İstanbul'a nakletmene şiddetle muhalefet ettim. Fakat ne çare ki, seni fikrinden döndürmeye muvaffak olamadım. Yalandan bir hastalık çıkarıp seni kandırdılar. Korkarım ki, İstanbul'da buradakinden bin kat daha zelil ve sefil olacaksın Mürşid... Kaynananla karın öyle insanlardır ki, kocalarını hırsızlığa, katilliğe kadar sevketmekten çekinmezler... İstanbul'da belli başlı bir iş bulamazsan hemen Allah sana acısın... Vukuat nasıl olsa göz-

lerini açacak... Fakat ben, bir ayak evvel bu hakikati sana anlatmak istedim... Neye gittiğini, ailem diye sevdiğin insanların ne makule mahluklar olduğunu bilirsen belki bir dereceye kadar gözünü açarsın... İşte Mürşid... Ben, bunları söylemekle bir insanlık, arkadaşlık, babalık vazifemi yaptığıma kaniim. Benden bu kadar, Allah muinin olsun...

....

Bu sözler, bütün düşüncelerimi, itikatlarımı, sevgilerimi kökünden baltalıyordu. Binaenaleyh bende şiddetli bir isyan uyandırmaları lazım gelirdi. Fakat büsbütün aksi bir netice hâsıl oldu. Onları hemen hemen tereddütsüz ve münakaşasız kabul ettim. Bunları belki ben de müphem surette hissetmişim. Fakat kim bilir nasıl bir ihtiyaçla daima tevil yollarına sapmış, açık düşünmekten ve hüküm vermekten çekinmiştim.

İstinat noktaları yavaş yavaş aşınan, sonra günün birinde en ehemmiyetsiz bir sarsıntı ile birdenbire çöken binalara benzedim...

ÜÇÜNCÜ KISIM

Defterin ilk kısmı burada bitiyordu. Onu takip eden birkaç sayfada karmakarışık rakamlar, adresler, evrak-ı resmiye numara ve tarihleri vardı. Sonra, aradan on sene geçtiğini gösteren bir tarih ile tekrar başlıyordu:

Nisan 13...

Bahar olmuş... Bunu karşı bahçede çiçek açmış bir ağaçtan anladım.

Pencerenin yanında saatlerce oturdum, civar binalardan birinin damında kayboluncaya kadar güneşi seyrettim. Burada ne kadar rahattım. Artık gece, gündüz çalışmaya, didinmeye mecbur değildim. Rakıyı da bırakmıştım. Sinirlerim düzelmişti. Hazır yemek, hazır yatak, gam yok, kasavet yok. Etrafımdaki insanlarla konuşuyor, adeta tabii ve mesut bir insan oluyordum. Yazık ki, bir hafta sonra müddetim bitiyor, hapishane-i umumiden çıkıyorum: büyük zindanıma dönüyorum. İşkencelerim tekrar başlayacak. Tekrar iş aramak için oradan oraya koşmak, el etek öpmek, en ağır hakaretlere boyun eğmek lazım gelecek... Geç vakit ellerim boş, midem boş, ayak-

kaplarım su içinde köprünün ayazında vapur beklerken tekrar karanlık suları seyretmek, kendini bir türlü ölüme razı edemeyerek dakikalarca kararsızlıktan mahvolmak lazım gelecek... Sonra, gece yarısına doğru mağlup ve ümitsiz, cehennemin kapısını çalmak...

Şansım yardım eder de iş bulursam aynı hal... İşlerin en sefili, en öldürücüsünü yapmaya razı olduğum halde kazancım yine ihtiyaçlarıma kâfi gelmeyecek... Yine dolandırıcılığa, hırsızlığa başlayacağım... Yine yakalanmak, yine hakarete uğramak, karakollara, mahkemelere sürüklenmek, hapse atılmak korkusu... Güya hapishaneye girmek, iyi kötü bir yemek ve yatak bulmak, üç beş ay lakayt ve müsterih yaşamak korkulacak bir şeymiş gibi... Ben, dünyada bu manasız korkuya kızdığım kadar hiçbir şeye kızmıyorum... İnsan, ilk defa hırsızlık edeceği zaman tereddüt etsin, korksun. İlk defa yakalandığı, türlü hakaretle mahkemeye verildiği zaman utansın; anlarım. Fakat aynı şeyi ikinci, üçüncü, dördüncü defa tekrar etmeye mecbur kaldığınız vakit aynı tereddüdü, aynı korku ve hicabı duyarak boş yere kendinizi üzerseniz buna ne denilir?

Bana acıyıp iş veren insanlardan bir kısmı ne olduğumu, ilk fırsatta ne yapacağımı pekâlâ biliyorlar. Bunun böyle olacağına kendim de eminim. Fakat buna rağmen her defasında kendi kendimi ikna için saatlerce uğraşıyorum.

Mamafih yine bir dereceye kadar yaşamak tarzına alışmıştım. Sonra mütemadiyen bulup buluşturup içiyordum. Bazen günlerce kendimi bilmediğim, hiçbir acıyı duymadığım oluyordu. Fakat şimdi bu beş aylık istirahatten sonra zindanıma dönmek... Bana güç gelecek...

Ben Diyarbakır'dan döneli aşağı yukarı on sene oluyor. Merhum Abdüssamed nasıl bir aileye düştüğümü, bu gidişle

nasıl mahvolacağımı bana haber vermişti. Gözlerimdeki perde birdenbire düşmüştü. Fakat ne çare ki, bu korkunç uçurumun kenarında bir kere ayağım kaymıştı. Nevmidane uğraştım, en zayıf ümitlere sarıldım. Fakat hiçbir şey beni bu uçuruma yuvarlanıp gitmekten kurtaramadı.

Vaat edilen gümrük müfettişliği için İstanbul'da beni iki ay uğraştırdılar. Başka bir zamanımda olsaydı bu memuriyeti belki hiç de alamazdım. Fakat çaresizlik –canını kurtarmak için çırpınan hayvanlar gibi– kuvvetimi kat kat artırmıştı. Mütemadiyen koşuyor, yalvarıyor, hatta tehdit ediyordum. Bu müddet zarfında ailemin her günkü ihtiyaçlarını temin etmek için de ayrıca binbir müracaat etmek lazımdı.

Ailem, en zalim ve sinsi bir düşman gibi omuz başımda bekliyor, hariçle yaptığım amansız mücadelede mütemadiyen hızımı kesiyor, beni arkadan vurmak için en zebun ve mağlup saatlerimi bekliyordu. Ben, işe girdikten sonra da, bu böyle devam etti. Onlardan biraz yardım ve vefa göreydim, belki kendimi bir dereceye kadar toplar, yavaş yavaş borçlarımı öderdim.

Fakat, yazık ki böyle olmadı; günden güne borçlarım arttı, bütün gün işbaşında yoruluyordum. Sonra bu bitince alacaklılara sıra geliyordu. Nihayet bu yorgunluk kâfi değilmiş gibi bir de evde, mücadelelerin en üzücü ve harap edicisine girişmek lazım geliyordu. Bütün azmime ve kuvvetime rağmen ben de bir insandım. Yorgunluktan, yeisten kendimi kaybediyordum. Vücudum gibi zihnim de bitap düşüyordu.

O vakit, dünyada bir insan gibi ne düşündüğümü, ne yaptığımı bilmiyordum. Bu tesirlerle vazife başında ufak tefek yolsuzluklara, daha doğrusu suiistimallere, hırsızlıklara başladım. Bir kere bu yola girildi mi tabii, çorap söküğü gibi gider... Evvela bazı yolsuzluklara göz yumuyor; bunun temin

ettiği para ile sokakta yakama yapışan, evde kapımın önüne gelip rezalet çıkaran alacaklıların en azılılarını susturuyordum. Sonra işi büyüttüm; insafsızca çalmaya başladım. Az zaman içinde elime epeyce para geçti. Bu paranın pek azını borca kapadım. Çünkü alacaklıların hakaretinden utanmamaya alışmıştım.

Evden, bu fazla paranın nereden geldiğini sormuyorlardı. Sade çok memnundular. Kaynanam, mütemadi şikâyetlerine, beddualarına nihayet vermişti. Eskisi gibi yüzüme gülüyor, "Benim hayırlı oğlum. Allah seni başımızdan eksik etmesin!" diye sırtımı okşuyordu. Karımın sinirleri de bir dereceye kadar sükûnet bulmaya başlamıştı. Ben bu kadınların ne mal olduklarını artık anlamıştım.

Eski masum muhabbet ve hürmetle onları sevmeme imkân yoktu. Fakat buna mukabil çocuklarım için deli oluyordum. Hırsızlığı bu kadar isyansız kabul edişimin sebebi biraz da onlardı. Çocuklarım, belki büyüdükleri zaman babalarının ne adam olduğunu öğreneceklerdi, bundan utanacaklardı. Fakat ne yapalım? Bana onların saadeti lazımdı.

Hâsılı ömrümün birkaç senesi, saadet diyemem, fakat oldukça sükûnet ve rahat içinde geçti. Nihayet bir gün, hiç beklemediğim bir saatte, yaptığım hırsızlıklar meydana çıktı. Beni gümrükten attılar. Mahkemeye verdiler, beş ay hapis yattım. Benim varidatın arkası kesilince evde en kara bir sefalet başgösterdi. Kaynanam, kapı kapı dolaşarak ağlıyordu. Herkes, bu talihsiz kadına acıyordu. Koca yüzünden olduğu gibi, damat yüzünden de gülmemişti. Büyük damadı kızlarından birini kurşunla öldürmüştü; Akkâ zindanında çürüyordu. Bu felaket yetmiyormuş gibi, küçük damadı da hırsızlık yaparak hapse girmişti. O da bu gidişle küçük kızını sefalet içinde öldürecekti. Evet, bizi bütün tanıyanlar feci bir surette

öldürülen büyük baldızım Ruhsar'a, sefalet içinde inleyen kaynanama, karıma, çocuklarıma acıyorlar, bize lanet ediyorlardı. Fakat hakikatte bu facianın en masum kurbanları biz iki damattık. Bacanağım, sert, haşin bir erkekti. Fakat manasıyla temiz ve namusluydu. Facianın içyüzünü ben bütün teferruatıyla bilirim. Baldızım Ruhsar'ı bu orta yaşlı adama serveti için vermişlerdi. Bacanağım ona kibar bir hayat yaşatıyordu. Fakat karım gibi, baldızım da hayat dersini kaynanamdan almıştı. Hiçbir şeyden memnun olmazdı. Saadetin hangi mertebesine çıkarsan kâfi görmez, kendisini daima mazlum ve mağdur satarak sızıldanırdı. Bu terbiyeye göre, erkek, daima zalim, sinsi ve yalancı idi. Binaenaleyh ona karşı kadın daima zalim, sinsi, yalancı olmalıydı. Bir an ona güleryüz göstermemeli ve bir an neşeli ve memnun görünse mutlaka bir şey icat edilip zehirlenmeli, vermek istemediğini zorla, yahut hile ile elinden almalıydı. Hepsinin bilinmeyen yerlerde gizli servetleri, sefahat yerleri, takım takım kadınları vardı. Bir sabah mesut bir adam hissiyle evden çıkarsa, dışarıda mutlaka karısı, ailesi aleyhine bir fesat çevirirdi. Binaenaleyh onu mütemadiyen üzmeli, ezmeli, kudurtmalı, sersemletmeliydi.

Dünyada herkesin kendi küfvuyla evlenmesi lazım gelse, baldızım ancak ben halde küçük bir memurun, yahut şöyle böyle bir esnafın karısı olabilirdi. Değeri, derecesi o idi. Fakat talih onu kendinin kat kat fevkinde bir adamın karısı yapmıştı. Böyle olduğu halde yine şikâyet ediyorlardı. Karım için, "parasız, ahlaksız, serseri bir memur parçasına düştü!" diye dert yanan kaynanam, büyük kızı için "hali vakti yerinde, fakat tabiatsız, kaba, zalim, yaşlı bir adama düştü! Çocuğum bedbaht oldu!" diye şikâyet ediyordu. Hem bunları benim yanımda söylüyordu.

Ruhsar; saf, iptidaî bir kadındı. Fakat annesi gibi sinsi ve

hilekâr olduğu için ona "zeki, ince, yüksek" derlerdi. Kaynanam zaten mayası kötü olan bu cahil kadını zehirlemeye başladı:

— Allah versin. Karun gibi zengin adam ama, kızımın başına bir ev almadı. İki dükkâncık yapmadı. Gül gibi taze, güzel kızım, bu kaba dilli, cahil, yaşlı adama boğazı tokluğuna karılık ediyor... Çirkin ve yaşlı olduğuna göre evladımı hiç olmazsa giyim kuşamla avutsa... Çocuğum her gün gezip yürüyerek gönülcüğünü avutsa... O da yok... Kim bilir kaç tane kapatması var. Paralarını kim bilir ne sokak süprüntülerine yediriyor? Kızımın ağzı var, dili yok... Kuzu gibi saf bir çocuk... O nankör, kızım gibi bir meleğe düşeceğine zamane kaltaklarından birine düşmeliydi, görürdüm halini. Elinde, avucunda para mı, yoksa çapkınlık etmeye mecal mi bırakırdı? Dua etsin ki bizim gibi saf insanlara düştü.

Dediğim gibi, zaten mayası bozuk olan baldızımı bu sözler büsbütün deli etti. Ruhsar, işinden, gücünden, evinden, ailesinden başka bir şey düşünmeyen adamcağıza bir cehennem hayatı yaşatmaya başladı.

Kaynanam, bu kadarla da kalmadı. Kocasını daha kuvvetle avucu içine alması için ona tehlikeli nasihatler vermeye başladı:

— Karısını ihmal etmesi ondan fazla emin olmasından ileri geliyor... Kızım, hâşâ kötülük etsin demem. Lakin bu kadar saf olmayıp da onu biraz kıskandırsa görürsünüz nasıl değişir? Namuslu kadına rağbet kalmadı. Bu erkekler hep kötülerden hoşlanıyorlar.

Yukarıda da yazdım ya, bu faciayı kimse benim kadar tafsilatıyla bilmez. Ruhsar, adamcağızı kuşkulandırmak, kıskandırmak için hafif perdeden oynaklığa başladı. Zaten cibi-

liyeti bozuk olduğu için bir oyun, bir hile gibi başladığı şey yavaş yavaş sahiye döndü. Nihayet yine kendi akrabasından bir ahlaksızın pençesine düştü. Kocası vakayı haber aldı. Karısının kendisini bu kadar bayağı bir şekilde aldatmasını nefsine yediremedi ve malum felaket oldu.

Bacanağımı hapishanede, ilk evvel ben ziyarete gittim.

— Ben zaten çok vahşi tabiatlı adamım... Gözümü kan bürümüştü. Deli gibi olduğum bir saatte elimden bir kaza çıktı. Nasıl olsa mahkûm edileceğim. Fakat bir de âleme rezil olmak istemem... Karısı tarafından aldatılmış bir adam olduğumu itiraf edemeyeceğim. Vakanın hakikatini mümkün olduğu kadar saklayacağım... dedi ve sözünü tuttu.

Ruhsar'ın asıl katili bence anasıdır. Fakat bunu kime anlatabilirsin? Bunlar, öyle şuursuz, zehirli mahluklar ki, kendi fenalıklarını kendileri de bilmiyorlar. Bilmeden mütemadiyen zulüm ve fenalık yaptıkları halde masum bir tavırla zulümden şikâyet ediyorlar. Ağlıyorlar.

Bana, "Onları bu kadar iyi anladığın halde niçin ve nasıl tahammül ettin?" diye bir sual sorsalar cevabım şu olur:

— Sersemlemiştim. Maneviyatım bir nevi felce uğramıştı. Katî hükmü bir türlü veremiyordum...

Mamafih, bundan daha mühim bir sebep vardı. Çocuklarım... Feriha ile Zehra...

Hırsızlığımı itiraf ettikten sonra kendime "iyi adam" diyemem. Fakat adamın, mesela, hırsız bir memur olması kalpsiz bir baba olmasını da icap ettirmiyor. Eskiden masum bir fikrim vardı. Sanırdım ki, herhangi bir fenalık, ruhumuzu baştan başa kirletir, onda hiçbir temiz nokta bırakmaz. Halbuki hakikatte her zaman böyle olmuyor. Maddi sukutların manevi sukutlardan bir farkı var.

Mesela bir uçuruma düşen bir insan paramparça olup ölüyor. Fakat manen düşen insanın bazen yalnız bir tarafı zedeleniyor, öte tarafları tamamıyla salim kalabiliyor. Fahişeler görüyorsunuz ki, aile muhabbetini hiç kaybetmemiş, katiller görüyorsunuz ki, samimi surette seviyor, acıyor, yardım ediyor. Ben de vakaların sevkiyle bir hırsız ve dolandırıcı olup çıkmış bulunduğum halde çocuklarımı ancak tamamıyla salim ruhlu insanlarda bulunacak bir temizlik ve kutsiyetle seviyordum. Feriha ile Zehra. Ben sırf onlar için her şeye katlandım. Bundan sonra katlanıp gideceğim.

Eylül, 13...

Deniz kenarında bir küçük kahvedeyim... Şiddetli bir bronşit sebebiyle birkaç gündür rakıyı kestim. Vakit geç... Kahvede kimseler yok... Bir zaman masanın mermeri üstüne kurşun kalemiyle resimler yaparak, çizgiler çizerek kendimi oyaladım... Sonra aklıma daima cebimde taşıdığım defterim geldi. Yine kendimi oyalamak için bu satırları karalamaya başladım...

"Hastayım" dedim. Biri bu satırları okusa da, "mademki hastasın, niye evine gidip yatmıyorsun da, gecenin ayazı, denizin zehirli rutubeti içinde bu kahvede oturuyorsun? Elbet senin de başını sokacak bir yerin vardır. Bu saatte ne bekliyorsun?" dese hakkı yok mu?

Böyle bir sual sorulsa şu cevabı verirdim: "Elhamdülillâh yatacak yerim vardır. Daha henüz köprü altlarında boş ahır köşelerinde geceyi geçirecek hale gelmedim. Evime gitmek için daha birkaç saat geçmesini, çoluk çocuğumun uyumasını bekliyorum. Feriha ile Zehra belki açtırlar. Belki kapıyı açtığımı işiterek beyhude bir ümide kapılırlar.

Sonra büyüklerin sitemine, hücumuna, bedduasına dayanmak lazım. Sarhoş olduğum zamanlar bunun o kadar ehemmiyeti yok. Ben de bağırıp çağırıyorum, ben de beddua ediyorum. Ben de yıllardan beri içimde birikmiş acıları, kinleri söylüyorum. Fakat ayık kafa ile buna ihtimal yok.

Evet, biraz daha el, ayak çekilsin. Uykular başlasın ki kimseye sezdirmeden evime ve yatağıma girebileyim.

Parasız ve işsiz kalmadınsa ne söylesem nafile, niye beklediğimi anlayamazsın? Parasız, işsiz bir erkeğin akşam eli boş evine dönmesinin ne olduğunu mümkün değil tahmin edemezsin. Bana iş yok. Tercüme-i halime bakıyorum, baştan başa mesavi ile dolu: Geçimsizlik, kanuna itaatsizlik, amire karşı serkeşlik, sebatsızlık, mesleksizlik, daha sonra irtikâp, hırsızlık, sarhoşluk...

Sicilimi yazanların yerden göğe kadar haklı olduklarını teslim ederim. Ancak, bütün bu fenalıklar, hep kendi suri ve taksirim neticesi mi? Bu karışık kafayla derleyip toparlayamıyorum. Fakat mesela, yaptığım kanunsuz işlerden hafızamda bazı silik izler kaldı: Kaymakamı bulunduğum memlekette çocuklar fena su içmekten ölüyorlardı. Her gün karşımdaki mezarlığa kafile kafile çocuk tabutları götürülüyordu. Memlekete bir an evvel temiz bir su vermek için bazı kanuni merasimi ihmal ettim, bu, belki bir kabahatti. Fakat gençtim, tecrübesizdim. Yine mesela, bazı titizliklerimi, amirlerime karşı ettiğim bazı serkeşlikleri hatırlıyorum. Bunlarda da kendimi pek fazla suçlu bulmuyorum. Bilfarz benden kanunsuz, yolsuz, yahut yapamayacağım kadar büyük işler istiyorlardı; yahut hiç sebepsiz hakaret ediyorlar, ağır muamelelerde bulunuyorlardı. Bunun ezelden beri böyle gelip böyle gittiğini düşünemiyordum. Amirlerim bunu sırf kadim bir anane ve âdet olduğu, sırf kendi büyüklerinden böyle gördükleri için yaptıklarını, fena bir fikir ve maksatları olmadı-

ğını idrak edemiyordum. Dedim ya, toydum, işleri ezeli meccralarından çıkararak başka yollara sevketmek zeki ve kuvvetli bir insanın elindedir, sanıyordum.

Hastalığın harareti bu gece bende garip bir ışığa tahavvül etti. Uzun zamandan beri mütemadiyen sarhoş ve perişan olan başımı en karanlık köşelerine kadar aydınlatıyor, hayatımın bütün felaketlerini onların benim için bulutlu kalmış sebeplerini şimdi bütün açıklığıyla görüyordum.

Memuriyet hayatından ağzımın payını almıştım. Her biri başlı başına bir âlem olan binlerce insanla ayrı ayrı çarpışmaya imkân olmadığını anlamıştım.

En emin bulduğum bir köşeye, evime çekildim. Kapımı dünyaya kapadım. Kendimi sırf ailemin saadetine vakfetmek istedim. "Nasıl olsa bu üç beş kişilik masum cemiyete hamilik, babalık etmeye muktedirim!" diyordum. Meğer asıl felaket beni orada bekliyormuş. Etrafımdaki yangından kaçmak için kendimi rastgele bir eve atmıştım. Fakat yangın beni orada da yakaladı. Kendi elimle kapadığım kapının arkasında yandım. Hem ne ümitsiz ve çaresiz bir yanış!

....

Bu yangında yanan sade kendim olsam gam yemeyeceğim. İki tane de günahsız çocuğum var: Feriha ile Zehra...

Evlatlarımın haline yüreğim parçalanıyor... Anneleri, büyükanneleri onları kendi modelleri üzerine yetiştiriyor. Biçareler, ömürleri olursa, onlar gibi muzır, fena insanlar olacaklar... Hem o muzır insanlardan ki, fenalık kendi içlerinde olduğu halde onu dışarıdan geliyor sanacaklar, bütün hayatları müddetince ağlayıp tazallüm edecekler... Evet, bu gidişle biçare çocuklarımın olacakları bu. Maalesef benim bu felakete karşı da elim kolum bağlı. Bir kere çocuklarımı aç ve sefil yaşatıyorum. Bu cihetten onlara karşı boynum eğri. Babalığımın en iptidaî vazifelerini yapamıyorum ki, onlara karşı bir hak iddia etmeye yüzüm olsun. Mamafih, zengin bir adam da olsam yine olacağı bu. Çünkü çocuklar, onların pençelerinde.

Dünyanın en faziletli adamı olsam beni evlatlarıma yine sefil, ahlaksız bir baba diye tanıtacaklar. Bu zavallı çocukların büyükannelerine; annelerine kanmamalarına nasıl imkân verilir ki, ben bile, yaşlı başlı adam, uzun müddet onları iki zulmdîde melek sandım.

Feriha nahif, hassas bir kız... Felaket içinde yetişen bütün çocuklar gibi onda da vakitsiz bir inkişaf var... Annesinden göre göre huysuz, şımarık bir çocuk oldu... Daha küçükken beni seviyordu. Fakat büyükannesinin, annesinin mütemadi telkinleri neticesinde yavaş yavaş benden uzaklaştığını gördüm. Şimdi ise büsbütün nefret ediyor. Evdeki bütün mahrumiyet ve sefalete hep ben sebep oldum sanıyor... Zaman zaman onların nafakalarını temin etmek için gece yarılarına kadar çalıştığım, sefil sokak köpekleri gibi çamur içinde eve döndüğüm oluyordu.

Büyükannesine, annesine göre, ben tabii sefahatten, kadın ve kumar eğlencelerinden avdet ediyordum. Sarhoş ve zalimdim. Onları dövüp öldürebilirdim. Bazen bu yorgun ve bezgin saatlerimde karşıma çıkan, türlü hakaretler ve manasızlıklarla beni kudurtan kaynanam ve karım bazen de –sırf şirretliklerinden– korkmuş gibi yaparlar, odalara kaçışarak kapıları sürmelerlerdi. Bu sahneleri gören Feriha'nın benden korkmamasına, iğrenmemesine nasıl çare olurdu? Hatta ona nispetle çok gürbüz, şen ve gürültücü bir çocuk olan Zehra bile beni görünce büyükannesinin yanına kaçıyor, etekleri altına gizleniyor. Zavallı, daha doğru dürüst konuşmasını bilmediği halde zaman zaman ellerini açtığını, büyükannesinin öğrettiği lanetleri, bedduaları tekrar ettiğini görüyorum. Geçen gece bir vaka, yüreğimi parça parça etti: Feriha'daki vakitsiz inkişaftan korktuğum için ona biraz daha takayyüt göstermeye çalışıyordum. Kaynanam, onu uzak akrabalarından birine gece yatısına misafir göndermek istemişti. Bu aile, ahlaksızlı-

ğıyla meşhurdu. Binaenaleyh razı olmadım. Kaynanam, çocuğu tabii gizli gönderdi. Çünkü ona bütün ahlaksızlıkları talim etmek, ileride varacağı adamın bütün istemediği şeyleri gizli yapmaya şimdiden alıştırmak ihmal edilmez bir vazifeydi.

Gece eve döndüğüm vakit yavaşça Feriha'nın odasına girdim. Yatakta, sımsıkı örtülmüş bir yorganın altında Zehra'nın yavaş yavaş ağladığını işittim. Yorganı kaldırdım. Çocuğum, uyur gibi yaparak gözlerini kapıyordu. Fakat yüz yastığı gözyaşından sırsıklamdı. Belki yalnız yatmaya alışık olmadığı için karanlıktan, belki benden korkmuştu.

Zehra yedi yaşına yeni girdi. Demek hilekârlığı, ahlaksızlığı yalnız ablasına öğretmekle kalmıyorlar, onu da terbiye çağına girmiş addediyorlar. Çocuğum küçüklüğüne ve korkusuna rağmen öğrettikleri rolü pek güzel oynadı.

Zehra'yı kucağıma alıp bu ahlaksızlık yuvasından kaçırmak istedim. Fakat nereye, nasıl? Bu vaka, bana çok tesir etti. O gece yatağımda saatlerce bebek gibi ağladım.

İstanbul, Şubat 13...

Civarımızdaki yalılardan birinde iki kardeş oturur. Birisi Mesadet Hanım isminde genç bir dul hanım. Öteki Necib ismindeki kardeşi. Mesadet Hanım, kocası öldükten sonra tekrar evlenmemiş. Kardeşi de otuzbeş yaşlarında efendiden bir genç...

Mahallemizde bunların kendi hallerinde, temiz ve namuslu insanlar olduğunu söylerler... Ben de o fikirdeyim. Şimdiye kadar bir kötülüklerini görmedim. Yalnız öteden beri bir nokta midemi bulandırır: Bizimkilerle fazla sıkı fıkı ahbap olmaları... Mamafih bilinmez ki! Belki o da görünüşe al-

danmıştır. Yahut belki de çocuklara acıyor. Ara sıra bu hanımın, kızlarıma ufak tefek hediyeler verdiğini de haber alıyordum.

Geçen gece karım, beni güler yüzle karşıladı. Bu, şaşılacak bir vakaydı:

— Komşumuz Mesadet Hanım sefaletimize acıdı. Sana bir iş bulması için kardeşine yalvarmış. O da razı olmuş. Seni epeyce bir maaşla yanına kâtip alıyor.

"Acaba eğleniyor mu?" diye hayretle yüzüne baktım. Fakat hayır. Karımın zaruret ve aczimle eğlenmesi tarzını da pek iyi bilirim. O vakit çehresi bambaşkadır: gözleri derin bir kinle büzülür, iğrenç bir koku alıyormuş gibi burun kanatları titrer, dudaklarındaki tebessüm ısırmaya hazırlanan bir hayvanın ağzındaki asabi takallüstür. Halbuki karım adeta memnun bir insan gibi gülümsüyor.

Mamafih, yine inanamadım:

— Bir yanlışlık olmasın... Aklı başında bir insan bana nasıl iş verebilir? dedim.

O, kaşlarını çattı:

— Söyledim ya, perişanlığımıza acıdı... Bari sen de bu defa insan gibi çalış. Sadakat ve itaatten ayrılma. Biz, senin namına söz verdik... Bari bizim yüzümüzü kara çıkarma.

"Bari bu defa insan gibi çalış!" sözüne verilecek çok cevaplarım olabilirdi. Fakat bir şey söylemedim. Bu en beklemediğim zamanda gökten gelen imdat beni deli gibi sevindirmişti.

Necib Bey'e ara sıra sokakta ve vapurda tesadüf ederdim. Sadece selamlaşırdık. Bazen de bir iki kelime ile hatırımı sorardı. Ahbaplığı bundan ibaretti. Vakar ve haysiyet sahibi insanların benimle görüşmekten çekineceklerini düşünür, daima biraz uzak dururum. İki gün sonra Necib Bey'i daire-

sinde gördüm. Beni nazik ve vakur bir tebessümle karşıladı. Vazifemin neden ibaret olduğunu anlattı.

Teşekkür için söz bulamıyor, mahcubane ellerimi ovuşturuyordum.

İşim hafif ve tehlikesiz, maaşım ümidimin fevkinde idi. Belki artık vakit, saat gelmiştir. Kendimi bir dereceye kadar toplarım, diyordum. Ölsem ona sadakatten ayrılmayacaktım. Buna katiyen karar vermiştim. Bu kararımda işe başladığım günden, yani üç aydan beri sebat ediyorum, müebbeden de edeceğim. Evimizdeki ahenksizlik tabii berdevam... Onlara Karun'un servetini bulup getirsem memnun olmazlar ki...

Mamafih çektiğim sıkıntılardan ders aldığım için artık kuru gürültüye pabuç bırakmıyorum. Elimdeki parayla ailemi kıt kanaat geçindiriyorum. Karım, kaynanam lüzumsuz masraflar çıkardıkça aldırmıyorum.

Bazen, "Bu işi sana biz bulduk... Bu para bizim hakkımız!" diye haykırışarak üzerime yürüyorlar. Aldırmıyorum. Çünkü aldırsam yine ipin ucunu kaçıracağım. Bu defa bakkal, kasap bağırmaya başlayacak.

Hâsılı, çok çektiğim için şimdi adeta kendimi mesut buluyorum. Velinimetime karşı duyduğum hürmet adeta bir ibadet derecesine yükseldi.

Şımdilik beni en çok üzen şey çocuklarımın hali. Yavrularım göz göre göre mahvoluyor... Hele biçare Feriha...

Çocuğum erdi, yetişti. Güzel bir genç kız olmaya başladı. Artık çarşafa sokacağız, dediler. Yemeğimden, tütünümden kestim. Potinimin altı patladı. Onbeş, yirmi kuruş verip bir pençe vurdurmamak için haftalarca su içinde gezdim.

Nihayet, çocuğumun çarşafı yapıldı. Fakat ne maskara

kıyafet ya Rabbi! Evladımı en müptezel sokak kadınları gibi giydirip boyamışlardı. Zaten gördüğü fena terbiyeden korkuyordum. Onu o kıyafette görünce büsbütün fena oldum. Bana öyle geldi ki, evladımı elimle giydirip kuşatıp fuhuş meydanına atıyorum. Nihayet, bir gün bir tesadüf neticesinde, çocuğuma gelmiş aşk mektupları yakaladım. Bir gün de onu vapurda şüphesiz bu mektuplardan birinin sahibi olan bir genç serseri ile konuşurken gördüm.

Zaten çılgın, titiz, hafif ve hayalperest yetiştirilen kızımın pek yakın bir zamanda yuvarlanıp gideceğine şüphem kalmadı. Ne de olsa babaydım. Ancak bir dereceye kadar tahammül edebilirdim. Feriha'yı önüme katıp eve getirdim. Bir zaman sokağa çıkmasını menettim. Karım, kaynanam, "Canavar! Zalim!" diye üstüme hücum ettiler.

Çocuğuma ara sıra nasihat vermek istiyordum. Fakat kime dinletirsin? Büyükannesiyle annesinin bütün doğru ve iyi şeyler karşısında emniyetsizlik ve istihfafla buruşan çehresi, onda da açılmaya başlamıştı. Beni dinlerken tıpkı onlar gibi gözlerini büzüyor, kaşlarını kaldırıyor, acı bir mana ile dudaklarını aralayarak dişlerini gösteriyordu. Çocuğum, bu haliyle korkunç bir düşman karşısında tortop olup dikenlerini çıkaran kirpilere, köşelere kaçarak sırtını kamburlaştıran, dişlerini göstererek tıslayan kedi yavrularına benziyordu. Feriha, cevap vermeye belki cesaret edemiyordu. Fakat bu çehrenin ne demek istediğini gayet iyi anlıyordum:

— Sen insanların en zalimi, ahlaksızı, serserisisin. Ailemizi sen mahvettin... Kendine bakmayıp da başkalarına nasihat vermeye nasıl cesaret ediyorsun?

Kaybolmuş bazı evrakımı arıyordum. Bir dolap köşesinde elime yeşil burgaz boyamasına sarılmış bir deste mektup geçti. Hayretle açtım: Muntazam bir yazı ile karıma yazılmış aşk mektupları... İmza yok. Fakat onlardan birkaçına göz gez-

dirince kimden geldiklerini anladım: Komşumuz Necib Bey'den. Zaten yazı da onun çok iyi tanıdığım yazısıydı.

Necib Bey'in bizim sefaletimize niçin acıdığını, niçin beni yanına alıp çalıştırdığını anladım. Mektuplardan anlaşıldığına göre, âlicenap adam senelerden beri karımla sevişiyormuş... Vakayı, hemşiresi Mesadet Hanım ile benim, bilhassa son senelerde abdestsiz yere basmayan, başını seccadeden kaldırmayan kaynanam da biliyormuş...

Karım, Necib Bey'e misafir gittiği zaman, Mesadet Hanım bize gelerek çocukları oyalarmış... Bu hanım, karımı bir kardeş, çocuklarımı kendi öz evlatları gibi severmiş... Dünyada ne temiz kalpli insanlar var!...

Kaynanam, evvela biraz hırçınlık etmiş. Fakat kızının intihar tehdidi karşısında susmuş. Ne yapsın, analık! Bahusus, damadı kızını bahtiyar edemeyen, ona hiçbir surette küfv olmayan bir serseri olduktan sonra. Bilhassa Necib Bey, beni yüksek maaşla yanına aldıktan sonra bir şey söylemeye yüzü ve hakkı kalmamış...

Mektuplardan çıkan neticeye göre, bunların hepsi gayet temiz, hüsn-i ahlak sahibi insanlardı. Aralarında bir ben fena ve ahlaksızdım. Bu olanlar, hep benim yüzümden olmuştu. Bir erkek bu derece düştükten sonra karısından vefa ve sadakat isteyebilir miydi? Ben, sadece ihmalimin, ahlaksızlığımın cezasını çekiyordum. Çoluğum, çocuğum evde aç, biilâç inlerken ben rakı ile, kadınla, kumarla gönül eğlendirmiş değil miydim?

Karımdan böyle bir şey beklemez değildim. Buna rağmen mektupları masum bir hayretle okuyordum.

İçimde hiddete, teessüre benzer hiçbir şey yoktu. Boş odama bir kadın getirdiği için âmirlerimden birini tokatladığım uzak zamanı hatırladım. Ben ne kadar değişmiştim. Mektupları destesiyle cebime koydum. Ne düşünmek, ne yapmak

lazım geleceği hakkında hiçbir fikrim yoktu.

Karımı senelerden beri kendime öyle uzak, öyle yabancı buluyordum ki...

Ertesi sabah muayyen saatte işime gittim, masamın başına oturarak her günkü gibi çalışmaya başladım. Öğleye doğru hademe, Necib Bey'in beni çağırdığını söyledi. Önümü ilikleyerek odasına girdim. Yalnızdı. Her zamanki nazik, biraz mahcup tavrıyla:

— Rica ettiğim dosyalar hazır mı, Mürşid Efendi? dedi.

Göz göze geldik. Ne olduğunu bilmiyorum, cebimden mektupları çıkararak önüne attım, bunu iki şiddetli tokat takip etti. Birdenbire vücudumun tayin edilmez bir yerinde bir zemberek boşanmış gibiydi. Necib Bey, üstüme atılmak ister gibi bir hareket yaptı. Gırtlağına sarıldım. Yere yuvarlandık. Gürültüyü işiterek odaya koşan kâtipler ve hademeler bizi ayırdılar. Beni sımsıkı yakaladılar. Birisi polis çağırmaktan bahsetti. Necib Bey kravatını düzelterek:

— Hayır, hayır, hacet yok, dedi, yalnız daireden atın, kâfi, alkolik... Ne yaptığını bilmiyor.

Bu söz doğruydu. Hakikaten ne yaptığımı, bu adamı niçin tokatladığımı bilmiyordum. Yalnız şu muhakkak ki insan ne de olsa tamamıyla da değişmiyor. Demek ki çok uzak bir zamanda bir namus meselesi için amirini tokatlamış adam büsbütün ölmemiş.

Daireden çıktıktan sonra bir kahveye oturdum. Karımın boş kâğıdını yazdım. Sonra akşam ezanına doğru evime gittim. Cebimdeki kâğıt güya beni bütün elemler ve felaketlerden kurtaran bir büyülü muska imiş gibi gönlüm rahattı. Hemen hemen neşeliydim. Karıma, kaynanama acı bir söz bile söylemeye niyetim yoktu. Kâğıdı kapıdan teslim edip gidecektim.

Evde fevkalade bir telaş ve hareket farkettim. Bana kapıyı komşulardan bir kadın açtı, telaşlı bir tavırla karımın Beykoz'daki büyük halasına misafir gittiğini, büyükhanımın da biraz hasta olduğu için erkenden yattığını söyledi.

Derhal işi anladım. Necib Bey'le aramda geçen vakayı öğrenmişler, evde de bir ikinci mesele çıkarmam ihtimaline karşı güya tedbir almışlardı.

Haziran 13...

Bu, beni büsbütün kızdırdı. Kaynanamın odasına girdim. Hakikaten yatağına girmiş, başına bir çatkı çatmıştı. Yanına gittim. Dürttüm:

— Nen var, kalk! dedim.

Uykusundan açılamıyor gibi sesler çıkarmaya, inlemeye başladı. Saçlarından tutarak başını kaldırdım. Benimle beraber odaya giren kadın kolumu yakaladı.

Kaynanam birdenbire "aman!" diye bağırdı. Onu çocuklarımın feryadı takip etti. Onlar, kapıdan girmeye cesaret edemeyerek çırpınıyorlar, ağlaşıyorlardı. Kızlarıma, o gece büyükannelerine mutlaka bir fenalık yapacağımı söylemişlerdi.

Çocuklarımın feryadı!... Hesapta işte bu, yoktu. Gündüz karımı boşamak kararını verdiğim vakit çocuklarımı tamamıyla unutmuştum. Daha doğrusu onların beni bu insanlara kuvvetli bir rabıtayla bağladığını anlayamamıştım. Bu zamana kadar her şeye katlanışımın sebebi hep onlar değil miydi? Karımı niçin boşadığımı yarın herkes haber alacaktı. Felaketleri yetmiyormuş gibi, çocuklarım bir de bu leke ile kirleneceklerdi. Feriha ile Zehra şimdiye kadar sarhoş, ahlaksız bir babanın evlatları olarak tanınıyorlardı. Şimdi, buna bir de ahlaksız annenin çocuğu olmak zilleti inzimam edecekti. Cebimdeki boş kâğıdını hemen yırtıp attım.

Ertesi sabah kaynanamı çağırdım. Sakin bir tavırla:

— Kızın evine dönebilir, dedim. Kendisine hiçbir fenalık yapmayacağıma çocuklarımın üzerine yemin ederim. Onunla aramızda zaten karılık, kocalık alakası yok. Bugünkü münasebetimiz sade bir zaman, büyük bir kaza ve felaket eseri olarak, çocuklarıma anne olmuş bulunmasından ibarettir, çocuklarımı lekelememek için ben hiç ses çıkarmamayı vaat ediyorum. Fakat siz de bu aile ile her türlü münasebetinizin kesileceğini bana temin edin. Şunu söyleyeyim ki, beni tekrar aldatmak demiyorum, fakat çocukları bu neviden bir pislikle kirletmeye çalışırsanız ikiniz de kendinizi dünyada yok bilin...

Bu büyük namus meselesini bu şekilde kapattım.

Tekrar bir işe girerek namusumla ekmeğimi kazanmama imkân kalmamıştı. İşi serseriliğe döktüm. Bazen tütün, rakı, esrar kaçakçılığı yapıyorum. Elime üç, beş kuruş geçiyor. Benim için artık işin namuslusu, namussuzu, temizi, kirlisi kalmadı. Ne yaparsın, insan melekler gibi yemeden, içmeden duramıyor. Sonra, ara sıra eve uğrayarak çocuklar için beş on para bırakmak lazım.

Ara sıra ev tellallığı filan gibi namuskârane işler de düşüyor. Bunlar da o kadar az ki. Son günlerde içkiyi de çok artırdım. Eskiden gamımı unutmak için içerdim. Şimdi böyle bir mazeretim yok. Kalbim kızgın demirle dağlanarak hissini kaybetmiş gibi hiçbir şey duymuyorum. Sade çocuklarım Feriha ile Zehra... Onların sevgisini de yüreğimden söküp atabilseydim... Fakat galiba buna imkân olmayacak. Kalbim çarptığı müddetçe bu damar böyle mütemadiyen sızlayıp duracak.

İstanbul, Mayıs 13...

Feriha öldü.

Hayli zamandan beri yavrucuğumun sararıp solduğunu görüyordum. Nihayet üç ay evvel yatağa düştü.

Çocuğumu muayene eden doktora hastalığını sordum. Yüzüme bakmaktan iğreniyormuş gibi başını öte tarafa çevirdi, hiddetli bir sesle:

— Ne olacak, verem, dedi. Bu kadar mahrumiyet ve sefalet içinde büyüyen bir çocuk ne olur?

— Ümit, dedim, hiç ümit yok mu?

— Zayıf...

— Yani yok...

— Öyle gibi...

Başımı önüme eğerek uzaklaştım. Doktorlar, insan adamlardır. Ölecek hastaların anasına, babasına çok hilm ve şefkatle muamele etmeye alışmışlardır. Ölüm yataklarının başında bile onlar için yalancı teselliler icat ederler. Hiç değilse kara haberi biraz daha mülâyim kelimelerle söylerler. Onlar, çok iyi bilirler ki, ölmek üzere olan hastaların sahipleri de bir nevi hastalardır. Onlara da tatlılık ve şefkatle muamele etmek lazımdır.

Bu doktorun niçin bana bu kadar kalpsiz bir huşunetle söz söylediği aşikârdı. Hastanın etrafında ağlaşan melek çehreli kadınlar –beyaz saçlı mazlum büyükanne ile süzgün yüzlü genç anne– çocuğa ettiğim zulümleri şüphesiz ona da anlatmışlardı. Adamcağız, beni çocuğumun katili diye tanıyordu.

Hakikati ona anlatmaya nasıl imkân olurdu? Çocuğumu hakikaten kendi elimle öldürmüşüm gibi, başımı önüme eğmiş, sorduğum suallerden utanmıştım. O günden sonra kızımın sıhhati hakkında kimseye bir şey soramaz oldum. Evet,

kime "Feriha nasıl?" desem tıpkı bu doktor gibi, hain hain yüzüme bakacak, hakiki manası, "Katil, ne cesaretle, ne yüzle onun adını anıyorsun!" demek olan acı bir söz söyleyecekti. Hatta kızımda geçici bir iyilik alameti görülse mahsus benden saklayacaklar, inatlarına aksi bir şey söyleyerek yüreğimi oynatacaklardı. Dertleşecek bir kimsem yoktu. Bu ölümün bütün günahı hakikaten bana aitmiş gibi evin içinde korka korka dolaşıyor, kimse ile konuşmaya cesaret edemiyordum.

Mamafih, beni asıl öldüren bu değildi. Kızım da beni katil sanıyordu. Bir dakika karyolasının yanına otursam, yüzüne baksam, çocuğum mustarip oluyor, beni görmemek için yorganını başına çekiyordu. Bazen de incelmiş bileklerine dayanarak, titreye titreye yatağında doğruluyor, bana arkasını dönüyordu. Tıpkı annesine, babasına darılarak yüzünü duvara çeviren bebekler gibi...

Sonra zayıf, renksiz çehresi üstünde büyümüş ve derinleşmiş gibi görünen gözlerindeki kin ve nefrete tahammül etmek ne kadar güçtü!... Hatırını sormaya, tatlı bir söz söylemeye cesaret edemiyordum. Felaketiyle eğlenilen bir biçare gibi isyan edeceği muhakkaktı.

Kaynanamla karımdan gördüğüm fenalıkların en büyüğü, çocuklarımla aramı açmaları olmuştu. Onlarla ahirette bile yüz yüze gelemeyecektim.

Kızımın bir zaman sonra ölüp gideceğini biliyordum. Hiç olmazsa nihayet bir iki haftadan ibaret kalan hayatında doya doya onu seyretmek istemez miydim? Evladımı bir gün dizime oturtup sevememiştim. Ölürken de son bir defa okşamaya, öpmeye cesaret edemeyecektim. Çaresiz bir surette dargın ayrılacaktık. Çocuğum da babası tarafından ezilip öldürülmüş bir mazlum olmak acısıyla dünyadan gidecekti.

Kaç defa kızımın yatağı yanında ağlamak, ona bütün çektiklerimi anlatmak istedim. Fakat inanmayacak, daha doğrusu anlamayacaktı. Bu, onu son nefesinde biraz daha hırçınlaştırıp mustarip etmekten başka bir şeye yaramayacaktı. Evet, çocuğumla dargın ayrılacaktık. Nihayet, ayrılık günü gelip çattı.

Güzel bir mayıs günüydü. Etraf günlük, güneşlikti. Sokaklardan çocuk kahkahaları, türküler, kuzu çıngıraklarının sesleri geliyordu. Deniz, ara sıra ılık bir rüzgârla hareleniyor, mavi suların üstünde beyaz yaldız parçalarına benzeyen güneş ışıkları uçuyordu. Deniz kenarında, rıhtımın kırık kaldırımları üstünde mütemadiyen sigara içerek dolaşıyordum. Çocuğum yukarıda, açık bir pencerenin önünde ölüyordu. Evde derin bir sükût vardı. Sade, pencerenin önündeki bir dalda geveze bir kuş mütemadiyen ötüyordu. Zehra'yı bir komşu çocuğuyla bahçeye çıkarmışlardı. Daha hiçbir şeye aklı ermeyen küçük kızım, sularla oynuyor, topraktan bahçeler yaparak üstüne çiçekler dikiyordu.

Zavallı çocuğum, bu gidişle seni de aynı akıbet bekliyordu. Seni de müdafaa edemeyecektim. Yaşarsam senin de kardeşin gibi kurban gittiğini görecektim. Yahut da yaşayacaktın, fakat faziletsiz, fena bir insan olacaktın. Bu dakikada Zehra'yı kollarıma alabilmek benim için ne büyük bir teselli olacaktı. Fakat buna mümkün değil cesaret edemezdim.

Rıhtımımızın önünden bayraklarla donanmış bir tenezzüh vapuru geçiyordu. İçinde gezmeye götürülen bir mektep vardı. Müzika çalıyor, çocuklar şarkı söylüyordu.

Tam bu dakikada yukarıda bir vaveylâ koptu. Feriha ölmüştü. Artık kendimi tutamadım. Evladımı son bir defa kucaklamak için yukarı fırladım. Karımla kaynanam kudurmuş

gibi üstüme atıldılar. Çığlık çığlığa "katil!..." diye haykırışıyorlar, üstümü başımı parçalıyorlar, saçlarımı sakallarımı yoluyorlar, tırnaklarıyla, dişleriyle beni öldürmeye çalışıyorlardı.

Etraftan daha başkaları da yetiştiler. Tehditler, beddualarla aşağı kovdular.

Çocuğumu ölüm döşeğinde son bir defa öpemedim. Hatta ertesi sabah cenazesini bile ta uzaktan takibe mecbur oldum. Komşular, beni tanımayanlara uzaktan parmakla gösteriyorlardı. Kimse bana acıyıp da bir tek teselli sözü söylemedi.

Çocuğumun mezarına ancak kalabalık çekildikten sonra gidebildim. Orada bile hâlâ beni görenler varmış gibi ağlamaya cesaret edemiyordum. Kızıma, "Kurtuldun çocuğum, dedim. Yaşasaydın muhakkak bedbaht olacaktın. Kurtuldun. Rahat rahat uyu! Keyfine bak!"

Eylül 13...

Bu akşam, vapurun güvertesinde bir parmaklığa dayanmış duruyordum. Biraz ötede açılır kapanır sandalyelerde oturan yolculardan birinin dikkatle bana baktığını gördüm.

Kıyafetim pek fena, pek süflidir. Onun için sokaklarda kadın, erkek birçok kimseler dönüp dönüp bana bakarlar. Kimi güler, kimi tiksinerek yüzünü buruşturur. Hatta bazen dükkân camekânlarındaki aynaların önünde durarak kendim de kendimi hayretle seyrederdim. Yamalı, çamurlu elbiseler üstündeki bu baş, cidden ibretle görülecek şeydir:

Uzun, karışık, kirli bir saç ve sakal kümesi arasında yer yer morarmış damarlar, kan pıhtılarına benzeyen şişlerle dolu bir ayyaş çehresi... Hem feci, hem gülünç...

Mamafih, açılır kapanır sandalyede oturan adamın bakışında bir başkalık hissettim. Ben de ona bakmaya başladım. Akşam serinliğine karşı pardösüsünün yakasını kaldırmış, yüzünün bir kısmını saklamıştı, buna rağmen tanıdım. Eski mektep arkadaşlarımdan Cevdet isminde bir çocuktu. Kardeş gibi birbirimizi severdik. Ben sınıfın birincisiydim. O, biraz tembeldi. Ekseriya derslerini ve imtihanlarını hazırlamasına yardım ederdim.

Mektepten çıktıktan sonra birbirimizi gözden kaybetmiştik. Ne olduğuna dair hiçbir haber alamamıştım. Kılığına, kıyafetine nazaran hayatta muvaffak olduğu aşikârdı. Allah versin!...

Karşı karşıya bakışırken onun da beni tanıdığını anlamış, başımı çevirmiştim.

Eski ahbaplara karşı daima böyle yaparım. Onların ben halde bir adamla konuşmak istemeyecekleri muhakkak olduğu için ben, daha evvel davranıp kaçarım. Bilmem niçin? Tanımadığım adamlardan yardım istemek bana zor gelmiyor. Fakat eski bildiklerden pek utanıyorum.

Başımı çevirmiş, ellerimle parmaklığa dayanarak denize bakmaya başlamıştım. Cevdet, yerinden kalktı, yanıma geldi. Hafif bir tereddütten sonra:

— Sen misin Mürşid? dedi.

Bir kabahat işlerken yakalanmış bir adam gibi sıkılarak başımı salladım.

— Ne yapıyorsun? Ne iş görüyorsun?

Çok sıkılmış olmama rağmen, içimden gayr-i ihtiyari bir gülme geldi. Bir parmağımla Dolmabahçe'nin parlak fenerlerini göstererek:

— Sarayda teşrifat nazırıyım, dedim.

Cevdet de güldü. Hiç beklemediğim bir samimiyet ve merhametle elimi tutup sıktı:

— Vah Mürşid, vah...

Senelerden beri bu kadar derin, tatlı bir merhamet sesi işitmemiştim. Kendimi tutmasam bağıra bağıra ağlayacaktım. Ahali, etrafımıza toplanacak, ağlayışımı bir sarhoş münasebetsizliği sanarak gülecekti.

Bu merhameti hissetmemiş gibi görünerek ben de ona sordum:

— Sen nasılsın?... Hayatından memnunsun ya inşallah?

— Hamdolsun...

— Ne iş yapıyorsun?

— Rumeli sancaklarından birinde mutasarrıftım. Bu intihapta beni mebus çıkardılar.

— Allah daha âlâ etsin.

Arkadaşım, hangi felaketin beni bu hale getirdiğini sormuyordu. Hayat böyleydi. İnsanlar ayrı ayrı yollara dağılırlardı. Kiminin tuttuğu yol, insanı bu Cevdet gibi, muvaffakıyete götürür, kimininkini de benim vardığım şahikaya eriştirirdi. Bu, bir talih, tesadüf meselesiydi. Niçinini, nasılını sormak beyhudeydi.

Cevdet:

— Sana bir muavenette bulunabilir miyim Mürşid? dedi.

— Geçti, dedim. Bu tesadüf bir iki sene evvel olsaydı, belki eski arkadaşa bir iyilik edebilirdin. Fakat şimdi... Ölüler gibiyim... Hiçbir şeye ihtiyacım yok... Yuvarlanıp gidiyoruz...

Cevdet'ten beş on kuruş istemek mümkündü ama, içimden gelmedi; ondan alacağımı almıştım. Biraz evvel ta yüreğinden gelen bir sesle "Vah, Mürşid, vah!..." diye acıması ta-

savvur edebileceğim sadakaların en muhteşemi ve en ulvisiydi.

Fakat o, ısrar etti:

— Sana mutlaka bir şey yapmalıyım Mürşid...

Ben cevap vermeyerek gülümsüyordum. Birdenbire aklıma kızım Zehra geldi:

— Bana hakikaten bir iyilik yapmak istiyor musun? dedim.

— Elbette... Ona ne şüphe?

— İki kızım vardı... Biri öldü... Öteki de ya ölecek... Ya ahlaksız olacak... Senin hatırlı ahbapların vardır... Şu çocuğu bir leyli mektebe kabul ettirebilir misin? Böylece hem bir masumu kurtarmış, hem de bana edebileceğin yegâne iyiliği etmiş olacaksın...

Artık kendimi tutamıyor, yüzümü karanlığa çevirerek ağlıyordum. Cevdet, bana kuvvetli vaatlerde bulundu. Fakat o, herhalde mebusların pek hatırı sayılanlarından olmayacak ki, kızımı resmi bir mektebe kayıramadı. Ancak bazı dostlarının yardımıyla bir Marabet mektebine yerleştirdi ki, buna da bin şükür... Evladımı nihayet o canavarların elinden kurtarmaya muvaffak oldum. Ana kız, ikisi de köpek gibi ayaklarıma kapanarak ağlıyorlar:

— Feriha'yı toprağa verdik... Zehra'yı da elimizden alma!... diye yalvarıyorlardı.

Çocuğum bu gece mektepte... Onun şimdi temiz bir mektebin temiz bir yatağında, masum çocuklar, merhametli muallimler arasında yattığını düşündükçe; başıma taç giyerek bir hükümdar tahtına oturmuşum gibi seviniyor, gururlanıyor, bayram ediyorum. Zehra kurtuldu...

....

Defter burada bitiyordu. Yalnız birkaç sahife ötede okunulmayacak kadar karışık ve fena bir yazıyla şu satırlar vardı:

"Zehra'yı gördüm. Büyümüş, hemen hemen bir genç kız olmuş. Dört seneden beri görmemiş olmama rağmen, o kadar çocuğun içinde derhal bulup çıkardım. Zehra, mektep arkadaşlarıyla beraber bir yere gidiyordu. Allah'tan son bir şey isterdim: Kocaman bir hanım olmuş kızımı son bir defa kucaklamak... Fakat buna imkân yok... Çocuğum benden utanır... Ne yapalım, elverir ki, o bahtiyar olsun."

....

Zehra, defteri bitirdiği zaman ortalık ağarmaya başlamıştı. Titreye titreye yerinden kalktı, mumu eline alarak cenazenin yattığı odaya girdi. İhtiyar komşu kadın, başında başörtüsü, elinde mushafla, köşede uyuyakalmıştı.

Mürşid Efendi'yi ince bir şilteye yatırmışlar, üstüne bir eski asker battaniyesi örtmüşlerdi. Battaniye kısa olduğu için ölünün yırtık çoraplı ayakları dışarıda kalmıştı; Zehra, artık kendini zaptedemedi.

— Baba... Benim... benim zavallı babam... diye feryat etti.

Yüzüstü yere kapandı, gözlerinden sel gibi yaşlar akarak bir ibadet vecd ve istiğrakı içinde babasının ayaklarını öptü:

— Baba... Zavallı babam... Affet beni...

Zehra, birkaç gün sonra Anadolu'daki mektebe döndü. Genç muallimenin artık bir eksiği kalmamıştı. Acımayı öğrenmişti.

- BİTTİ -

SÖZLÜKÇE

— A —

acz: Güçsüzlük.
âdet: Alışkanlık.
afif: Namuslu.
ahali: Halk.
ahde vefasızlık: Bir anlaşmaya uymamak, sözünden caymak.
ahire: Son.
ahiret: Öbür dünya.
ahval-i hususiye: Özel durumlar.
aks-i sada: Yankı.
âlâ: İyi, pek iyi.
alamet: Belirti, işaret.
âlem: Dünya.
alil: Hasta, sakat.
ameliye: Yapılan iş, işlem.
angarya: Bir kimse ya da topluluğa zorla, ücret vermeden yaptırılan iş.
arz etmek: Büyük bir makama saygı ile bildirme, anlatma.
arzu: Dilek, istek.
arzullahi vâsia: geniş arazi.
asabi: Sinirli.
avare: İşsiz, aylak, boş gezen.
azametli: Kibirli.
azat vakti: Okullarda paydos zamanı.
azil: Görevden alma.
azimkâr: Kararlı, tutumunda direnen.

— B —

bahis: Konu.
bahusus: Hele, en çok, özellikle.
başmuallim: Başöğretmen.
becayiş: İki memurun kendi istekleriyle birbiriyle yer değiştirmesi.
bedbaht: Mutsuz, talihsiz.
bedbin: Kötümser, karamsar.
begayet: Son derece.
behemehal: Mutlaka, ne yapıp edip.
bendehane: Köle, kul evi (Eskiden kendi evinden söz eden biri incelik olsun diye bu sözcüğü kullanırdı.)
berdevam: Sürmekte olan, sürüp giden.
beyhude: Boşuna.
beylik: Alışılmış.
biçare: Çaresiz, zavallı kimse.
bidayet: Başlama, başlangıç.
biilaç: İlaçsız.
bilakis: Aksine, tersine.
bilhassa: Özellikle.
billur: Pürüzsüz (ses için).
binaberin: Bu nedenle.
binaenaleyh: Bundan dolayı, bundan ötürü.
boş kâğıdı: Boşanma kâğıdı.
buhran: Bunalım, kriz.

— C, Ç —

caiz: Uygun.
canına minnet: Herhangi bir durumu, başka durumlarla karşılaştırdığında daha iyi bulan kimse için söylenir.
cebr-i nefs: Kendini tutma.
cefa: Sıkıntı.
celp etmek: (Metinde) Üzerine çekmek.
cemiyet: Topluluk, toplum.
cihet: Yön, taraf.
cumba: Eski evlerde pencere hizasına yakın bir yerden sokağa doğru çıkıntısı olan kafesli bölüm.

curnal: (Jurnal). Biriyle ilgili olarak yetkililere verilen kötüleyici ihbar yazısı veya bilgi.
cümbüş: Eğlence.
çehre: Yüz, sima.

— D —

Dahiliye Nezareti: İçişleri Bakanlığı.
daire-i intihabiye: Seçim çevresi.
darp: Dövme, vurma.
Dârülmuallimat: Kız öğretmen okulu.
dejenere: Yozlaşmış, soysuz.
dildane: Âşık.
dilsûz: Yürek yakan, acıklı.
diyar: Memleket, ülke.

— E —

ecr-i maneviye: Manevi karşılık.
eda: Hal, tavır.
ehl-i dil: Gönül erbabı, kalender.
ehli keyif: Keyfine, zevkine düşkün.
ehliyetli: Yeterli.
ekseri: Çoğunlukla, çoğu kez.
emniyet etmek: Güvenmek.
emr-i hayr: Hayırlı iş.
emsal: Örnek.
enbiya: Peygamberler.
erbap: Bir işten anlayan, bir işi iyi yapan kimse.
erbab-ı gına: Zenginlik sahibi.
esna: Bir işin yapıldığı an.
esnaf: Bir yerin, bir kasabanın zenginleri, sözü geçenler.
evkaf müdürü: Vakıflar müdürü.
evkaf mümeyyizi: Bir dairede kâtiplerin yaptıklarını düzelten kâtip.
evkaf: Vakıflar.
evlâd ü ıyâl: Çoluk çocuk.
evrak: Yazılmış kâğıtlar, mektuplar, kitaplar vs.
eza: Üzme, sıkıntı verme.
ezel: Başlangıcı belli olmayan.
ezkaza: Şayet.

— F —

faal: Çalışkan, aktif, canlı.
faraza: Ola ki, sözgelişi.
farz-ı mahal: Diyelim ki.
fasıl: Bölüm. Belli parçaların belli bir sıraya göre çalınıp söylenmesi.
fazilet: Erdem.
filhakika: Gerçekten, hakikaten.
fotin: (Potin). Koncu ayak bileklerini örtecek şekilde yapılmış, bağlı, yanında lastiği veya düğmesi bulunan ayakkabı.

— G —

gabavet: Anlayışsızlık, kalın kafalılık.
gafil: Çevresindeki gerçekleri görmeyen, sezmeyen.
gam: Tasa, kaygı, üzüntü.
gayretkeş: Çalışkan.
gayyur: (Gayur). Pek gayretli. Dayanıklı.

— H —

habaset: Kötülük, alçaklık.
hacet: Gereklilik.
hademe-i hayrat: Dinî kuruluşlarda temizlik ve ayak işlerine bakan görevliler.
hak namına: Adalet adına.
hâkim: (Metinde) Sözünü geçiren, sözünü dinleten.
haluk: Temiz huylu, iyi ahlaklı.

harap: Yıkılacak duruma gelmiş.
harcırah: Yolluk.
hariç: Dış.
hâsıl: Meydana gelen.
hâsılı: Sözün kısası, kısacası.
hasis: Cimri.
haysiyet: Onur, itibar.
heclegâh: (Haclegâh). Gelin odası.
hemcins: Aynı cinsten.
hicap: Utanma.
hicran: Unutulmaz, derin acı.
hisse: Pay.
hudut: Sınır.
hulasa: Özet, öz.
hulûskâr: 1. İki yüzlü, dalkavuk. 2. Dalkavukça davranış.
humma: Ateşli hastalık, sıtma.
hurafe: Boş inanç.
hususi: Özel.
huşu: Tanrı'ya boyun eğme, yüreği korku içinde bulunma.
huşunet: Sertlik, kabalık, kırıcılık.
hüküm: Karar.
hüsn-i teveccüh: Sevgiyle karışık beğenme.

— I, İ —

ıskatçı: Ölünün azaplarının bağışlanması için dağıtılan sadakayı alan.
ibaret: (Bir şeylerden) meydana gelmiş, oluşmuş.
icap etmek: Gerekmek.
icra etmek: Yapmak, ortaya koymak.
ihtilaf: Uyuşmazlık, anlaşmazlık.
ihtilas: Çalma, aşırma.
ihtizaz: Titreme.
ikraz etmek: Boş vermek, ödünç vermek.
iktifa etmek: Yetinmek.
ilâ ahirihi: Sonuna kadar.
ilâh: ve diğerleri.
iltihak etmek: Katılmak.
imtiyaz: Ayrıcalık.
inayet: Dikkat, çaba, gayret.
infial: Kızgınlık duyma, içerleme.
inkılâp: Devrim, değişme.
inkisar: Kırılma, gücenme.
inkişaf: Gelişme, gelişim.
inme: Felç.
intikal: Bir yerden başka bir yere geçme.
intizam: Düzenli olma, düzgünlük.
inzibatsızlık: Düzensizlik.
inzimam: Katılma, eklenme.
iptidai: İlkel.
irtikap: Rüşvet alma, hile yapma.
istiğrak: Dalma, içine gömülme, kendinden geçip dünyayı unutma.
istihfaf: Küçümseme, hor görme.
istihza: Gizli veya ince alay.
istinat: Dayanma, yaslanma.
istiskal: Soğuk karşılanma.
itibariyle: Bakımından.
itikat: İnanç.
itiyat: Alışkanlık.
izaç: Rahatsız etmek, can sıkmak.
izale etmek: Yok etmek, gidermek.
izdivaç: Evlenme.

— K —

kabil olmak: Mümkün olmak.
kabil: Olabilir, mümkün.
kadir: Güçlü, kuvvetli.
kâfi: Yeterli ölçüde.
kâh kâh: Zaman zaman.
kaide: Kural.
kalender: Dünyadan el çekmiş, sade

yaşamayı seven.
kanaat etmek: Yetinmek.
kani olmak: İnanmak.
kani: İnanmış.
kasvet: Sıkıntı, gönül darlığı.
kati: Kesin.
kâtip: Yazıcı, yazman, memur.
katiyen: Asla, hiçbir zaman.
kemal: Bilgi ve erdem açısından olgunluk, eksiksizlik.
kerevet: Tahtadan yapılmış, oturmaya ya da yatmaya yarayan divan, sedir.
kerih: Çirkin.
kitabe: Taş, mermer gibi sert maddelerin üzerindeki oyma veya kabartma yazı.
kıyas: Karşılaştırmak.
kutsiyet: Kutsallık.
küfv: Birbirine benzeyen, yakışan, denk.

— L —

láakal: En azından.
lakayt: İlgisiz.
lakin: Ama, fakat.
lâtemsil: Örneksiz.
lâteşbih: Benzetmesiz.
laubali: Saygısız, çekinip utanması olmayan.

— M —

maarif: Milli eğitim.
maatteessüf: Ne yazık ki.
mağdur: Haksızlığa uğramış.
mahdut: Sınırlı, sayısı belli ve az olan.
mahirane: Ustaca, mecerikli biçimde.
mahluk: Yaratık.
mahrumiyet: Yoksunluk.
mahsuben: Hesabına sayılmak üzere.
mahut: Bilinen.
mahzun: Üzgün, üzüntülü.
maiyet: Bir büyük memurun emri altında bulunma.
makule: Takım, çeşit.
malik: Sahip.
maluliyet: Sakatlık, hastalık.
malum: Bilinen, belli.
malumat: Bilgi.
mamafih: Bununla birlikte.
manevi: Tinsel; görülmeyen, duygularla sezilen.
mâni: Engel.
manidar: Anlamlı.
matlup: İstenilen şey.
mazlûm: Haksızlığa uğrayan, zulmedilen.
mâzul: Memuriyetten çıkarılmış.
mazur görmek: Bağışlamak, hoş görmek, affetmek.
mebus: Milletvekili.
mecal: Derman, takat.
meccani: Parasız.
mecra: Bir olayın gidiş yönü, doğrultusu.
meczup: Aklını yitirmiş, deli, sapık.
mefhum: Kavram.
mefluç: Felçli.
melanet: Büyük kötülük, lanetlenecek iş veya davranış.
mendebur: Pis, iğrenç, sünepe.
menetmek: Yasaklamak, önlemek, vermemek.
menfâ: Sürgün yeri.
menhus: Uğursuz.
merhume: Ölmüş Müslüman kadın.
mesavi: Kötülükler.
mesul: Sorumlu.

meşbu: Bir şeyle dolu olmak.
metanet: Dayanıklılık, sağlamlık.
metrukât: Miraslar, ölen birinin bıraktığı şeyler.
mevki: Yer, mahal.
mevzubahis: Bahis konusu.
meyus: Üzgün, umutsuz, karamsar.
mihnet: Sıkıntı, üzüntü.
mihrap: Camilerde, tapınaklarda karşısında durulan, dinî töreni yönetene ayrılmış bölüm.
min-taraf-illah: Allah tarafından.
mikyas: Ölçek.
muallim: Öğretmen.
muamele: Davranış.
muamma: Anlaşılmayan, bilinmeyen şey, bilmece.
muavenet: Yardım.
muayyen: Belli, belirli.
muazzep: Acı içinde bulunan, sıkıntı çeken.
muhakkak: Kesin.
muhit: Çevre, yöre.
muin: Yardımcı.
mukabele: Karşılık verme.
mukabil: Bir şeye karşılık olarak yapılan, karşılık.
mukarrer: Kararlaştırılmış, bildirilmiş.
mukavele: Sözleşme.
mukavemet: Karşı durma, dayanma.
muktedir: Bir şeyi yapmaya, başarmaya gücü yeten.
munassap: Memur.
musallat olmak: Birini sürekli rahatsız etmek, başına dert olmak.
mushaf: Kur'an-ı Kerîm.
mustarip: Sıkıntı içinde bulunan, acı çeken.
mutaassıp: Bağnaz, bir fikre körü körüne bağlı.
mutabasbıs: Yaltaklanan.
mutasarrıf: Bir işi istediği gibi yöneten. Eskiden ilçeyle il arasındaki bölümün idare amiri.
mutat: Beklenilen, umulan.
muvaffak olmak: Başarmak.
muvaffakiyet: Başarı.
muvafık: Uygun.
muvakkat: Sürekli olmayan, geçici.
muvakkaten: Geçici olarak.
muvazene: Denge.
muvazzah: Bir iş görmekle görevli.
muzip: Şakacı, insanlra takılmaktan hoşlanan.
muzır: Zararlı.
mübalağa etmek: Abartmak.
mücrim: Suçlu.
müdafaa: Savunma, koruma.
müdahin: Yüze gülücü.
müebbeden: Sonu olmayan, yaşadıkça süren.
müessese: Kurum, kuruluş.
müflis: İflas etmiş, parasız, züğürt.
müfsit: Ara bozucu, karıştırıcı.
müftü: İl ve ilçelerde Müslümanların din işlerine bakan görevli.
mügalâta: Mugalata. Yanıltacak biçimde söz söyleme.
mükâfat: Ödül.
mükedder: Üzgün, acılı, kederli.
mükellef: Eksiksiz, özenle yapılmış. Yükümlü.
mülayim: Yumuşak huylu.
mülkiye: Siyasal Bilgiler Fakültesi.
mümeyyiz: Bir dairede kâtiplerin yazdıklarını düzelten kâtip. Öğrencilerin sınavlarında bulunup bilgilerini yoklayan kimse. İyiyi kötüyü, eğriyi doğruyu ayırt eden.

münasebetsizlik: Saygısızlık, uygun olmayan, yakışıksız davranış.
münasip: Uygun.
müphem: Belirsiz.
mürüvvet: Yiğitlik, mertlik, iyilikseverlik, cömertlik.
müseyyep: Tembel, ihmalci.
müspet: Olumlu.
müstakil: Bağımsız.
müstehzi: Alaycı.
müşfik: Sevecen.
müşkül: Zor, güç.
mütekait: Emekli.
mütemadiyen: Durmaksızın, ara vermeden.
müzevir: söz getirip götüren, ara bozan.

— N —

naçar: Çaresiz, zavallı, acınacak.
naçiz: Değersiz, önemsiz.
nafıa: Bayındırlık işleri.
nalın: Hamam gibi tabanı ıslak olan yerlerde kullanılan, üstü atkılı, topuk kısmı yüksek, ağaçtan bir çeşit takunya.
naz ü naim: (Metinde) Bolluk içinde, özenle...
nazar-ı dikkatini celp etmek: İlgisini çekmek.
nefs: Ruh, can, hayat.
nehyetmek: Yasaklamak, engellemek.
nevale: Yiyecek, içecek.
nevmit: Pişman.
nezaret: Bakma, gözetme.
nihayetsiz: Sonsuz.
nikbîn: İyimser.
nuhuset: Uğursuzluk.
nüfuz: Söz geçirme, etkili olma.

— P, R —

paradoks: Kökleşmiş inanışlara aykırı düşünce. (Yazar, metinde "paradoks yapma"yı "sözcük oyunu yapma" anlamında kullanmış.)
rakik: Merhametli, ince.
reji: Eskiden Tekel'e verilen ad.
reviş: Yürüyüş.
reybî: Şüpheci.
rivayet: Söylenti.
riya: İkiyüzlülük, inandığı, düşündüğü gibi davranmama.
ruhen malul: Ruhen hasta.

— S, Ş —

sabık: Eski.
safdil: Kolayca aldatılan, saf.
safsata: Boş, temelsiz, asılsız söz.
salavât: (Metinde) Saygıyla anma.
salim: Esen, sağlam.
samimi: İçten, candan, açıkyürekli.
sarih: Açık.
sebat: Sözünden veya kararından dönmeme.
sergüzeşt: Macera, bir insanın başından geçen olaylar.
serkeş: İnatçı, dikbaşlı, kafa tutan.
sevketmek: Göndermek, götürmek.
sevk-i tabii: İçdürtü.
sıhhiye: Sağlıkla ilgili.
sitem: Kırgınlığını öfkelenmeden belirtme.
siyanet: Koruma.
siyaset-i âliye: Yüksek siyaset.
sofa: Eski evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer.
sual: Soru.
suiistimal: Görevini, yetkisini kötüye kullanma.

sultefsir: Kötüye yorma.
sukut etmek: Düşmek, alçalmak.
sun'u taksir: Kendi kusuru.
suret: Görünüş, biçim.
süfli: Aşağılık, bayağı, adi.
sükûnet: Durgunluk, huzur.
sükût etmek: Susmak.
şahika: Doruk, zirve.
şevk: İstek.
şirret: Yaygaracı, huysuz, geçimsiz.
şuur: Anlayış, bilinç.

— T —

taahhüt: Bir şey yapmayı üstüne alma, üstlenme.
taalluk: İlgi, ilinti.
taannut etmek: İnatçılık.
tafsilat: Ayrıntılar.
tahammül etmek: Dayanmak, katlanmak.
tahassür: Hasret çekme.
tahrirat: Resmî bir dairece yazılan mektup.
tahsisat: Bir kimseye, bir kuruluş veya topluluğa ayrılmış para, ödenek.
tahvil etmek: Dönüştürmek.
takallüs etmek: Bir şeyin gerilip büzülmesi.
takayyüt: Bağlanma, bağlı olma.
taksim: Bölüştürme, bölme.
tariz: Dolaylı olarak söz söyleme.
tasavvur: Göz önüne getirme, hayal etme.
tasdik etmek: Doğrulamak, onaylamak.
tasdikname: Bir şeyin doğruluğunu gösterir belge.
tasfiye: Temizleme, arıtma.
tasvir etmek: Ayrıntılarıyla anlatmak, göz önünde canlandırmak, betimlemek.
tavassut: Araya girme, aracılık.
tazallüm: Sızlanma.
taze: (Metinde) Genç kadın.
tebeddül: Değişme.
tecrithane: Hücre.
tecviz: İzin verme.
tedarik etmek: Bulmak, sağlamak.
teessür: Üzüntü.
teferruat: Ayrıntılar.
tekaüt: Emekli.
tekdir: Azarlama, paylama.
telkin: Birine bir şey anlatıp zihnine koyma, bir düşünceyi açıklama.
temayül: Bir tarafa eğilme, meyletme. Bir kimseye veya bir şeye ilgi duyma.
tembih etmek: Uyarmak, hatırlatmak.
teneffüshane: Okullarda, ders aralarında öğrencilerin çıktığı salon ya da bahçe.
tenezzüh: Gezinti.
tenkit etmek: Eleştirmek.
tensip etmek: Uygun bulmak.
terakki: İlerleme, yükselme.
tercüme-i hal: Yaşam öyküsü.
tesir: İz bırakma.
teskin: Yatıştırma.
teşebbüs: Girişim.
teşrin-i evvel: Ekim ayı.
teşrin-i sani: Kasım ayı.
tevakkuf: Durma, duraksama.
tevdi etmek: Vermek, bırakmak.
teveccüh: Hoşlanma, iyi gözle bakma, güleryüz gösterme.
tevekkeli: (Olumsuz fiillerde) Boşuna, boş yere, sebepsiz.

teyit etmek: Doğrulamak.
tezyif: Bir şeyi değersiz göstermeye çalışma, küçültmek isteme. Alay etme, eğlenme.
tıynet: Yaradılış.

— U, V —

umde: İlke, prensip.
umum: Bütün, herkes.
vaka: Olay, hadise.
vakar: Ağırbaşlılık.
vakfetmek: Kendini adamak.
vakt-i kerahet: (Metinde) İçki içme zamanı.
vakur: Ağırbaşlı, onurlu.
varidat: Gelir, gelirler.
vasıta: Araç.
vaveylâ: Çığlık çığlığa bağırma.
vaz: Konma, konulma.
vazife addetmek: Görev bilmek, görev saymak.
vehamet: Yalnız, bircik olma.
vehmetmek: Kuruntu yapmak.
velev ki: Kaldı ki.
velinimet: Birine etkisi yaşadıkça sürecek bir iyilik ve bağışta bulunan kimse.
vesile-i rahmet: Tanrı'ya merhamet etmesi ve bağışlaması için dua etme nedeni.
vesil: Sevgi veya heyecandan doğan coşkunluk, kendinden geçme.
virane: Yıkılmış veya çok yıpranmış yapı.
vukuat: Olanlar, olup bitenler, olaylar. Normal geçen hayat dışında sayılacak işler. Kavga, yaralama gibi durumlar.

— Y, Z —

yegâne: Biricik, tek.
yeis: Umutsuzluktan doğan karamsarlık, üzüntü.
yıprak: Yıpranmış, aşınmış.
zaaf: İrade zayıflığı, düşkünlük, dayanamama.
zalim: Acımasız.
zarafet: İncelik, güzellik.
zaruret: 1. Mecburiyet, zorunluluk. 2. Sıkıntı, yoksulluk, fakirlik.
zelil: Hor görülen, aşağılanan.
zerre: Çok küçük parçacık.
zeval: Suç, kabahat, mesuliyet.
zillet: Alçaklık.
zillet-ül-ahire: Alçaklığın son noktası.
zindan: Tutuklu ya da hükümlülerin kapatıldığı yer.
ziyade: Çok, daha çok.
zulüm: Haksızlık, eziyet.